

**Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
ΠΜΣ: Σύγχρονες Δημοσιογραφικές Σπουδές**

Διπλωματική Εργασία

**Η Κοινωνική Και Μιντιακή Κατασκευή Του
«Τρομοκράτη»:
Η Περίπτωση Του Αναρχικού Πολιτικού Υποκειμένου
Ως «Εσωτερικού Εχθρού» Στον Δημόσιο Λόγο**

Βαγενάς Ηλίας

A.M.: 515758

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Δρ. Χρονάκη Δέσποινα

Αθήνα, 2025-2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας /δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας /δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του/της συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του/της συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ την επιβλέπουσα κ. Δέσποινα Χρονάκη για τη βοήθειά της και την αμέριστη συμπαράστασή της.

Επίσης ευχαριστώ όλες τις καθηγήτριες και όλους τους καθηγητές του μεταπτυχιακού για τη γνώση, τη σκέψη, τις συζητήσεις.

Ευχαριστώ την σύντροφό μου Ευγενία και την κόρη μας Μαρίνα για την υπομονή.

Tierry Paquot - «Η Ουτοπία ή το παγιδευμένο ιδεώδες», εκδόσεις Scripta:

«Η τηλεόραση παγώνει την ικανότητα του καθενός μας να δημιουργήσει τις εικόνες με τις οποίες θα φαντασιωθεί. Με την τηλεόραση έχουμε δει τα πάντα και πολλοί τα έχουν εγκαταλείψει όλα προτού καν ασχοληθούν με κάτι.»

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει την κοινωνική και μιντιακή κατασκευή του «τρομοκράτη», με ιδιαίτερη έμφαση στον τρόπο με τον οποίο ο αναρχικός παρουσιάζεται στον δημόσιο λόγο και στον λόγο των Μ.Μ.Ε. ως φορέας απειλής, αταξίας ή εν δυνάμει τρομοκρατικής βίας. Βασική θέση μας είναι ότι η τρομοκρατία δεν αποτελεί μόνο μορφή πολιτικής βίας, αλλά και κατηγορία λόγου, η οποία συγκροτείται μέσα από διαδικασίες ονοματοδότησης, πλαισίωσης, αναπαράστασης και πολιτικής νοηματοδότησης. Έτσι, ο «τρομοκράτης» δεν αντιμετωπίζεται ως αυτονόητη ή ουδέτερη μορφή, αλλά ως αποτέλεσμα ιστορικών, δημοσιογραφικών και θεσμισμένων μηχανισμών κατασκευής της απειλής.

Εκκινούμε από τη διερεύνηση της εικόνας του αναρχικού ως «τρομοκράτη», αναλύοντας τη σχέση ανάμεσα στον αναρχισμό, την πολιτική βία, την ιστορική μνήμη και τη δημοσιογραφική πλαισίωση. Κάνουμε τη διάκριση ανάμεσα στον αναρχισμό ως πολιτική, θεωρητική και κοινωνική παράδοση και στη δημόσια εικόνα του αναρχικού ως «εσωτερικού εχθρού». Έτσι, εξετάζουμε τόσο διεθνείς ιστορικές αναφορές όσο και την ελληνική περίπτωση, με αναφορές στα Εξάρχεια, στον Ρουβίκωνα, καθώς και στις υποθέσεις των Τάσου Θεοφίλου και Νίκου Ρωμανού, ώστε να αναδειχθούν τα όρια ανάμεσα στην πολιτική ταυτότητα, την ποινική κατηγορία, τη συλλογική δράση και τη μιντιακή αναπαράσταση.

Εν συνεχεία, εξετάζουμε τη σχέση του αναρχικού κινήματος με τα Μ.Μ.Ε., αναλύοντας αφενός τις κυρίαρχες αναπαραστάσεις του αναρχικού χώρου μέσα από σχήματα δημόσιας τάξης, φόβου, ανομίας και οπτικής δραματοποίησης, και αφετέρου τις μορφές αντιπληροφόρησης, αυτο-αναπαράστασης και εναλλακτικών μορφών επικοινωνίας που αναπτύσσει ο ίδιος ο αναρχικός/αντιεξουσιαστικός χώρος. Δεν ταυτίζουμε τον αναρχισμό με την τρομοκρατία, αλλά προσπαθούμε να δούμε πώς ορισμένες μιντιακές και πολιτικές πλαισιώσεις παράγουν τη σύγχυση ανάμεσα στον αναρχικό και τον τρομοκράτη.

Συνδέουμε στη συνέχεια τη μεταβολή του λόγου για την τρομοκρατία μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001. Η 11^η Σεπτεμβρίου αντιμετωπίζεται ως σημείο καμπής και υποδείγματος αλλαγής, αφού μετά τις επιθέσεις η τρομοκρατία μετατράπηκε σε κυρίαρχο παγκόσμιο ερμηνευτικό πλαίσιο για ζητήματα ασφάλειας, πολιτικής βίας, πολιτισμικής/θρησκευτικής ετερότητας, κρατικής διακυβέρνησης. Στο θεωρητικό επίπεδο, η εργασία εντάσσεται κυρίως στο πεδίο των Critical Terrorism Studies, καθώς

απομακρύνεται από ουσιοκρατικές προσεγγίσεις της τρομοκρατίας και εστιάζει στους τρόπους με τους οποίους η έννοια του «τρομοκράτη» κατασκευάζεται μέσω σχέσεων εξουσίας, δημόσιους λόγους και δημοσιογραφικές πρακτικές.

Συμπεραίνουμε ότι η εικόνα του «τρομοκράτη, ειδικότερα δε του «αναρχικού τρομοκράτη» δεν είναι σταθερή, ουδέτερη ή αντικειμενική. Αντίθετα, συγκροτείται μέσα από διαρκείς συγκρούσεις λόγου, εξουσίας, φόβου και νοήματος. Η ανάλυση μας καταλήγει στο ότι δεν πρέπει να θεωρούμε δεδομένη την ταύτιση του αναρχικού με τον τρομοκράτη, αλλά να την εξετάζουμε ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων ιστορικών, πολιτικών και μιντιακών διαδικασιών.

Λέξεις-κλειδιά: τρομοκρατία, Μ.Μ.Ε., κοινωνική κατασκευή, αναρχισμός, αντιπληροφόρηση, 11^η Σεπτεμβρίου, δημόσια τάξη, μιντιακή πλαισίωση, Critical Terrorism Studies.

Abstract

This Master's thesis examines the social and media construction of the “terrorist”, with particular emphasis on the ways in which the anarchist is represented in public discourse and in media discourse as a figure of threat, disorder, or potential terrorist violence. The central argument of the thesis is that terrorism is not only a form of political violence, but also a discursive category produced through processes of naming, framing, representation, and political signification. In this sense, the “terrorist” is not treated as a self-evident or neutral figure, but as the outcome of historical, journalistic, and institutional mechanisms through which threat is constructed.

The thesis begins by examining the image of the anarchist as a “terrorist”, focusing on the relationship between anarchism, political violence, historical memory, and media framing. Particular attention is paid to the distinction between anarchism as a political and social tradition and the public image of the anarchist as an internal enemy. Within this framework, the analysis considers both international historical references and the Greek case, including references to Exarchia, Rouvikonas, and the Tasos Theofilou and Nikos Romanos cases, in order to highlight the boundaries between political identity, criminal categorization, collective action, and media representation.

The thesis then examines the relationship between the anarchist movement and the media. It analyses, on the one hand, dominant representations of the anarchist space through frames of public order, fear, lawlessness, and visual dramatization, and, on the other hand, forms of counter-information, self-representation, and alternative communication developed by the anarchist/anti-authoritarian milieu itself. In this way, the thesis does not equate anarchism with terrorism. Rather, it investigates how specific media and political framings may produce a confusion between the anarchist and the terrorist.

The analysis is subsequently connected to the transformation of terrorism discourse after September 11, 2001. September 11 is treated as a paradigmatic turning point, since after the attacks terrorism became a dominant global interpretive framework for issues of security, political violence, cultural otherness, and state governance. At the theoretical level, the thesis is mainly situated within the field of Critical Terrorism Studies, as it moves away from essentialist understandings of terrorism and focuses instead on the ways in which the figure of the “terrorist” is constructed through power relations, public discourses, and journalistic practices.

The main conclusion of the thesis is that the image of the “terrorist”, and more specifically of the “anarchist terrorist”, is not stable, neutral, or objective. Rather, it is constituted through ongoing struggles over discourse, power, fear, and meaning. The analysis demonstrates that the association of the anarchist with the terrorist should not be taken for granted, but should be examined as the product of specific historical, political, and media processes.

Keywords: terrorism, media, social construction, anarchism, counter-information, September 11, public order, media framing, Critical Terrorism Studies.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

© Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, 2026	2
Ευχαριστίες.....	3
Περίληψη	4
Abstract.....	5
Εισαγωγή	9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 14

Ο Αναρχικός Ως «τρομοκράτης»: Ιστορική Μνήμη, Πλαισίωση στα Μ.Μ.Ε. Και Κατασκευή Του Εσωτερικού Εχθρού 14

1.1 Από Την Τρομοκρατία Στον Αναρχισμό Ως Αντικείμενο Δημόσιου Λόγου	14
1.2 Αναρχισμός, Πολιτική Βία Και Ιστορική Γένεση Της Εικόνας Του «Αναρχικού Τρομοκράτη»	18
1.3 Μ.Μ.Ε., Μεταφορές Και Μηχανισμοί Κατασκευής Του «Αναρχικού Τρομοκράτη»	23
1.4 Συμπεράσματα	29

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 32

Αναρχικό Κίνημα Και Μ.Μ.Ε.: Κυρίαρχες Αναπαραστάσεις, Αντιπληροφόρηση Και Αγώνας Νοσηματοδότησης..... 32

2.1 Από Την Κατασκευή Του Αναρχικού Ως Απειλής Στη Σύγκρουση Των Αναπαραστάσεων.....	32
2.2 Κυρίαρχα Μ.Μ.Ε. Και Αναρχικός Χώρος: Δημόσια Τάξη, Φόβος Και Οπτικές Συμβολοποιήσεις	33
2.3 Η Αντιπληροφόρηση Ως Μορφή Πολιτικής Επικοινωνίας- Όρια Και Αντιφάσεις	35
2.4 Indymedia, Εναλλακτικά Μέσα Και Αυτο-αναπαράσταση Του Αναρχικού Χώρου	39
2.5 Συμπεράσματα	43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 46

Η 11η Σεπτεμβρίου Ως Αλλαγή Υποδείγματος Και Η Συμβολή Των Critical Terrorism Studies..... 46

3.1 Από Τις Ουσιοκρατικές Προσεγγίσεις Στην Ανάγκη Κριτικής Ανάλυσης Της Τρομοκρατίας	46
3.2 Η 11η Σεπτεμβρίου 2001 Ως Αλλαγή Υποδείγματος Στον Λόγο Περί Τρομοκρατίας	47
3.3. Μ.Μ.Ε., Φόβος Και Η Κατασκευή Του «Τρομοκρατικού Άλλου»	49
3.4 Η Συμβολή Των Critical Terrorism Studies	50
3.5 Συμπεράσματα	52
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	53
Η Κοινωνική Και Μιντιακή Κατασκευή Του «τρομοκράτη» Ως Κατηγορίας Απειλής.....	53
4.1 Εισαγωγικές Παρατηρήσεις: Από Την Πράξη Στην Κατηγορία	53
4.2 Το Πρόβλημα Του Ορισμού Της Τρομοκρατίας	53
4.3 Ο «Τρομοκράτης» Ως Εσωτερικός ή Εξωτερικός Εχθρός.	58
4.4 Συμπεράσματα	61
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	64
Συμπεράσματα	64
Βιβλιογραφία	69
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	69
Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία.....	74
Διαδικτυακές Πηγές	75

Εισαγωγή

Η τρομοκρατία αποτελεί μία από τις πλέον φορτισμένες, αμφισβητούμενες και πολιτικά ευαίσθητες έννοιες της σύγχρονης δημόσιας σφαίρας. Παρότι χρησιμοποιείται συχνά ως αυτονόητος όρος για την περιγραφή μορφών πολιτικής βίας, η σχετική βιβλιογραφία «επισημαίνει» ότι δεν υπάρχει ένας ενιαίος, καθολικά αποδεκτός και ουδέτερος ορισμός της. Η τρομοκρατία δεν είναι μόνο εμπειρικό φαινόμενο ή μορφή βίαιης δράσης· είναι και κατηγορία λόγου, πολιτικός χαρακτηρισμός, μηχανισμός κοινωνικής ταξινόμησης. Το ποιος χαρακτηρίζεται «τρομοκράτης», από ποιον, σε ποιο ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο και με ποιες συνέπειες αποτελεί σημαντικό ερώτημα για την κατανόηση της σχέσης ανάμεσα στη βία, την εξουσία, τη δημοσιογραφική αναπαράσταση και τη δημόσια τάξη (Hülse & Spencer, 2008; Jackson, 2005; Spencer, 2012).

Στην εργασία εξετάζουμε ακριβώς αυτή τη διαδικασία κατασκευής της μορφής του «τρομοκράτη», εστιάζοντας ειδικότερα στον τρόπο με τον οποίο ο αναρχικός παρουσιάζεται στον δημόσιο λόγο και στον λόγο των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης ως φορέας απειλής, αταξίας ή εν δυνάμει τρομοκρατικής βίας. Δεν υποστηρίζουμε ότι ο αναρχισμός ταυτίζεται με την τρομοκρατία. Βασική μας αφετηρία είναι ότι μια τέτοια ταύτιση είναι μάλλον επιστημονικά προβληματική, πολιτικά φορτισμένη και αναλυτικά μη επαρκής. Το ενδιαφέρον μας στρέφεται στο πώς παράγεται αυτή η συσχέτιση: μέσω ποιων λέξεων, φράσεων, εικόνων, δημοσιογραφικών πλαισιώσεων, ιστορικοπολιτικών μνημών και αποτυπώσεων, και θεσμισμένων κατηγοριοποιήσεων το αναρχικό πολιτικό ον «αποχρωματίζεται» και υποβιβάζεται από πολιτική οντότητα σε «εσωτερικό εχθρό» ή μορφή τρομοκρατικής απειλής.

Ο αναρχισμός είναι μια σύνθετη, θεωρητική, πολιτική και κοινωνική παράδοση, με διαφορετικές θεωρητικές, πολιτικές και πρακτικές εκδοχές, μορφές συλλογικής δράσης, αυτο-οργάνωσης και πολυποίκιλη ιστορική διαδρομή. Δεν μπορεί να περιοριστεί στη βία, στην αταξία ή στην εικόνα του βίαιου «κουκουλοφόρου». Όμως, στον δημόσιο και μιντιακό λόγο, ιδίως σε περιόδους έντασης, ο αναρχικός πολιτικός χώρος συχνά παρουσιάζεται μέσα από επαναλαμβανόμενα σχήματα φόβου, δημόσιας τάξης, εγκληματικότητας, ανομίας και απειλής. Η αναπαράσταση αυτή δεν είναι ουδέτερη. Παράγει συγκεκριμένες πολιτικές και κοινωνικές συνέπειες,

επηρεάζοντας τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την πολιτική διαφωνία, τη διαμαρτυρία, τη συλλογική δράση και τη σχέση τους με τη βία.

Για τον λόγο αυτό, επιλέγουμε ως αφετηρία την εξέταση του αναρχικού ως «τρομοκράτη» και όχι έναν γενικό θεωρητικό ορισμό της τρομοκρατίας. Θεωρούμε ότι αν εκκινούσαμε αντίστροφα, θα υπήρχε ο κίνδυνος της εξίσωσης αναρχισμού και τρομοκρατίας και θα εξέλιπε η δυνατότητα να αναδειχθεί το βασικό ερώτημα της εργασίας: πώς και υπό ποιες συνθήκες το αναρχικό πολιτικό υποκείμενο εισάγεται στον ίδιο ερμηνευτικό «χώρο» με τον τρομοκράτη στον δημόσιο και μιντιακό λόγο; Έτσι, καταρχήν εξετάζουμε πώς ο αναρχικός παρουσιάζεται ιστορικά και δημοσιογραφικά ως απειλή και έπειτα διερευνούμε πώς αυτή η παρουσίαση συνδέεται με ευρύτερες θεωρητικές συζητήσεις για την κατασκευή του «τρομοκράτη».

Τα Μ.Μ.Ε. δεν μεταδίδουν απλώς γεγονότα, αλλά τα οργανώνουν μέσω ερμηνευτικών σχημάτων. Επιλέγουν τίτλους, εικόνες, λέξεις, φράσεις, πηγές και επαναλαμβανόμενα αφηγηματικά μοτίβα. Όταν ένας πολιτικός χώρος ή ένα πολιτικό υποκείμενο παρουσιάζονται κυρίως μέσω εικόνων σύγκρουσης, φωτιάς, αστυνομικής επέμβασης, κουκούλας, φθοράς ή «ανομίας», τότε η πολιτική του ταυτότητα οπισθοχωρεί και στη θέση της εμφανίζεται μια απειλητική εικόνα. Όταν όροι όπως «τρομοκρατία», «εσωτερικός εχθρός», «δημόσια τάξη», «ασφάλεια» ή «αποκατάσταση της κανονικότητας» χρησιμοποιούνται χωρίς επαρκές ιστορικό, πολιτικό και κοινωνικό αποτύπωμα, διαμορφώνεται ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο η καταστολή ή η ποινική αντιμετώπιση εμφανίζονται ως αυτονόητες, σχεδόν αναγκαίες και αυτονόητες απαντήσεις (Altheide, 2006; Nagar, 2010; Spencer, 2012).

Η ελληνική περίπτωση προσφέρει ιδιαίτερα γόνιμο έδαφος για αυτή την προσέγγιση. Τα Εξάρχεια, ο Ρουβίκωνας, οι υποθέσεις Θεοφίλου και Ρωμανού, αλλά και οι ιστορικές αναρχικές και αναρχοσοσιαλιστικές αναφορές στην Πάτρα και στον Πύργο, μάς οδηγούν στην εξής αναρώτηση: μήπως η εικόνα του αναρχικού ως απειλής δεν παράγεται μόνο από πράξεις βίας; Μήπως παράγεται επίσης από τον τρόπο με τον οποίο ο δημόσιος λόγος και τα Μ.Μ.Ε. συνδέουν συγκεκριμένους τόπους, πρόσωπα, συλλογικότητες, ομαδοποιήσεις και πολιτικές ταυτότητες με έννοιες όπως η αταξία, η επικινδυνότητα και η ασφάλεια;

Παράλληλα, εξετάζουμε και την άλλη πλευρά της μιντιακής σχέσης: την αντιπληροφόρηση, την αυτο-αναπαράσταση και την εναλλακτική επικοινωνία του

αναρχικού/αντιεξουσιαστικού χώρου. Ο αναρχικός/αντιεξουσιαστικός πολιτικός χώρος δεν αποτελεί μόνο αντικείμενο αναπαράστασης από τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε.: επιχειρεί και ο ίδιος, «αυτόνομα», να παράξει λόγο, να απαντήσει σε κυρίαρχες πλαισιώσεις, να διαμορφώσει και να αντιτάξει εναλλακτικά νοήματα και πλαίσια. Έντυπα, αφίσες, προκηρύξεις, ιστοσελίδες, blogs, πλατφόρμες εναλλακτικής ενημέρωσης και μέσα κοινωνικής δικτύωσης λειτουργούν ως πεδία πολιτικής επικοινωνίας και αγώνα για τον έλεγχο της ερμηνείας των γεγονότων. Επομένως, η σχέση αναρχικού κινήματος και Μ.Μ.Ε. δεν είναι μονομερής, αλλά πεδίο που συγκρούονται κυρίαρχες αναπαραστάσεις και πρακτικές αυτο-αναπαράστασης.

Η 11^η Σεπτεμβρίου 2001 αποτελεί στη συνέχεια κρίσιμο σημείο αναφοράς, διότι μετά τις επιθέσεις στους Δίδυμους Πύργους, η τρομοκρατία επηρέασε έντονα τον τρόπο αντιμετώπισης και ερμηνείας εννοιών όπως η ασφάλεια, η εξωτερική πολιτική, η μετανάστευση, η θρησκευτική ετερότητα, η κρατική διακυβέρνηση. Η λέξη «τρομοκράτης», ως έννοια και περιεχόμενο, απέκτησε αυξημένη πολιτική ισχύ και χρησιμοποιήθηκε με ποικίλους τρόπους, ώστε να ταξινομηθούν υποκείμενα, ομάδες και μορφές δράσης. Η τομή της 11^{ης} Σεπτεμβρίου βοηθά, να κατανοηθεί, ότι η τρομοκρατία λειτουργεί όχι μόνο ως πεδίο περιγραφής και αφήγησης βίαιων ενεργειών, αλλά και ως ευρύτερος μηχανισμός παραγωγής φόβου, (ανα)ασφάλειας και πολιτικής (απο)νομιμοποίησης (Jackson, 2005; Freedman & Thussu, 2012).

Στο θεωρητικό επίπεδο, η εργασία εντάσσεται κυρίως στο πεδίο των Critical Terrorism Studies (CTS). Οι Critical Terrorism Studies δεν αντιμετωπίζουν την τρομοκρατία ως αυτονόητη, «φυσική» ή ουδέτερη κατηγορία. Εξετάζουν πώς η τρομοκρατία (καθ)ορίζεται, από ποιους φορείς, μέσω ποιών σχέσεων εξουσίας και ποιες πολιτικές παράγονται. Αξιοποιούμε αυτή την οπτική, διότι δεν μας ενδιαφέρει μόνο το τι είναι ή θεωρείται τρομοκρατία, αλλά και το πώς παράγεται η μορφή του «τρομοκράτη» μέσα από λόγους, θεσμούς, Μ.Μ.Ε. και σχέσεις εξουσίας.

Το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα της εργασίας μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: με ποιους τρόπους ο αναρχικός κατασκευάζεται στον δημόσιο και μιντιακό λόγο ως μορφή τρομοκρατικής ή εν δυνάμει τρομοκρατικής απειλής, και πώς αυτή η κατασκευή συνδέεται με τη γενικότερη κοινωνική και πολιτική παραγωγή της εικόνας του «τρομοκράτη»; Από το βασικό αυτό ερώτημα προκύπτουν επιμέρους ερωτήματα: ποιες ιστορικές αφετηρίες, ποια μιντιακά σχήματα συνδέουν τον αναρχισμό με τη βία και την

απειλή; Πώς τα Μ.Μ.Ε. χρησιμοποιούν γλωσσικές (λεκτικές/φραστικές) και οπτικές πλαισιώσεις, ώστε να συγκροτήσουν την εικόνα του αναρχικού ως εσωτερικού εχθρού; Πώς ο αναρχικός/αντιεξουσιαστικός χώρος επιχειρεί να απαντήσει μέσω αντιπληροφόρησης και αυτο-αναπαράστασης; Και τελικά πώς η μετά την 11^η Σεπτεμβρίου θεώρηση της τρομοκρατίας επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζονται πολιτικά υποκείμενα ως απειλές;

Η μεθοδολογική προσέγγισή μας είναι θεωρητική, βιβλιογραφική και ερμηνευτική. Η εργασία βασίζεται σε κριτική σύνθεση βιβλιογραφίας από τις σπουδές τρομοκρατίας, τις CTS, τη θεωρία της μιντιακής πλαισίωσης, τη βιβλιογραφία για τον αναρχισμό και την αντιπληροφόρηση, καθώς και σε ενδεικτικά παραδείγματα από τον ελληνικό δημόσιο και μιντιακό λόγο. Στόχος είναι να αναδειχθούν οι βασικοί μηχανισμοί μέσα από τους οποίους ο αναρχικός παρουσιάζεται, πλαισιώνεται και νοηματοδοτείται ως απειλή στον δημόσιο και μιντιακό λόγο.

Η δομή της εργασίας ακολουθεί τη λογική του βασικού επιχειρήματος.

Στο πρώτο κεφάλαιο, με τίτλο «Ο Αναρχικός Ως “τρομοκράτης”: Ιστορική Μνήμη, Πλαισίωση Στα Μ.Μ.Ε. Και Κατασκευή Του Εσωτερικού Εχθρού», εξετάζεται η ιστορική και μιντιακή κατασκευή του αναρχικού ως απειλής. Το κεφάλαιο αναλύει τη σχέση αναρχισμού, πολιτικής βίας, ιστορικής μνήμης και δημόσιας τάξης.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, με τίτλο «Αναρχικό Κίνημα Και Μ.Μ.Ε.: Κυρίαρχες Αναπαραστάσεις, Αντιπληροφόρηση Και Αγώνας Νοηματοδότησης», η ανάλυση μετατοπίζεται στη σχέση του αναρχικού χώρου με τα Μ.Μ.Ε.. Εξετάζονται οι κυρίαρχες δημοσιογραφικές αναπαραστάσεις, αλλά και οι μορφές αντιπληροφόρησης και αυτο-αναπαράστασης, μέσα από τις οποίες ο ίδιος ο αναρχικός χώρος επιχειρεί να αμφισβητήσει τη δημόσια εικόνα που του αποδίδεται.

Στο τρίτο κεφάλαιο με τίτλο «Η 11^η Σεπτεμβρίου Ως Αλλαγή Υποδείγματος Και Η Συμβολή Των Critical Terrorism Studies» εξετάζεται η κατασκευή του τρομοκράτη μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001. Βλέπουμε την 11^η Σεπτεμβρίου ως αλλαγή υποδείγματος στον λόγο περί τρομοκρατίας, καθώς η τρομοκρατία μετατρέπεται σε κεντρικό πλαίσιο ερμηνείας της ασφάλειας, της πολιτικής βίας και της ετερότητας. Το κεφάλαιο αυτό λειτουργεί ως γέφυρα ανάμεσα στην ειδική περίπτωση του αναρχικού και στη γενικότερη παραγωγή της μορφής του τρομοκράτη στον σύγχρονο δημόσιο λόγο.

Στο τέταρτο κεφάλαιο με τίτλο «Η Κοινωνική Και Μιντιακή Κατασκευή Του «τρομοκράτη» Ως Κατηγορίας Απειλής» παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο για την κοινωνική και μιντιακή κατασκευή του τρομοκράτη, με έμφαση στο πρόβλημα του ορισμού της τρομοκρατίας, στις κλασικές και κριτικές προσεγγίσεις και, κυρίως, στη συμβολή των CTS. Δεν εξισώνουμε τον αναρχικό με τον τρομοκράτη, αλλά εξετάζουμε πώς η ίδια η κατηγορία του «τρομοκράτη» παράγεται μέσα από λόγους, θεσμούς και Μ.Μ.Ε..

Τέλος, στα «Συμπεράσματα συνοψίζονται τα βασικά ευρήματα και επανέρχεται το κεντρικό επιχείρημα: η εικόνα του «αναρχικού τρομοκράτη» δεν είναι «φυσική», σταθερή ή αυτονόητη, αλλά αποτέλεσμα ιστορικών, πολιτικών και μιντιακών διεργασιών. Η εργασία καταλήγει ότι η αναλυτική διάκριση ανάμεσα στον αναρχισμό, την πολιτική βία και την τρομοκρατία είναι αναγκαία, προκειμένου να μην αναπαράγονται απλουστευτικές, απλοποιητικές και πολιτικά φορτισμένες ταυτίσεις. Με αυτόν τον τρόπο, θεωρούμε ότι συμβάλλουμε στην κριτική κατανόηση της σχέσης ανάμεσα στα Μ.Μ.Ε., την τρομοκρατία, τον αναρχισμό και τη δημόσια κατασκευή της απειλής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ο Αναρχικός Ως «τρομοκράτης»: Ιστορική Μνήμη, Πλαισίωση στα Μ.Μ.Ε. Και Κατασκευή Του Εσωτερικού Εχθρού

1.1 Από Την Τρομοκρατία Στον Αναρχισμό Ως Αντικείμενο Δημόσιου Λόγου

Το παρόν κεφάλαιο εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο ο αναρχικός έχει ιστορικά και μιντιακά παρουσιαστεί ως μορφή απειλής, αταξίας ή εν δυνάμει τρομοκρατικής βίας. Δεν ξεκινούμε από την παραδοχή ότι ο αναρχισμός ταυτίζεται με την τρομοκρατία. Αντίθετα, αφετηρία μας είναι ότι αυτή η ταύτιση αποτελεί αναλυτικά προβληματική και πολιτικά επίφοβη «κατασκευή», η οποία χρήζει κριτικής εξέτασης. Το βασικό ερώτημα δεν είναι αν ο αναρχισμός είναι τρομοκρατία, αλλά πώς, πότε και μέσα από ποιους λόγους ο αναρχικός παρουσιάζεται ως «τρομοκράτης» ή ως «εσωτερικός εχθρός» στον δημόσιο και μιντιακό λόγο.

Η τρομοκρατία δεν αποτελεί μόνο μορφή πολιτικής βίας, αλλά και κατηγορία λόγου, εξουσίας και κοινωνικής αναπαράστασης. Ο χαρακτηρισμός ενός προσώπου, μιας ομάδας ή μιας πράξης ως «τρομοκρατικής» δεν είναι ποτέ απολύτως ουδέτερος. Εξαρτάται από ιστορικά, πολιτικά, ιδεολογικά, θεσμικά και δημοσιογραφικά πλαίσια. Σημασία δεν έχει μόνο η πράξη, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται και τελικά ταξινομείται ως κοινωνικοπολιτική απειλή (Hülsse & Spencer, 2008; Spencer, 2012).

Δεν επιχειρούμε να παρουσιάσουμε συνολικά την ιστορία του αναρχισμού ως θεωρίας και ιδεολογικοπολιτικού κινήματος, ούτε να αναλύσουμε ενδελεχώς τις εσωτερικές του διαφοροποιήσεις. Μάς απασχολεί το πώς ο αναρχικός, ως πολιτικό υποκείμενο, έχει κατά περιόδους καταγραφεί στον δημόσιο λόγο ως φορέας βίας, αταξίας, απειλής και εσωτερικής κοινωνικής αποσταθεροποίησης (Jensen, 2009; Kassel, 2009).

Ο αναρχισμός αποτελεί σύνθετο και εσωτερικά διαφοροποιημένο πεδίο πολιτικής σκέψης, κοινωνικής κριτικής και συλλογικής δράσης. Συνδέεται ιστορικά με την κριτική του κράτους, των ιεραρχικών δομών, της θεσμικής καταπίεσης, των μηχανισμών καταναγκασμού και των κοινωνικών ανισοτήτων. Εκτός αυτών έχει και πολιτική πρακτικότητα, αφού περιλαμβάνει μορφές αυτο-οργάνωσης, αλληλεγγύης, κοινοτικής δράσης και μη ιεραρχικών τρόπων κοινωνικής ζωής. Συνεπώς, η αναρχική

παράδοση δεν μπορεί να περιοριστεί στην εικόνα της βίας ή της καταστροφής χωρίς να διαστρεβλωθεί το ποικίλο πολιτικό και κοινωνικό της περιεχόμενο (Kinna, 2005; Marshall, 2010; Webster, 2016; Woodcock, 2022).

Η δημόσια και δημοσιογραφική αναπαράσταση του αναρχισμού συχνά ακολουθεί διαφορετική λογική. Αντί ο αναρχικός να εμφανίζεται ως φορέας πολιτικής σκέψης, κοινωνικής κριτικής ή συλλογικής δράσης, συχνά παρουσιάζεται ως σύμβολο αταξίας, παραβατικότητας, καταστροφής και ανεξέλεγκτης βίας. Αυτή η αναπαράσταση δεν είναι άνευ σημασίας, γιατί συνιστά ιστορική και πολιτική διαδικασία μέσα από την οποία ο αναρχικός παύει να γίνεται αντιληπτός ως ιδεολογικοπολιτικό υποκείμενο και μετατρέπεται σε συμβολική μορφή κινδύνου (Jensen, 2009).

Η ιστορική σύνδεση του αναρχισμού με ορισμένες μορφές πολιτικής βίας έχει συμβάλει σημαντικά στη διαμόρφωση αυτής της εικόνας. Η περίοδος από τα τέλη του 19ου έως τις αρχές του 20ού αιώνα θεωρείται συχνά μία από τις πρώτες φάσεις της σύγχρονης τρομοκρατίας, καθώς ο αναρχισμός συνδέθηκε, και πρακτικά αλλά και μέσω ορισμένων πολιτικών συμφραζομένων, με πολιτικές δολοφονίες, βομβιστικές επιθέσεις και διεθνή κυκλοφορία ριζοσπαστικών ιδεών (Barton, 2015).

Πρόκειται για τη λεγόμενη «δεκαετία της βόμβας», δηλαδή κυρίως τη δεκαετία του 1890, όταν μια σειρά βίαιων πράξεων στην Ευρώπη και στις Ηνωμένες Πολιτείες ενίσχυσε την εικόνα του αναρχικού ως διεθνούς απειλής. Παραδείγματα αποτελούν οι βομβιστικές επιθέσεις του Ravachol στη Γαλλία το 1892, η επίθεση του Auguste Vaillant στη γαλλική Βουλή το 1893, η βομβιστική επίθεση του Émile Henry στο Café Terminus το 1894, η δολοφονία του Γάλλου προέδρου Sadi Carnot από τον Sante Caserio το 1894, η δολοφονία του Ισπανού πρωθυπουργού Cánovas del Castillo από τον Michele Angiolillo το 1897, η δολοφονία της αυτοκράτειρας Ελισάβετ της Αυστρίας από τον Luigi Lucheni το 1898, η δολοφονία του βασιλιά Umberto I της Ιταλίας από τον Gaetano Bresci το 1900 και η δολοφονία του προέδρου των Η.Π.Α. William McKinley από τον Leon Czolgosz το 1901. Οι πράξεις αυτές απέκτησαν μεγάλη δημοσιότητα και συνέβαλαν στην κατασκευή της εικόνας του αναρχικού ως προσώπου ικανού να πλήξει καίρια την πολιτική τάξη (Jensen, 2009; Kassel, 2009).

Η σημασία αυτής της περιόδου δεν έγκειται μόνο στα ίδια τα γεγονότα βίας, αλλά κυρίως στον τρόπο με τον οποίο τα κράτη, ο Τύπος και οι θεσμοί ασφαλείας

κατέστησαν τον «αναρχικό τρομοκράτη» πρότυπο «εσωτερικού εχθρού» και «εξωτερικού εχθρού». Η Barton (2015) δείχνει ότι ο «πόλεμος κατά του αναρχισμού» υπήρξε μία από τις πρώτες μορφές διεθνούς αντιτρομοκρατικής συνεργασίας της νεωτερικότητας. Ο αναρχισμός αντιμετωπίστηκε ως διακρατική απειλή, γεγονός που οδήγησε στην ανάπτυξη μηχανισμών παρακολούθησης, ανταλλαγής πληροφοριών και αποκλεισμού. Την ίδια περίοδο, στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο αναρχισμός παρουσιάστηκε συχνά ως ξένη και εισαγόμενη ιδεολογία που απειλούσε τους αμερικανικούς θεσμούς, την κοινωνική τάξη και την εθνική συνοχή. Ακόμη πιο χαρακτηριστική είναι η ανάλυση του Hong (1992), ο οποίος αναφερόμενος στην αμερικανική περιοδική λογοτεχνία των ετών 1880-1903 μας δείχνει πώς κατασκευάστηκε ο αναρχικός ως «θηρίο», δηλαδή ως μορφή που συμπυκνώνει ηθικό, πολιτισμικό και κοινωνικό κίνδυνο.

Όμως, όπως φαίνεται, η εμπειρική σχέση αναρχισμού και δολοφονικής βίας είναι πιο σύνθετη από τη μιντιακή της αποτύπωση. Οι Asal και Rethemeyer (2008), εξετάζοντας γιατί ορισμένες τρομοκρατικές οργανώσεις δεν δολοφονούν, καταλήγουν ότι σύγχρονες αριστερές και αναρχικές οργανώσεις είναι λιγότερο πιθανό να καταφύγουν σε θανατηφόρα βία σε σύγκριση με σύγχρονες οργανώσεις θρησκευτικής ή εθνο-θρησκευτικής προέλευσης. Η δημόσια εικόνα του αναρχικού ως αυτονοήτως τρομοκράτη-δολοφόνου δεν ταυτίζεται μηχανικά με τις οργανωτικές του δομές αλλά και τη συγκριτική πραγματικότητα (Della Porta, 1995).

Στην ελληνική περίπτωση, η ανάγκη αυτής της διάκρισης είναι ακόμη πιο έντονη. Η μελέτη του αναρχικού ρεύματος της Αθήνας δείχνει ότι οι αναρχικές συλλογικότητες δεν συγκροτούνται μονοδιάστατα μέσα από πράξεις σύγκρουσης, αλλά κυρίως μέσα από πρακτικές κοινωνικοποίησης, συνελεύσεις, δίκτυα σχέσεων, δημόσιες παρεμβάσεις, μορφές αλληλεγγύης και συγκεκριμένους τρόπους πολιτικής παρουσίας. Συνεπώς, η ανάλυση του «αναρχικού τρομοκράτη» οφείλει να διακρίνει ανάμεσα στον αναρχισμό ως σύνθετο πολιτικό και κοινωνικό ρεύμα και στην περιοριστική εικόνα που συχνά παράγεται από τα Μ.Μ.Ε. ή από κρατικούς λόγους περί δημόσιας τάξης (Παπαδημητρόπουλος, 2018).

Παράλληλα, η ελληνική εμπειρία δείχνει ότι οι αναρχικές και αναρχοσοσιαλιστικές ιδέες δεν εμφανίζονται μόνο στη σύγχρονη Αθήνα, στις σημερινές μεγαλουπόλεις ή στα μεταπολιτευτικά Εξάρχεια. Η μελέτη του Χαρμπίλα

για τους αναρχικούς της Πάτρας και του Πύργου αναδεικνύει ότι ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα υπήρχαν στην Ελλάδα πρώιμες μορφές ριζοσπαστικού, αναρχικού και αναρχοσοσιαλιστικού λόγου, οι οποίες προκάλεσαν αντιδράσεις από τις Αρχές και τον Τύπο της εποχής, επισημαίνοντας με αυτόν τον τρόπο ότι η κατασκευή του αναρχικού ως απειλής έχει και εγχώριες ιστορικές ρίζες (Χαρμπίλας, 2014).

Σε μεγάλο μέρος του δημόσιου λόγου, ιδίως όταν καλύπτονται επεισόδια σύγκρουσης, αστυνομικές επιχειρήσεις ή γεγονότα που συνδέονται με τα Εξάρχεια, ο αναρχικός δεν παρουσιάζεται πάντοτε ως πολιτικό υποκείμενο με συγκεκριμένη ιδεολογική και πολιτική παράδοση, κοινωνική κριτική ή φορέας συλλογικών δράσεων. Αντίθετα, συχνά συνδέεται με εικόνες όπως ο «κουκουλοφόρος», ο «ταραξίας», ο «βίαιος διαδηλωτής» ή ο «γνωστός-άγνωστος». Η χρήση τέτοιων όρων λειτουργεί ως δημοσιογραφική συντόμευση, επειδή μεταφέρει το βάρος από το πολιτικό περιεχόμενο της δράσης στην εικόνα της παραβατικότητας, της απειλής και της δημόσιας αταξίας. Στην ελληνική περίπτωση, αυτή η διαδικασία μπορεί να εντοπιστεί ιδιαίτερα στην κάλυψη γεγονότων που συνδέονται με τα Εξάρχεια, τις συγκρούσεις με την αστυνομία, τις βόμβες μολότοφ και τις δημόσιες συζητήσεις περί «ανομίας» ή «άβατου» (Altheide, 2006; Nagar, 2010; Παπαδημητρόπουλος, 2018).

Με βάση τα παραπάνω, το κεφάλαιο εξετάζει τον αναρχικό ως προϊόν ιστορικής μνήμης, δημοσιογραφικής αναπαράστασης και πολιτικής πλαισίωσης. Αρχικά, παρουσιάζεται η ιστορική γένεση της εικόνας του «αναρχικού τρομοκράτη», με έμφαση στη σχέση ανάμεσα στον αναρχισμό, την πολιτική βία και την «προπαγάνδα με την πράξη». Στη συνέχεια, αναλύονται οι μηχανισμοί μέσω των οποίων τα Μ.Μ.Ε. και ο δημόσιος λόγος μετατρέπουν επιμέρους πράξεις ή εικόνες σε γενικευμένη αντίληψη απειλής. Τέλος, εξετάζεται η ελληνική περίπτωση σε δύο επίπεδα: ιστορικά, μέσα από τις πρώιμες αναρχικές και αναρχοσοσιαλιστικές αναφορές στην Πάτρα και στον Πύργο, και σύγχρονα, μέσα από το αναρχικό ρεύμα της Αθήνας, τα Εξάρχεια, τη συλλογική δράση και τη δημοσιογραφική αναπαράσταση του αναρχικού χώρου (Παπαδημητρόπουλος, 2018; Χαρμπίλας, 2014).

Δεν αρνούμαστε, φυσικά, ότι υπήρξαν μορφές βίας που συνδέθηκαν ιστορικά με ορισμένες αναρχικές πρακτικές. Απορρίπτουμε, όμως, την πλήρη και αδιαφοροποίητη ταύτιση του αναρχισμού με την τρομοκρατία, εξετάζοντας πώς η ετικέτα του «τρομοκράτη» μεταλλάσσει τον τρόπο με τον οποίο μια κοινωνία

αντιλαμβάνεται, φοβάται και αντιμετωπίζει την πολιτική διαφωνία (Altheide, 2006; Hülse & Spencer, 2008; Spencer, 2012).

1.2 Αναρχισμός, Πολιτική Βία Και Ιστορική Γένεση Της Εικόνας Του «Αναρχικού Τρομοκράτη»

Η ιστορική σύνδεση του αναρχισμού με την πολιτική βία αποτελεί ένα από τα βασικά σημεία μέσα από τα οποία διαμορφώθηκε η δημόσια εικόνα του «αναρχικού τρομοκράτη». Ωστόσο, η σύνδεση αυτή πρέπει να εξεταστεί με προσοχή. Δεν μπορεί να οδηγήσει σε γενική ταύτιση του αναρχισμού με την τρομοκρατία, διότι ο αναρχισμός αποτελεί ευρύτερη πολιτική, κοινωνική και θεωρητική παράδοση, ενώ οι βίαιες πρακτικές που αποδόθηκαν ιστορικά σε αναρχικούς δρώντες αφορούσαν συγκεκριμένες περιόδους, δημοσιογραφικά και πολιτικά συμφραζόμενα, όπως επίσης και πρόσωπα. Το κρίσιμο ζήτημα, επομένως, δεν είναι μόνο ότι υπήρξαν ορισμένες πράξεις βίας που συνδέθηκαν με αναρχικά υποκείμενα, αλλά κυρίως το πώς αυτές οι πράξεις γενικεύθηκαν, πλαισιώθηκαν και μετατράπηκαν σε συνολική εικόνα του αναρχικού ως εχθρού της κοινωνικής και πολιτικής τάξης (Jensen, 2009; Kassel, 2009).

Ο αναρχισμός, στις διαφορετικές εκδοχές του, συνδέθηκε με την αυτοοργάνωση, την αλληλεγγύη, την κοινοτική ζωή και την αναζήτηση μη ιεραρχικών μορφών κοινωνικής οργάνωσης. Συγγραφείς όπως η Kinna, ο Marshall και ο Woodcock τονίζουν ότι δεν πρόκειται για ένα ενιαίο και μονολιθικό δόγμα, αλλά για πολυδιάστατο πεδίο ιδεών και πρακτικών, για αυτό και συχνά αναφέρεται ως «αναρχία» προς αποφυγή οποιουδήποτε συστηματοποιημένου «-ισμού», όπως π.χ. ο μαρξισμός, ο κομμουνισμός κ.ο.κ. (Graeber, 2007). Συνεπώς, η αναλυτική του προσέγγιση πρέπει να αποφεύγει την αφαιρετική μετατροπή του σε συνώνυμο της βίας, της αταξίας ή της τρομοκρατίας (Kinna, 2005; Marshall, 2010; Woodcock, 2022).

Παρά ταύτα, ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα, όπως ήδη αναφέραμε, η δημόσια εικόνα του αναρχισμού άρχισε να συνδέεται έντονα με τη βία. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίστηκε από ορισμένες πράξεις πολιτικής βίας που αποδόθηκαν σε αναρχικούς ή σε πρόσωπα που αυτοπροσδιορίζονταν ως αναρχικοί. Πολιτικές δολοφονίες, απόπειρες κατά πολιτικών ηγετών και βομβιστικές επιθέσεις σε ευρωπαϊκό και αμερικανικό πλαίσιο (Η.Π.Α.) συνέβαλαν στη διαμόρφωση της εικόνας του αναρχικού ως βομβιστή, δολοφόνου και απειλής για την κρατική τάξη. Η σχετική βιβλιογραφία, όμως, επισημαίνει ότι οι πράξεις αυτές δεν μπορούν να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικές

του συνόλου της αναρχικής παράδοσης. Αντίθετα, αποτέλεσαν μέρος μιας πολύ πιο σύνθετης ιστορικής διαδικασίας, στην οποία η κρατική καταστολή, ο Τύπος, ο φόβος για τις ριζοσπαστικές ιδέες και οι κοινωνικές εντάσεις συνέβαλαν στη γενίκευση της εικόνας του αναρχικού ως επικίνδυνου πολιτικού «Άλλου» (Jensen, 2009; Kassel, 2009).

Ιδιαίτερη σημασία έχει η λεγόμενη «προπαγάνδα με την πράξη». Η έννοια αυτή συνδέθηκε με την ιδέα ότι μια θεαματική πράξη θα μπορούσε να λειτουργήσει ως πολιτικό μήνυμα, όχι μόνο ως υλική επίθεση. Η πράξη αποκτούσε επικοινωνιακό και συμβολικό χαρακτήρα, επειδή στόχευε να προκαλέσει δημόσια συζήτηση, να αμφισβητήσει την εξουσία και να εμπνεύσει κοινωνική κινητοποίηση και εν δυνάμει αισθήματα λαϊκής «εξεγερτικότητας». Η Kassel σημειώνει ότι η «προπαγάνδα με την πράξη» αναδείχθηκε ως σημαντικό σημείο συζήτησης στο Διεθνές Αναρχικό Συνέδριο του Λονδίνου το 1881, όπου συνδέθηκε με την ιδέα της άμεσης δράσης και της επιτάχυνσης της επαναστατικής διαδικασίας (Kassel, 2009). Το σημείο αυτό είναι σημαντικό, διότι δείχνει ότι ορισμένες πράξεις βίας είχαν εξαρχής και επικοινωνιακή διάσταση. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι ολόκληρος ο αναρχισμός μπορεί να αναχθεί σε αυτές τις πράξεις.

Η εικόνα του «αναρχικού τρομοκράτη» συγκροτήθηκε μέσα από μια διαδικασία συμβολικής συμπύκνωσης. Αντί ο αναρχισμός να παρουσιαστεί ως ποικιλόμορφο πολιτικό ρεύμα με διαφορετικές τάσεις, θεωρητικές συγκλίσεις, αποκλίσεις και μορφές δράσης, συχνά περιορίστηκε σε μία αναγνωρίσιμη μορφή: τον βομβιστή, τον δολοφόνο, τον επικίνδυνο εχθρό της κοινωνικής τάξης. Με αυτόν τον τρόπο, η πράξη ενός ατόμου ή μιας μικρής ομάδας μπορούσε να παρουσιαστεί ως έκφραση μιας ολόκληρης πολιτικής ταυτότητας. Εδώ βρίσκεται ο πυρήνας της μιντιακής και πολιτικής κατασκευής: η επιμέρους πράξη μετατρέπεται σε γενικευμένη εικόνα, και η γενικευμένη εικόνα επιστρέφει στον δημόσιο λόγο ως «απόδειξη» της επικινδυνότητας του αναρχισμού (Jensen, 2009; Kassel, 2009).

Η διαδικασία αυτή δεν περιορίστηκε στο διεθνές πλαίσιο. Η ελληνική ιστορία του αναρχισμού δείχνει ότι η κατασκευή του αναρχικού ως απειλής έχει και εγχώριες αποτυπώσεις. Η μελέτη του Χαρμπίλα για τους αναρχικούς της Πάτρας και του Πύργου αναδεικνύει ότι ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα εμφανίστηκαν στην Ελλάδα πρώιμες μορφές αναρχικού και αναρχοσοσιαλιστικού λόγου. Η Πάτρα, ως λιμάνι, εμπορικό

κέντρο και τόπος επαφής με ευρωπαϊκά ιδεολογικά ρεύματα (κυρίως λόγω Ιταλών μεταναστών), αποτέλεσε σημαντικό πεδίο διάδοσης ριζοσπαστικών ιδεών. Η ύπαρξη τέτοιων ιδεών προκάλεσε αντιδράσεις από τις Αρχές και τον Τύπο, γεγονός που δείχνει ότι ο φόβος απέναντι στον αναρχισμό δεν συνδεόταν αποκλειστικά με πράξεις βίας, αλλά με αυτές καθαυτές τις ριζοσπαστικές ιδέες (Χαρμπίλας, 2014).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο «Δημοκρατικός Σύλλογος Πατρών», ο οποίος ιδρύθηκε το 1876 και εξέδωσε την εφημερίδα «Ελληνική Δημοκρατία» το 1877. Το πρώτο φύλλο της εφημερίδας κατασχέθηκε αμέσως, επειδή το περιεχόμενό του θεωρήθηκε από τις Αρχές ανατρεπτικό. Η αντίδραση αυτή επεκτάθηκε στους υπεύθυνους της εφημερίδας και του Συλλόγου, οι οποίοι διώχθηκαν ποινικά. Το παράδειγμα δείχνει ότι οι αναρχικές ή αναρχοσοσιαλιστικές ιδέες μπορούσαν να αντιμετωπιστούν ως κίνδυνος για τη δημόσια τάξη, ακόμη και χωρίς να υπάρχει τεκμηριωμένη σύνδεση με τρομοκρατική δράση (Πελεκούδας, 2017; Χαρμπίλας, 2014). Η εμφάνιση λοιπόν αναρχικών, αναρχοσοσιαλιστικών, ακόμα και αναρχοχριστιανικών ιδεών στην Ελλάδα αντιμετωπίστηκαν από νωρίς ως ζήτημα δημόσιας τάξης και κρατικής καταστολής (Πελεκούδας, 2017; Χαρμπίλας, 2014). Στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και ο Τρωαδίτης (2017), αναφερόμενος σε πληθώρα εφημερίδων («Ελληνική Δημοκρατία», «Επί Τα Πρόσω», «Πατρομυνέτα», «Νέον Φως» κ.α.) και ανθρώπων (Μαγκανάρας, Καραμπίλιας, Θεοδωρίδης, Αρνέλλος κ.α.) που έγραψαν και έδρασαν στο όνομα των ριζοσπαστικών ιδεών και χαρακτηρίστηκαν ως «παράνομοι» και «αντικοινωνικοί» από τις Αρχές.

Η περίπτωση του Δημοκρατικού Συλλόγου Πατρών είναι ιδιαίτερα σημαντική και λόγω των διεθνών του διασυνδέσεων. Ο Χαρμπίλας αναφέρει ότι ο Σύλλογος απέστειλε χαιρετιστήριο μήνυμα στη συνδιάσκεψη της «Μπακουνικής Διεθνούς» (1876) στη Βέρνη, ενώ εκπροσωπήθηκε από τον Ιταλό αναρχικό Andrea Costa. Επίσης, επιστολές των Πατρινών δημοσιεύθηκαν ή αναδημοσιεύθηκαν σε ευρωπαϊκά αναρχικά έντυπα, άρα η τοπική ελληνική κίνηση δεν ήταν πλήρως απομονωμένη, αλλά συνδέθηκε με ευρύτερα ευρωπαϊκά δίκτυα ριζοσπαστικής και αναρχικής σκέψης, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι ταυτιζόταν με τις βίαιες πρακτικές που εμφανίστηκαν σε άλλες χώρες. Όπως φαίνεται, η πολιτική συγγένεια και η προπαγάνδισή ιδεών αρκούσαν για να παραχθεί φόβος και καχυποψία απέναντι στον αναρχισμό (Χαρμπίλας, 2014).

Το σημαντικότερο για την παρούσα εργασία είναι ότι η ελληνική περίπτωση επιτρέπει να διατυπωθεί με μεγαλύτερη ακρίβεια η σχέση αναρχισμού και τρομοκρατίας. Από τη μία πλευρά, ο αναρχισμός συνδέθηκε ιστορικά, σε διεθνές επίπεδο, με ορισμένες πράξεις πολιτικής βίας που απέκτησαν μεγάλη δημοσιότητα. Από την άλλη πλευρά, στην περίπτωση του Δημοκρατικού Συλλόγου Πατρών, αλλά και σε άλλες αντίστοιχες (όπως π.χ. η περίπτωση του Σταύρου Καλλέργη ή εκείνη του Πλάτωνα Δρακούλη με το περιοδικό «Άρδην») οι αναρχικές και αναρχοσοσιαλιστικές ιδέες προκάλεσαν κρατική και δημοσιογραφική αντίδραση χωρίς την ύπαρξη ή την ανάγκη τεκμηρίωσης αντίστοιχης τρομοκρατικής πρακτικής (Τρωαδίτης, 2017). Συνεπώς, η εικόνα του αναρχικού ως απειλής δεν παράγεται μόνο από την πράξη βίας, αλλά και από τον φόβο που προκαλεί η ριζοσπαστική αμφισβήτηση της κυρίαρχης κοινωνικής και πολιτικής τάξης (Jensen, 2009; Kassel, 2009; Χαρμπίλας, 2014).

Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσουμε και την ευρύτερη «κουλτούρα φόβου» γύρω από ριζοσπαστικές πολιτικές ταυτότητες. Ο Skoll υποστηρίζει ότι στις Ηνωμένες Πολιτείες η «κουλτούρα φόβου» οικοδομήθηκε ιστορικά μέσα από διαδοχικές μορφές πολιτικού πανικού: από τον φόβο για κομμουνιστές, αναρχικούς και εν γένει ριζοσπάστες έως τον φόβο για εγκληματικότητα, κοινωνική αταξία και τελικά τρομοκρατία. Αν και η ανάλυσή του αφορά κυρίως το πλαίσιο των Η.Π.Α., είναι χρήσιμη, διότι δείχνει πώς ορισμένες πολιτικές ταυτότητες παρουσιάζονται ως απειλές για την κανονικότητα και την ασφάλεια (Skoll, 2016).

Η ιστορική φόρτιση του αναρχισμού ενισχύθηκε επίσης από τη σχέση του με εργατικούς αγώνες, απεργίες, κοινωνικές εξεγέρσεις και μορφές λαϊκής αντίστασης. Στο τέλος του 19ου αιώνα, οι κυρίαρχες εφημερίδες και οι πολιτικές ελίτ συχνά αντιμετώπιζαν τον σοσιαλισμό, τον αναρχισμό και άλλες ριζοσπαστικές ιδεολογίες ως συγγενείς απειλές απέναντι στην κοινωνική τάξη. Στην ελληνική περίπτωση, οι πρώιμες ριζοσπαστικές κινήσεις της Πάτρας και του Πύργου εμφανίστηκαν μέσα σε κοινωνικά και οικονομικά περιβάλλοντα όπου η αγροτική οικονομία, η εμπορική ανάπτυξη, οι κοινωνικές ανισότητες και η επαφή με ευρωπαϊκά ιδεολογικά ρεύματα δημιούργησαν συνθήκες διάδοσης νέων πολιτικών ιδεών. Ο ριζοσπάστης, επομένως, δεν εμφανιζόταν απλώς ως κάποιος που διαφωνεί (έστω και σθεναρά), αλλά ως πιθανός παράγοντας αποσταθεροποίησης (Πελεκούδας, 2017; Skoll, 2016; Χαρμπίλας, 2014).

Η ιστορική περίπτωση του αναρχισμού δείχνει ότι η έννοια της τρομοκρατίας δεν λειτουργεί μόνο ως περιγραφή πράξεων βίας, αλλά και ως μηχανισμός ιδεολογικοπολιτικής ταξινόμησης. Όταν μια πράξη χαρακτηρίζεται ως τρομοκρατική, αυτός που την πραγματοποίησε συχνά αποσπάται από το κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έδρασε και τοποθετείται σε μια κατηγορία απόλυτης απειλής. Στην περίπτωση του αναρχισμού, αυτή η ταξινόμηση επέτρεψε τη μετάβαση από την αναγνώριση συγκεκριμένων βίαιων πράξεων στην συμβολική ταύτιση του αναρχικού με τον εχθρό της κοινωνικής τάξης (Hülse & Spencer, 2008; Kassel, 2009).

Ας αναρωτηθούμε όμως αν η περίπτωση αυτή αναδεικνύει και τα όρια της ιστορικής αναλογίας. Ο Jensen επισημαίνει ότι οι συγκρίσεις ανάμεσα στην αναρχική βία του 19ου αιώνα και στη σύγχρονη τρομοκρατία χρήζουν προσοχής, διότι τα ιστορικά, κοινωνικά και ιδεολογικά πλαίσια διαφέρουν σημαντικά. Η αναρχική βία του 19ου αιώνα συνδεόταν σε μεγάλο βαθμό με το κοινωνικό ζήτημα, τις ταξικές ανισότητες, την εργατική εκμετάλλευση και την κρατική καταστολή, ενώ άλλες μορφές σύγχρονης τρομοκρατίας έχουν διαφορετικές αφετηρίες, όπως θρησκευτικές, γεωπολιτικές ή εθνικιστικές, συνεπώς πρόκειται περί διαφορετικού πολιτικού, ιστορικού, κοινωνικού χρόνου και πλαισίου (Jensen, 2009).

Ίσως σε αυτό το σημείο, θα μπορούσαμε να βρεθούμε μπροστά σε δύο αντίθετα σφάλματα. Το πρώτο θα ήταν να αγνοηθεί πλήρως η ιστορική σύνδεση ορισμένων αναρχικών με μορφές πολιτικής βίας. Το δεύτερο θα ήταν να μετατραπεί αυτή η ιστορική σύνδεση σε γενική ταύτιση του αναρχισμού με την τρομοκρατία. Θεωρούμε ότι η αναλυτικά ασφαλέστερη θέση βρίσκεται ανάμεσα στα δύο: Είναι γεγονός ότι ο αναρχισμός συνδέθηκε ιστορικά με ορισμένες μορφές βίαιης δράσης, αλλά η δημόσια εικόνα του «αναρχικού τρομοκράτη» υπήρξε προϊόν γενίκευσης, δημοσιογραφικής δραματοποίησης και πολιτικής (υπερ)φόρτισης (Jensen, 2009; Kassel, 2009; Χαρμπίλας, 2014).

Με βάση τα παραπάνω, η ιστορική γένεση της εικόνας του «αναρχικού τρομοκράτη» δεν μπορεί να εξηγηθεί μόνο από τις πράξεις βίας που πράγματι έλαβαν χώρα. Η πράξη από μόνη της δεν αρκεί για να δημιουργήσει μια κοινωνική ταυτότητα. Η ταυτότητα δημιουργείται όταν η πράξη μετατραπεί σε αφήγηση, όταν συνδεθεί με εικόνες, λέξεις, πολιτικές κατηγορίες και δημόσιους φόβους. Επομένως, η εικόνα του αναρχικού ως τρομοκράτη δημιουργήθηκε μέσα από τη συνάντηση τριών παραγόντων:

πρώτον, υπαρκτών μορφών πολιτικής βίας που συνδέθηκαν με ορισμένα αναρχικά πολιτικά υποκείμενα· δεύτερον, μιας ευρύτερης κουλτούρας φόβου απέναντι σε ριζοσπαστικές και αντικρατικές ιδεολογίες· και τρίτον, δημοσιογραφικών και πολιτικών μηχανισμών γενίκευσης, οι οποίοι μετέτρεψαν μεμονωμένες πράξεις σε απειλές (Jensen, 2009; Kassel, 2009; Skoll, 2016).

1.3 M.M.E., Μεταφορές Και Μηχανισμοί Κατασκευής Του «Αναρχικού Τρομοκράτη»

Όπως είδαμε, η ιστορική σύνδεση του αναρχισμού με ορισμένες μορφές πολιτικής βίας δεν αρκεί από μόνη της για να εξηγήσει τη σταθερότητα της εικόνας του «αναρχικού τρομοκράτη» στον δημόσιο λόγο. Σε αυτό το επίπεδο, τα M.M.E. έχουν κεντρικό ρόλο, διότι δεν μεταδίδουν απλώς γεγονότα, αλλά συμμετέχουν στην ερμηνεία τους. Η τρομοκρατία, όπως δείχνει ο Spencer, συγκροτείται μέσα από μεταφορές και γλωσσικά (λεκτικά/φραστικά) πλαίσια που καθορίζουν όχι μόνο πώς αντιλαμβανόμαστε την απειλή, αλλά και ποιες απαντήσεις θεωρούνται λογικές ή αναγκαίες (Spencer, 2012).

Η δημοσιογραφική πλαισίωση λειτουργεί μέσα από επιλογές: ποια γεγονότα θα προβληθούν, ποια θα αποσιωπηθούν, ποιες λέξεις ή φράσεις θα χρησιμοποιηθούν, ποιες εικόνες θα επαναληφθούν και ποια σχέση θα δημιουργηθεί ανάμεσα στο μεμονωμένο περιστατικό και σε μια ευρύτερη πολιτική ταυτότητα. Η Nagar επισημαίνει ότι η χρήση της λέξης «τρομοκρατία» δεν είναι ουδέτερη, καθώς οι λέξεις που επιλέγονται για την περιγραφή της πολιτικής βίας έχουν συναισθηματικό βάρος. Η επιλογή ανάμεσα σε όρους όπως «τρομοκράτες», «ριζοσπάστες», «ταραξίες», «διαδηλωτές» επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο το κοινό αντιλαμβάνεται τη φύση της πράξης και την ταυτότητα του δράντος υποκειμένου (Nagar, 2010).

Στην περίπτωση του αναρχισμού, η γλωσσική (λεκτική/φραστική) επιλογή είναι καθοριστική. Είναι διαφορετικής βαρύτητας να παρουσιαστεί μια πράξη ως «πολιτική διαμαρτυρία», ως «παρέμβαση», ως «επεισόδιο», ως «σύγκρουση», ως «βανδαλισμός», ως «τρομοκρατική ενέργεια». Κάθε λέξη, κάθε φράση ενσωματώνει διαφορετικό νόημα και τοποθετεί το δρών υποκείμενο σε διαφορετικό πεδίο: στο πολιτικό, στο ποινικό, στο κοινωνικό ή στο πεδίο της δημόσιας τάξης. Για παράδειγμα, δράσεις του Ρουβίκωνα έχουν παρουσιαστεί σε δημοσιεύματα άλλοτε ως «παρεμβάσεις» αναρχικής συλλογικότητας ενώ άλλοτε συνδέονται με προσαγωγές,

εισβολές, καταλήψεις χώρων ή φθορές, γεγονός που δείχνει πώς η ίδια πολιτική ταυτότητα μπορεί να ενταχθεί σε «κατάλληλα», κάθε φορά πλαίσια, είτε ως ακτιβιστική δράση με θετικό πρόσημο είτε ως πρόβλημα δημόσιας τάξης με αρνητικό (Εφημερίδα των Συντακτών 2022; Η Ναυτεμπορική, 2026; Lifo, 2018; Nagar, 2010; Spencer, 2012).

Ο Spencer αναλύει τέσσερις βασικές μεταφορές της τρομοκρατίας στα Μ.Μ.Ε.: την τρομοκρατία ως πόλεμο, ως έγκλημα, ως απολίτιστο (βάρβαρο) κακό και ως ασθένεια. Η σημασία αυτών των μεταφορών δεν είναι απλώς γλωσσική. Κάθε μεταφορά οργανώνει και διεκπεραιώνει διαφορετικό τρόπο αντίληψης και διαφορετικό τύπο πολιτικής απάντησης. Αν η τρομοκρατία είναι πόλεμος, τότε φαίνεται εύλογη η κατασταλτική, η στρατιωτικοποιημένη ή ακόμα και η στρατιωτική απάντηση. Αν σηματοδοτείται ως έγκλημα, τότε προκρίνεται η ποινική αντιμετώπιση. Αν παρουσιαστεί ως κακό ή ασθένεια, τότε ο «τρομοκράτης» εμφανίζεται ως απόλυτα ξένος προς την κοινωνική κανονικότητα και ως κάτι που πρέπει να απομονωθεί, να «απολυμανθεί» ή ακόμα και να εξαιρεθεί (Spencer, 2012).

Οι μεταφορές αυτές μπορούν να εφαρμοστούν και στη δημόσια κατασκευή του αναρχικού, όταν συνδεθούν με συγκεκριμένα παραδείγματα λόγου και εικόνας. Στην ελληνική δημόσια συζήτηση, οι αναφορές σε «επιχειρήσεις» της αστυνομίας, «ανακατάληψη» χώρων, «αποκατάσταση της τάξης», «επιχειρήσεις σκούπα», «εστίες ανομίας» ή «άβατα» δείχνουν ότι ο αναρχικός χώρος συχνά δεν περιγράφεται μόνο ως πολιτικός χώρος, αλλά ως πεδίο κινδύνου που χρήζει ελέγχου. Αντίστοιχα, η κάλυψη δράσεων συλλογικοτήτων όπως ο Ρουβίκωνας με όρους «παρέμβασης», «εισβολής», «προσαγωγών» ή «φθορών» δείχνει πώς η ίδια δράση μπορεί να κινηθεί ανάμεσα στο πολιτικό, το ποινικό και το πλαίσιο της δημόσιας τάξης (Altheide, 2006; Εφημερίδα των Συντακτών, 2022; Lifo, 2018; Spencer, 2012).

Η μεταφορά του πολέμου μετατρέπει την πολιτική αντιπαράθεση σε σύγκρουση με εχθρό. Ο αναρχικός δεν εμφανίζεται ως υποκείμενο πολιτικής διαμαρτυρίας ή ως φορέας ριζοσπαστικής κριτικής, αλλά ως μια απειλητική δύναμη που αμφισβητεί την κοινωνική τάξη. Στην ελληνική περίπτωση, αυτό φαίνεται όταν πολιτικές ή δημοσιογραφικές αναφορές παρουσιάζουν τα Εξάρχεια ως χώρο που πρέπει να «ανακτηθεί» ή να πάψει να αποτελεί «άβατο ανομίας». Οι γλωσσικές αυτές επιλογές μεταφέρουν το ζήτημα από το επίπεδο της κοινωνικής και πολιτικής

σύγκρουσης στο επίπεδο της αντιμετώπισης ενός «εσωτερικού εχθρού» (CNN Greece, 2025; Η Καθημερινή, 2025; Spencer, 2012; Talbot, 2008).

Η μεταφορά του εγκλήματος λειτουργεί εξίσου περιοριστικά. Όταν ο αναρχικός παρουσιάζεται κυρίως ως εγκληματίας, η πολιτική του ταυτότητα αποσυνδέεται από τα κοινωνικά αίτια, τις ιδεολογικές αναφορές και τις μορφές συλλογικής δράσης που μπορεί να τη συνοδεύουν. Έτσι, η δημόσια συζήτηση δεν εστιάζει στο τι εκφράζει μια σύγκρουση ή μια κινητοποίηση, αλλά στο πώς θα τιμωρηθεί, θα περιοριστεί ή θα κατασταλεί. Οι όροι «κουκουλοφόροι», «βάνδαλοι», «ταραξίες» ή «γνωστοί-άγνωστοι» λειτουργούν συχνά με αυτόν τον τρόπο, διότι μετατοπίζουν το εκκρεμές από την πολιτική ταυτότητα στη μορφή της παραβατικής πράξης (Αργυριάδης, 2019; Nagar, 2010; Spencer, 2012).

Η περίπτωση του Ρουβίκωνα, που ήδη αναφέραμε, είναι χρήσιμη ακριβώς επειδή δείχνει αυτή τη γλωσσική επιλογή και μετατόπιση. Σε ορισμένα δημοσιεύματα χαρακτηρίζεται ως «αναρχική συλλογικότητα» που πραγματοποιεί «παρεμβάσεις» για πολιτικά ή κοινωνικά ζητήματα, ενώ εντός άλλων πλαισίων η έμφαση μεταφέρεται στις προσαγωγές, στις φθορές, στις καταλήψεις χώρων ή στην ανάγκη αστυνομικής διαχείρισης. Έτσι, τα ίδια πολιτικά υποκείμενα μπορεί να παρουσιαστούν άλλοτε ως συλλογικότητα πολιτικής παρέμβασης και άλλοτε ως πρόβλημα ασφάλειας και τάξης. Το επίδικο δεν είναι να αξιολογηθεί η νομιμότητα κάθε επιμέρους δράσης, αλλά να φανεί πώς η δημοσιογραφική επιλογή όρων επηρεάζει την εικόνα του αναρχικού χώρου συνολικά (Altheide, 2006; Εφημερίδα των Συντακτών, 2018, 2022; Nagar, 2010).

Η μεταφορά του κακού αποδίδει στο δρών υποκείμενο σχεδόν απόλυτη αρνητικότητα. Ο αναρχικός δεν παρουσιάζεται απλώς ως παραβάτης, αλλά ως φορέας απειλής που τίθεται εκτός ορίων της αποδεκτής πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Όταν εικόνες φωτιάς, καταστροφής, σπασμένων βιτρινών, καλυμμένων προσώπων ή συγκρούσεων με την αστυνομία επαναλαμβάνονται χωρίς επαρκές κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο, ο αναρχικός εμφανίζεται ως οπαδός «τυφλής» ή «παράλογης» βίας. Η δημόσια συζήτηση δεν αναζητά ερμηνεία, αλλά επιβεβαίωση της επικινδυνότητας (Altheide, 2006; Παπαδημητρόπουλος, 2018; Spencer, 2012).

Η μεταφορά της ασθένειας λειτουργεί μέσω της ιδέας της εξάπλωσης, της μόλυνσης και της ανάγκης απομόνωσης. Όταν ένας πολιτικός χώρος περιγράφεται ως φαινόμενο που «εξαπλώνεται», «διαβρώνει» ή «μολύνει» τη δημόσια ζωή, τότε

αντιμετωπίζεται ως παθολογία, ως νοσηρό σύμπτωμα του κοινωνικού σώματος. Στην ελληνική περίπτωση, εκφράσεις όπως «άβατο», «άβατο ανομίας», «εστία ανομίας» ή «δυστοπία βίας», όταν χρησιμοποιούνται για τα Εξάρχεια, παράγουν ακριβώς αυτό το αποτέλεσμα: παρουσιάζουν έναν τόπο ή έναν πολιτικό χώρο ως πρόβλημα που πρέπει να «καθαριστεί», να ελεγχθεί ή να εξουδετερωθεί. Η ίδια η ανάγκη πολιτικών προσώπων να δηλώσουν ότι τα Εξάρχεια «δεν είναι άβατο ανομίας» δείχνει ότι η έννοια αυτή έχει προηγουμένως λειτουργήσει ως ισχυρό δημόσιο στερεότυπο (CNN Greece, 2025; Η Καθημερινή, 2025; Spencer, 2012).

Η προσέγγιση αυτή επουδενί σημαίνει ότι προτείνουμε να αγνοηθούν οι πράξεις βίας ή παραβατικότητας. Όμως, η ανάλυση πρέπει να εξετάζει πώς οι πράξεις αυτές επιλέγονται, προβάλλονται και συνδέονται με ευρύτερες αφηγήσεις περί απειλής. Ο Παπαδημητρόπουλος δείχνει ότι το αναρχικό ρεύμα της Αθήνας δεν συγκροτείται μόνο μέσα από συγκρουσιακές στιγμές, αλλά κυρίως μέσα από κοινωνικότητα, συνελεύσεις, σχέσεις, πρακτικές αλληλεγγύης. Όταν τα Μ.Μ.Ε. προβάλλουν σχεδόν αποκλειστικά εικόνες σύγκρουσης, η συνολική εικόνα του αναρχικού χώρου γίνεται μονόπλευρη και δραματοποιείται (Παπαδημητρόπουλος, 2018).

Παράλληλα με τις μεταφορές, καθοριστικό ρόλο παίζει και η πολιτική του φόβου. Η πολιτική του φόβου δεν είναι απλώς ο φόβος ως συναίσθημα που διαχέεται στην κοινωνία, αλλά τρόπος οργάνωσης της δημόσιας αντίληψης. Μέσα από αυτήν, ο κίνδυνος παρουσιάζεται ως διαρκής, άμεσος και πανταχού παρών, με αποτέλεσμα η ασφάλεια να αποκτά προτεραιότητα έναντι άλλων αξιών, όπως η πολιτική ελευθερία, η διαφωνία ή η κοινωνική κατανόηση (Altheide, 2006). Η πολιτική του φόβου μπορεί να λειτουργήσει και στην περίπτωση του αναρχικού χώρου. Όταν τα Μ.Μ.Ε. επαναλαμβάνουν εικόνες σύγκρουσης, έντασης, προσαγωγών, καταστροφής ή αστυνομικών επιχειρήσεων, ο αναρχικός παύει να εμφανίζεται ως μέρος ενός πολιτικού ή κοινωνικού πεδίου και παρουσιάζεται ως μόνιμη πηγή κινδύνου, ως φόβητρο. Η επανάληψη αυτών των εικόνων δημιουργεί μια δημοσιογραφική συντόμευση: ο θεατής δεν χρειάζεται να γνωρίζει το ιστορικό, κοινωνικό ή πολιτικό πλαίσιο· αρκεί η εικόνα της κουκούλας, της μολότοφ, της φωτιάς, της εισβολής ή της επέμβασης της αστυνομίας για να ενεργοποιηθεί η συσχέτιση αναρχισμού, βίας και απειλής (Altheide, 2006; Lacey & Paget, 2015; Παπαδημητρόπουλος, 2018).

Η πολιτική βία δεν κατασκευάζεται μόνο με λέξεις, αλλά και με εικόνες. Οι τηλεοπτικές και ψηφιακές εικόνες μπορούν να λειτουργήσουν ως επαναλαμβανόμενα οπτικά μοτίβα που συνοψίζουν ένα ολόκληρο φαινόμενο. Στο πλαίσιο του «War On Terror» («Πόλεμος Κατά Της Τρομοκρατίας»), η τηλεόραση και το docudrama συνέβαλαν στη μετατροπή της 11^{ης} Σεπτεμβρίου σε πολιτισμική μνήμη, τραύμα και διαρκές πλαίσιο αναφοράς. Αντίστοιχα, στην περίπτωση του αναρχισμού, εικόνες όπως η κουκούλα, η φωτιά, η σύγκρουση με την αστυνομία, το σπασμένο κατάστημα, το πανό, η κατάληψη ή η αστυνομική επιχείρηση εκκενώσεων κατειλημμένων χώρων μπορούν να λειτουργήσουν ως οπτικά στερεότυπα του «αναρχικού κινδύνου» (Altheide, 2006; Lacey & Paget, 2015).

Σε ό,τι αφορά τη «θεαματικότητα» των επαναλαμβανόμενων εικόνων στο έργο του «Η κοινωνία του θεάματος» («La société du spectacle»), ο Debord (2000) υποστηρίζει ότι στις σύγχρονες κοινωνίες η πραγματικότητα διαμεσολαβείται όλο και περισσότερο από εικόνες και αναπαραστάσεις, οι οποίες αποκτούν αυτονομία και αποκόπτονται από το ίδιο το γεγονός. Εντός του «ντεμπορικού» αυτού σχήματος (εικονοποίηση/αναπαράσταση/αποκοπή), θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι, η «τρομοκρατία» «θεαμα-τοποιείται», κάτι που δεν αφορά μόνο τη βία καθαυτή, αλλά και την αναπαράστασή της, την κατανάλωσή της από το κοινό, την ένταξή της σε ευρύτερα αφηγηματικά σχήματα (Baudrillard, 2002).

Έτσι, ο αναρχικός μπορεί να παρουσιαστεί ως εσωτερικός «Άλλος»: βρίσκεται μέσα στην κοινωνία, αλλά παρουσιάζεται σαν να απειλεί την κανονικότητα, την τάξη και την ασφάλειά της, άρα ουσιαστικά τίθεται εκτός αυτής (Talbot, 2008).

Η έννοια του «εσωτερικού εχθρού» είναι ιδιαίτερα σημαντική για την κατανόηση της δημοσιογραφικής κατασκευής του αναρχικού. Σε αντίθεση με τον εξωτερικό τρομοκράτη, ο οποίος συχνά παρουσιάζεται ως ξένος, αλλόθρησκος ή γεωπολιτικά και πολιτισμικά απομακρυσμένος, ο αναρχικός παρουσιάζεται ως απειλή, γεννημένη από και στο εσωτερικό της ίδιας της κοινωνίας. Αυτό φορτίζει έτι περαιτέρω την εικόνα, διότι συνδέεται με τον φόβο της εσωτερικής αποσταθεροποίησης, της ανομίας και της απώλειας ελέγχου στον δημόσιο χώρο (Altheide, 2006; Talbot, 2008).

Στην ελληνική περίπτωση, η κατασκευή αυτή ενισχύεται όταν ο αναρχικός χώρος συγχέεται με συγκεκριμένους τόπους και επαναλαμβανόμενες εικόνες. Τα Εξάρχεια, για παράδειγμα, συνήθως παρουσιάζονται όχι ως γεωγραφική περιοχή,

γειτονιά των Αθηνών, αλλά ως συμβολικός τόπος έντασης, σύγκρουσης, ανομίας και αντικρατικής δράσης. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο γεωγραφικός χώρος ταυτίζεται με το σύνολο του αναρχικού ρεύματος. Σημαίνει, όμως, ότι στη δημόσια αναπαράσταση ο τόπος μπορεί να φορτιστεί τόσο έντονα, ώστε να λειτουργεί ως σκηνικό μέσα στο οποίο ο αναρχικός γίνεται άμεσα ορατός ως απειλή. Για τους ίδιους τους ακτιβιστές τα Εξάρχεια δεν είναι απλώς σκηνικό επεισοδίων, αλλά τόπος κοινωνικότητας, πολιτικοποίησης, σχέσεων και συγκρότησης συλλογικής πολιτικής και πολιτισμικής ταυτότητας (Παπαδημητρόπουλος, 2018).

Αναφερθήκαμε πριν στην περίπτωση του Ρουβίκωνα. Αντίστοιχα, η υπόθεση του Τάσου Θεοφίλου («Ληστής Της Πάρου») δείχνει πόσο κρίσιμη είναι η διάκριση ανάμεσα στην πολιτική ταυτότητα, την ποινική κατηγορία και την τελική δικαστική κρίση. Η υπόθεση συνδέθηκε δημόσια με βαρύ ποινικό και αντιτρομοκρατικό πλαίσιο, καθώς περιλάμβανε κατηγορίες όπως συγκρότηση και ένταξη σε τρομοκρατική οργάνωση και δολοφονία. Ωστόσο, το Εφετείο τον αθώωσε για το σύνολο των κατηγοριών. Η υπόθεση, επομένως, δείχνει ότι η δημόσια σύνδεση ενός προσώπου με την τρομοκρατία δεν μπορεί να θεωρείται αυτονόητη ούτε να υποκαθιστά τη δικαστική κρίση (EPT, 2017; Euronews, 2017).

Η υπόθεση του Νίκου Ρωμανού συνιστά διαφορετικό αλλά εξίσου χρήσιμο παράδειγμα. Εδώ το ενδιαφέρον δεν βρίσκεται μόνο στην ποινική διάσταση, αλλά και στον τρόπο με τον οποίο ένας κρατούμενος με σαφή αναρχική αυτο-τοποθέτηση έγινε αντικείμενο δημόσιας αντιπαράθεσης γύρω από την απεργία πείνας, το δικαίωμα στην εκπαίδευση, την κρατική διαχείριση και την ευρεία πολιτική αλληλεγγύη. Βλέπουμε λοιπόν ότι ο αναρχικός μπορεί να εμφανίζεται ταυτόχρονα ως κρατούμενος, ως πολιτικό υποκείμενο, ως πρόσωπο που διεκδικεί αστικά δικαιώματα και ως μορφή που προκαλεί έντονη δημόσια συζήτηση και πολιτική φόρτιση (Euronews, 2014; Εφημερίδα των Συντακτών, 2014; Lifo, 2014).

Έτσι, τα Μ.Μ.Ε. δεν κατασκευάζουν μόνο τον αναρχικό ως βίαιο. Τον κατασκευάζουν ως αναγνωρίσιμη μορφή κινδύνου. Η αναγνωρισιμότητα αυτή προκύπτει από την επανάληψη συγκεκριμένων λέξεων και εικόνων, από τη σύνδεση επιμέρους πράξεων με έναν ολόκληρο πολιτικό χώρο και από την ένταξη του αναρχισμού σε ευρύτερα σχήματα φόβου, εγκλήματος, πολέμου και κοινωνικής απειλής. Με αυτόν τον τρόπο, η εικόνα του «αναρχικού τρομοκράτη» μπορεί να γίνει

σταδιακά αυτονόητη, ακόμη και όταν δεν τεκμηριώνεται αναλυτικά η σύνδεση ανάμεσα στον αναρχισμό ως πολιτική παράδοση και στην τρομοκρατία ως ειδική μορφή πολιτικής βίας (Altheide, 2006; Nagar, 2010; Spencer, 2012).

1.4 Συμπεράσματα

Η ανάλυση του παρόντος κεφαλαίου έδειξε ότι η εικόνα του αναρχικού ως τρομοκράτη δεν μπορεί να θεωρηθεί αυτονόητη, σταθερή ή αντικειμενική. Αντίθετα, συγκροτείται μέσα από ιστορικές, πολιτικές και δημοσιογραφικές διαδικασίες, στις οποίες πραγματικές μορφές πολιτικής βίας, κρατικοί λόγοι περί δημόσιας τάξης, κοινωνικοί φόβοι και επαναλαμβανόμενες εικόνες σύγκρουσης συνδέονται μεταξύ τους. Ο αναρχικός δεν μετατρέπεται σε «τρομοκράτη» μόνο επειδή ορισμένοι δρώντες χρησιμοποίησαν βία στο όνομα της αναρχίας, αλλά επειδή συγκεκριμένες πράξεις και εικόνες γενικεύθηκαν και μετατράπηκαν σε συνολικό σχήμα ερμηνείας του αναρχισμού ως απειλής (Jensen, 2009; Kassel, 2009).

Η ιστορική αναδρομή και επισκόπηση έδειξε ότι στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα διαμορφώθηκε διεθνώς η φιγούρα του «αναρχικού βομβιστή». Η λεγόμενη «δεκαετία της βόμβας», οι δολοφονίες πολιτικών ηγετών και οι επιθέσεις που αποδόθηκαν σε αναρχικούς ή αυτοπροσδιοριζόμενους ως αναρχικούς συνέβαλαν καθοριστικά στη δημιουργία αυτής της εικόνας. Ωστόσο, η βιβλιογραφία δείχνει ότι η σύνδεση αυτή δεν μπορεί να οδηγήσει σε πλήρη ταύτιση αναρχισμού και τρομοκρατίας, καθώς οι σχετικές πράξεις πραγματοποιήθηκαν από περιορισμένο αριθμό υποκειμένων και δεν εξέφραζαν το σύνολο της αναρχικής παράδοσης και πρακτικής (Jensen, 2009; Kassel, 2009).

Η ελληνική ιστορική περίπτωση ενίσχυσε την ανάλυση αυτή, δείχνοντας ότι ο αναρχισμός ως δημόσια απειλή δεν αποτελεί μόνο σύγχρονο φαινόμενο. Η μελέτη του Χαρμπίλα για τους αναρχικούς της Πάτρας και του Πύργου έδειξε ότι ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα αναρχικές και αναρχοσοσιαλιστικές ιδέες μπορούσαν να προκαλέσουν κρατική και δημοσιογραφική ανησυχία. Η περίπτωση του Δημοκρατικού Συλλόγου Πατρών, της εφημερίδας Ελληνική Δημοκρατία, της κατάσχεσης του εντύπου και των διώξεων που ακολούθησαν δείχνει ότι ο αναρχικός λόγος μπορούσε να αντιμετωπιστεί ως απειλή για την κοινωνική τάξη ακόμη και χωρίς τεκμηριωμένη σύνδεση με τρομοκρατική δράση (Πελεκούδας, 2017; Χαρμπίλας, 2014).

Η σύγχρονη ελληνική περίπτωση δείχνει επίσης ότι το αναρχικό ρεύμα δεν μπορεί να κατανοηθεί αποκλειστικά μέσα από εικόνες βίας ή σύγκρουσης. Όπως αναδεικνύεται στη σχετική βιβλιογραφία, ο αναρχικός χώρος συγκροτείται και μέσα από πρακτικές κοινωνικότητας, συνελεύσεις, σχέσεις εμπιστοσύνης, δημόσιες παρεμβάσεις, μορφές αλληλεγγύης και τρόπους πολιτικής και πολιτισμικής παρουσίας. Όταν η δημόσια και δημοσιογραφική αναπαράσταση περιορίζει τον αναρχικό χώρο σε στερεοτυπικές εικόνες κουκούλας, μολότοφ, φωτιάς και αντιπαράθεσης με την αστυνομία, αποσιωπά σημαντικές πλευρές της κοινωνικής και πολιτικής του πραγματικότητας (Παπαδημητρόπουλος, 2018).

Το κεφάλαιο ανέδειξε ακόμη ότι τα Μ.Μ.Ε. διαδραματίζουν κεντρικό ρόλο στη μετατροπή μιας πράξης, μιας εικόνας ή ενός τόπου σε δημόσια απειλή. Η επιλογή λέξεων, φράσεων, εικόνων και ερμηνευτικών πλαισίων δεν είναι ουδέτερη. Όταν μια πράξη παρουσιάζεται ως «τρομοκρατική», το δρων υποκείμενο εντάσσεται σε ένα ειδικό καθεστώς ηθικής, πολιτικής και ποινικής απαξίωσης. Η ετικέτα του «τρομοκράτη» δεν περιγράφει απλώς την πράξη, αλλά επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία την αντιλαμβάνεται, τη φοβάται και θεωρεί ότι πρέπει να την αντιμετωπίσει (Hülse & Spencer, 2008; Nagar, 2010).

Η συμβολή του Spencer είναι ιδιαίτερα χρήσιμη, διότι δείχνει ότι η τρομοκρατία στα Μ.Μ.Ε. οργανώνεται μέσα από ισχυρές μεταφορές: πόλεμος, έγκλημα, κακό και ασθένεια. Όταν αυτές οι μεταφορές εφαρμόζονται στον αναρχισμό, ο αναρχικός εμφανίζεται άλλοτε ως εχθρός της δημόσιας τάξης, άλλοτε ως εγκληματίας, άλλοτε ως φορέας χάους και άλλοτε ως κοινωνική παθολογία που πρέπει να περιοριστεί. Έτσι, η γλώσσα δεν λειτουργεί απλώς περιγραφικά, αλλά παράγει πολιτικές συνέπειες, εφόσον η καταστολή, η αστυνόμευση ή η απομόνωση μπορούν να παρουσιαστούν ως αναγκαίες απαντήσεις (Altheide, 2006; Spencer, 2012).

Η ανάλυση της ελληνικής περίπτωσης έδειξε ακόμη ότι χρειάζεται σαφής διάκριση ανάμεσα στον γεωγραφικό χώρο και στον κοινωνικό ή κινηματικό χώρο. Τα Εξάρχεια αποτελούν συγκεκριμένη αστική περιοχή με ιδιαίτερο ιστορικό, πολιτισμικό και πολιτικό φορτίο, αλλά ο αναρχικός χώρος δεν ταυτίζεται πλήρως με αυτήν. Παρόλα αυτά στη δημόσια συζήτηση τα Εξάρχεια συχνά λειτουργούν ως συμβολικό σκηνικό μέσα στο οποίο ο αναρχικός γίνεται (υπερ)ορατός. Η σύγχυση ανάμεσα στον τόπο, στις συγκρουσιακές εικόνες και στο σύνολο του αναρχικού ρεύματος ενισχύει την

(υπερ)γενίκευση και τη στερεοτυπική σύνδεση αναρχισμού και βίας (Altheide, 2006; Παπαδημητρόπουλος, 2018).

Ιδιαίτερη σημασία έχει, τέλος, η αποσαφήνιση της έννοιας της τρομοκρατίας. Το κεφάλαιο δεν υιοθετεί έναν ενιαίο, καθολικά αποδεκτό και ουδέτερο ορισμό της τρομοκρατίας. Αντίθετα, αναγνωρίζει ότι η σχετική βιβλιογραφία εντοπίζει ορισμένα επαναλαμβανόμενα στοιχεία, όπως η πολιτική στόχευση, η χρήση ή απειλή βίας, η συμβολική διάσταση της πράξης και η επιδίωξη παραγωγής φόβου πέρα από το άμεσο θύμα. Τα στοιχεία αυτά δεν αποτελούν τελικό ορισμό, αλλά αναλυτικό πλαίσιο διάκρισης της τρομοκρατίας από άλλες μορφές πολιτικής βίας, σύγκρουσης ή παραβατικότητας (Hülse & Spencer, 2008; Nagar, 2010; Spencer, 2012).

Προσπαθούμε να προτείνουμε μια ισορροπημένη θέση: δεν αρνούμαστε ότι υπήρξαν ιστορικές και σύγχρονες μορφές βίας που συνδέθηκαν με αναρχικά πολιτικά υποκείμενα, αλλά απορρίπτουμε την αυτόματη και αδιαφοροποίητη ταύτιση του αναρχισμού με την τρομοκρατία. Θεωρούμε ότι η επιστημονικά ορθή προσέγγιση απαιτεί να εξετάζονται παράλληλα η πράξη, το ιστορικό πλαίσιο, ο δημόσιος λόγος, η εικόνα, ο τόπος, η ποινική κατηγοριοποίηση και η πολιτική λειτουργία της ονομασίας. Μόνο έτσι μπορεί να κατανοηθεί πώς ο αναρχικός μετατρέπεται, στον δημόσιο λόγο, από ιδεολογικοπολιτικό υποκείμενο σε «τρομοκράτη» και «εσωτερικό εχθρό» (Jensen, 2009; Kassel, 2009; Παπαδημητρόπουλος, 2018; Χαρμπίλας, 2014).

Στο επόμενο κεφάλαιο θα εξετάσουμε τη σχέση του αναρχικού κινήματος με τα Μ.Μ.Ε. από μια διαφορετική οπτική: όχι μόνο ως αντικείμενο κυρίαρχης αναπαράστασης, αλλά και ως υποκείμενο αντιπληροφόρησης, αυτο-αναπαράστασης και αγώνα για τον έλεγχο του νοήματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Αναρχικό Κίνημα Και Μ.Μ.Ε.: Κυρίαρχες Αναπαραστάσεις, Αντιπληροφόρηση Και Αγώνας Νοηματοδότησης

2.1 Από Την Κατασκευή Του Αναρχικού Ως Απειλής Στη Σύγκρουση Των Αναπαραστάσεων

Η δημόσια εικόνα του αναρχικού κινήματος δεν παράγεται αποκλειστικά από τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε. Τα Μ.Μ.Ε. έχουν πράγματι σημαντική δύναμη πλαισίωσης, καθώς επιλέγουν γεγονότα, εικόνες, όρους και ερμηνευτικά σχήματα μέσα από τα οποία ο αναρχικός χώρος παρουσιάζεται συχνά ως χώρος βίας, ανομίας ή κοινωνικής αποσταθεροποίησης. Ωστόσο, ο αναρχικός/αντιεξουσιαστικός χώρος δεν αποτελεί μόνο παθητικό αντικείμενο δημοσιογραφικής περιγραφής. Ιστορικά, έχει αναπτύξει δικές του μορφές επικοινωνίας, μέσω των οποίων επιχειρεί να απαντήσει στις κυρίαρχες αναπαραστάσεις και να παράξει τα δικά του πολιτικά νοήματα (Downing, 2001; Siaper, 2012).

Στο σημείο αυτό αποκτά ιδιαίτερη σημασία η έννοια της αντιπληροφόρησης. Όπως θα δούμε και σε επόμενη ενότητα, η αντιπληροφόρηση δεν ταυτίζεται με την παραπληροφόρηση ούτε σημαίνει απλώς μετάδοση διαφορετικών πληροφοριών. Στο πλαίσιο των κοινωνικών κινήματων, αφορά την προσπάθεια παραγωγής εναλλακτικών ερμηνειών απέναντι στις κυρίαρχες αφηγήσεις. Έντυπα, αφίσες, προκηρύξεις, συνελεύσεις, ιστοσελίδες, blogs, πλατφόρμες εναλλακτικής ενημέρωσης και μέσα κοινωνικής δικτύωσης λειτουργούν ως πεδία πολιτικής επικοινωνίας, μέσα από τα οποία ο αναρχικός χώρος επιχειρεί να παρουσιάσει τη δική του οπτική για τα γεγονότα, τις δράσεις και τις πολιτικές του στοχεύσεις (Atton, 2002; Downing, 2001).

Η έννοια της αυτο-αναπαράστασης είναι εξίσου κρίσιμη. Η σύγκρουση ανάμεσα στην κυρίαρχη μιντιακή αναπαράσταση και στην αυτο-αναπαράσταση του αναρχικού χώρου δεν αφορά μόνο το αν ένα γεγονός παρουσιάζεται θετικά ή αρνητικά. Αφορά, βαθύτερα, το ποιος έχει την εξουσία ορισμού του νοήματος του γεγονότος. Την ίδια ενέργεια τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε. μπορούν να τη παρουσιάσουν ως «εισβολή», «επεισόδιο», «φθορά» ή «πρόβλημα δημόσιας τάξης», ενώ στα εναλλακτικά μπορεί να παρουσιαστεί ως «παρέμβαση», «πολιτική δράση», «αντίσταση» ή «πράξη αλληλεγγύης».

Με βάση τα παραπάνω, το κεφάλαιο αρθρώνεται γύρω από τρεις βασικούς άξονες. Πρώτον, εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε. παρουσιάζουν τον αναρχικό χώρο μέσω σχημάτων δημόσιας τάξης, φόβου και οπτικών στερεοτύπων. Δεύτερον, αναλύεται η αντιπληροφόρηση ως μορφή πολιτικής επικοινωνίας και προσπάθεια αμφισβήτησης της κυρίαρχης δημοσιογραφικής πλαισίωσης. Τρίτον, εξετάζουμε το ρόλο του Indymedia, των εναλλακτικών μέσων και της ψηφιακής αυτο-αναπαράστασης, με ειδική αναφορά στην ελληνική περίπτωση. Περνούμε λοιπόν από την ανάλυση του αναρχικού ως κατασκευασμένης απειλής στη μελέτη της επικοινωνιακής σύγκρουσης γύρω από το ποιος έχει την εξουσία να ορίζει δημόσια τι σημαίνει «αναρχικός χώρος», «πολιτική παρέμβαση», «βία», «ανομία» και «τρομοκρατία».

2.2 Κυρίαρχα Μ.Μ.Ε. Και Αναρχικός Χώρος: Δημόσια Τάξη, Φόβος Και Οπτικές Συμβολοποιήσεις

Για τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε η έννοια της δημόσιας τάξης αποκτά κεντρική σημασία. Ο αναρχικός χώρος παρουσιάζεται συχνά, όχι πρωτίστως ως συμμετέχων στο πολιτικό και κοινωνικό γίγνεσθαι, αλλά ως πρόβλημα διαχείρισης του δημόσιου χώρου. Η δημοσιογραφική κάλυψη τείνει να περιστρέφεται γύρω από ερωτήματα όπως η αστυνόμευση, η παραβατικότητα, η αποκατάσταση της κανονικότητας, η ύπαρξη ή μη «άβατων» περιοχών, οι συγκρούσεις με την αστυνομία και η ανάγκη επιβολής της τάξης (Dardis, 2006). Με αυτόν τον τρόπο, η ιδεολογικοπολιτική διάσταση του αναρχικού χώρου υποχωρεί και στη θέση της αναδεικνύεται κυρίως η εικόνα ενός χώρου που συνδέεται με την αταξία, την απειλή και το χάος (Altheide, 2006; Παπαδημητρώπουλος, 2018).

Μέσω των Μ.Μ.Ε. ένα σύνθετο πολιτικό και κοινωνικό φαινόμενο, ένας πολυποίκιλος πολιτικός χώρος συμπυκνώνεται και παρουσιάζεται μέσω εικόνων συγκρούσεων και βίας, δηλαδή οπτικές «αναρχικές» συμβολοποιήσεις άμεσα αναγνωρίσιμες πλέον από το ευρύ κοινό (Καλαματιανού, 2005)

Τέτοιου είδους εικόνες συνδέονται αυτοματικά στο μυαλό του κοινού με το ζήτημα της δημόσιας τάξης, κάτι το οποίο απο-πολιτικοποιεί τον αναρχικό χώρο, παρουσιάζοντάς τον κυρίως ως πεδίο κινδύνου, παραβατικότητας ή κοινωνικής δυσλειτουργίας (Dardis, 2006) ενώ αναδεικνύονται η ανάγκη ελέγχου, περιορισμού, καταστολής (Altheide, 2006; Talbot, 2008).

Αν αντίστροφα τώρα, προσπαθήσουμε να εξετάσουμε τη στάση των αναρχικών απέναντι στα Μ.Μ.Ε., αυτή φαίνεται μάλλον να ποικίλει. Ο Mark Bray (2013) επί παραδείγματι, μέλος ο ίδιος του Press Working Group και της Direct Action Working Group του Occupy Wall Street (OWS), δεν αντιμετωπίζει τη σχέση αναρχικών-Μ.Μ.Ε. ως καταρχήν σχέση απόρριψης, αλλά ως όπλο στρατηγικής στα χέρια των αναρχικών. Οι αναρχικοί οργανωτές του OWS λοιπόν αποφάσισαν να εμπλακούν ενεργά με τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε., όχι λόγω εμπιστοσύνης, αλλά γιατί γνώριζαν ότι τα Μ.Μ.Ε. είχαν στα χέρια τους τον μοναδικό δίαυλο απεύθυνσης σε εκατομμύρια ανθρώπους. Ο Bray αναφέρει ότι χωρίς τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε. δεν θα είχαν κανένα ισχυρό όπλο. Έτσι, μέσω διαρκών συνελεύσεων αποφάσισαν να αποκρύψουν τους αναρχικούς προσδιορισμούς όταν απευθύνονταν στα Μ.Μ.Ε., και κατά κάποιο τρόπο να «μεταφράζουν», να αποδίδουν τις αναρχικές τους ιδέες και στοχεύσεις σε προσιτή προς όλους γλώσσα, αποφεύγοντας παράλληλα και τη λογοκρισία των Μ.Μ.Ε.. «Ταμπού» λέξεις όπως «καπιταλισμό», «αναρχισμό», «κομμουνισμό» τις απέφυγαν συστηματικά και τις αντικατέστησαν με λέξεις και φράσεις όπως «μεταπολιτική», «άμεση δημοκρατία», «ισχύς των πολιτών», «κίνημα ισονομίας» (Bray, 2013). Με την ίδια λογική ο Falk (2010) ισχυρίζεται ότι στον ακαδημαϊκό λόγο η αναφορά στον αναρχισμό είναι θεμιτή και εμπλουτιστική, όμως στον δημόσιο λόγο το αναρχικό κίνημα πρέπει να αποφεύγει λέξεις και προσδιορισμούς που έχουν συνδεθεί από τα Μ.Μ.Ε. με την τρομοκρατία και το χάος, προσφεύγοντας σε έναν «κρυφό αναρχισμό», που αποφεύγει μεν λέξεις και φράσεις, αλλά όχι την πολιτική ουσία των ιδεών.

Υπό μια άλλη οπτική ο Aroifis (2016) στη μελέτη του αναφέρεται στις 16 Δεκεμβρίου 2008, όπου μια ομάδα αναρχικών/αντιεξουσιαστών εισβάλλει στο στούντιο της NET, που ήταν σε ζωντανή μετάδοση το δελτίο ειδήσεων των 15:00, για περίπου δύο λεπτά. Η ομάδα ανοίγει πανό που αναγράφει «Όλοι στους Δρόμους», «Ελευθερία στους Κρατούμενους της Εξέγερσης» και «Ελευθερία σε Όλους», διαδίδοντας το πολιτικό μήνυμά της σε ολόκληρη τη χώρα. Οι απόψεις αναρχικών με τους οποίους ο Aroifis έκανε συνεντεύξεις για το γεγονός είναι αντιφατικές: κάποιοι υποστηρίζουν την ενέργεια ως πραγματιστική και ενδιαφέρουσα, άλλοι ισχυρίζονται ότι λειτούργησε μόνο ως θέαμα, κάποιοι άλλοι μιλούν για «πουλημένα» Μ.Μ.Ε., που έτσι κι αλλιώς θα διαστρεβλώσουν το μήνυμα.

Συνεπώς, ο αναρχικός χώρος δεν έχει ούτε τις ίδιες απόψεις, ούτε την ίδια τακτική απέναντι στα Μ.Μ.Ε.. Στο εγγώριο τοπίο δε, ειδικότερα, ενώ από τα χρόνια

της Μεταπολίτευσης μέχρι της αρχής της δεκαετίας του 1990, διατηρούνται κάποιες επαφές με φίλα προσκείμενους δημοσιογράφους, που συνήθως κινητοποιούνται σε περιπτώσεις έντονης καταστολής του αναρχικού χώρου, η σχέση αυτή αρχίζει να αλλάζει το 1991 με τον εμπρησμό του κατειλημμένου Ε.Μ.Π., όπου εν χορώ τα Μ.Μ.Ε. αποδίδουν την ενέργεια αυτή στους καταληψίες (Σούζας, 2015)

Θα δούμε λοιπόν στην επόμενη ενότητα πώς απέναντι στις κυρίαρχες αναπαραστάσεις, στα Μ.Μ.Ε. και στην ιδιάζουσα σχέση με τον αναρχικό/αντιεξουσιαστικό χώρο, ο χώρος αυτός αρχίζει να αναπτύσσει μορφές αντιπληροφόρησης και αυτό-αναπαράστασης, επιχειρώντας να αμφισβητήσει τη μιντιακή εικόνα της απειλής, να παράγει και να προάγει τα δικά του πολιτικά νοήματα.

2.3 Η Αντιπληροφόρηση Ως Μορφή Πολιτικής Επικοινωνίας- Όρια Και Αντιφάσεις

Η αντιπληροφόρηση αποτελεί βασικό στοιχείο της πολιτικής επικοινωνίας κοινωνικών κινημάτων, ιδίως όταν αυτά θεωρούν ότι η δημόσια εικόνα τους διαμορφώνεται από κυρίαρχα Μ.Μ.Ε. με τρόπο επιλεκτικό, απλουστευτικό ή εχθρικό. Στην περίπτωση του αναρχικού/αντιεξουσιαστικού χώρου, η αντιπληροφόρηση δεν μπορεί να κατανοηθεί απλώς ως εναλλακτική μορφή ενημέρωσης. Συνιστά ταυτόχρονα πρακτική αυτο-αναπαράστασης, μηχανισμό άμυνας απέναντι στον «μιντιακό στιγματισμό» και προσπάθεια παραγωγής πολιτικού νοήματος εκτός των κυρίαρχων δημοσιογραφικών φίλτρων (Melucci, 1995).

Όπως προαναφέραμε η αντιπληροφόρηση δεν ταυτίζεται με τη διάδοση ανακριβών πληροφοριών ούτε με την παραποίηση γεγονότων, όπως η παραπληροφόρηση (Atton, 2002). Στο πλαίσιο των κοινωνικών κινημάτων, ο όρος χρησιμοποιείται συνήθως για να δηλώσει την παραγωγή και διάδοση εναλλακτικών ερμηνειών απέναντι στις αντίστοιχες «καθεστωτικές», όπως τις ονομάζουν (Downing, 2001). Πρόκειται, επομένως, για μια μορφή επικοινωνιακής αντιπαράθεσης, μέσα από την οποία ένα πολιτικό συλλογικό υποκείμενο επιχειρεί να αμφισβητήσει τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται από τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε. (Atton, 2002; Siaper, 2012).

Η ανάγκη για αυτή τη μορφή επικοινωνίας προκύπτει ακριβώς από την ασυμμετρία ισχύος στο πεδίο της δημόσιας επικοινωνίας. Τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε. διαθέτουν θεσμική νομιμοποίηση, ευρεία πρόσβαση στο κοινό, επαγγελματικούς μηχανισμούς παραγωγής ειδήσεων και δυνατότητα καθορισμού των γεγονότων που θα

αποκτήσουν δημόσια ορατότητα (McChesney, 2008). Όμως, τα κοινωνικά κινήματα και οι ριζοσπαστικοί πολιτικοί χώροι συχνά δεν έχουν ή δεν επιθυμούν να έχουν πρόσβαση σε αυτούς τους μηχανισμούς. Έτσι, η αντιπληροφόρηση λειτουργεί ως προσπάθεια δημιουργίας ενός παράλληλου επικοινωνιακού πεδίου, μέσω του οποίου τα ίδια τα υποκείμενα μπορούν να εξηγήσουν τις θέσεις, τις πρακτικές και τα κίνητρά τους (Aroifis, 2016)..

Η αντιπληροφόρηση, επομένως, συνδέεται άμεσα με την έννοια της πλαισίωσης. Όπως τα Μ.Μ.Ε. επιλέγουν συγκεκριμένα στοιχεία ενός γεγονότος και τα αναδεικνύουν ως κυρίαρχα, με τον ίδιο τρόπο και λογική και οι εναλλακτικές μορφές επικοινωνίας επιχειρούν να αναδείξουν πλευρές που θεωρούν ότι αποσιωπώνται ή σκόπιμα διαστρεβλώνονται. Μπορεί, για παράδειγμα, να δίνουν έμφαση στο κοινωνικό αίτημα μιας δράσης στο πλαίσιο εντός του οποίου έλαβε χώρα, στα πολιτικά της αίτια, στη σχέση της με ευρύτερα κινήματα ή στη διάκριση ανάμεσα στην πολιτική ταυτότητα και την ποινική κατηγορία (Aroifis, 2016). Με αυτόν τον τρόπο, η αντιπληροφόρηση λειτουργεί ως «αντι-πλαισίωση», δηλαδή ως προσπάθεια ανατροπής ή «διόρθωσης» της κυρίαρχης δημοσιογραφικής ερμηνείας (Ryan, 1991).

Η αντιπληροφόρηση έχει επίσης ιστορική διάσταση. Πριν από την ραγδαία ανάπτυξη του διαδικτύου, οι ριζοσπαστικοί πολιτικοί χώροι χρησιμοποιούσαν (και ακόμα χρησιμοποιούν) έντυπα, αφίσες, προκηρύξεις, ραδιόφωνα, φυλλάδια, περιοδικά, εκδοτικά εγχειρήματα, αυτοδιαχειριζόμενους χώρους και δημόσιες συνελεύσεις ως μέσα επικοινωνίας (Downing, 2001). Οι μορφές αυτές είχαν και έχουν περιορισμένη εμβέλεια σε σχέση με τα Μ.Μ.Ε., αλλά επιτρέπουν μεγαλύτερο έλεγχο του περιεχομένου από τους ίδιους τους συμμετέχοντες, αφού η επικοινωνία δεν οργανώνεται με βάση τη δημοσιογραφική «ουδετερότητα», αλλά με βάση την πολιτική τοποθέτηση, τη συλλογική ταυτότητα και την ανάγκη παρέμβασης στον δημόσιο λόγο (Ibanez & Castells, 2008).

Για παράδειγμα, από τις δεκαετίες του 1970 και 1980 στο εγχώριο τοπίο εμφανίζεται πληθώρα αναρχικών/αντιεξουσιαστικών εφημερίδων, εντύπων και περιοδικών, που εκτός από τους «κλασσικούς» της αναρχικής σκέψης (Μπακούνιν, Κροπότκιν, Προυντόν κ.α.) ασχολούνται με τη σκέψη των Καταστασιακών, του «φιλοσόφου της αυτονομίας» Κορνήλιου Καστοριάδη, των underground κινήματων

κεντρικής Ευρώπης και Η.Π.Α., προσπαθώντας να κάνουν προσβάσιμες και οικείες τις απόψεις αυτές στην ελληνική κοινωνία (Καλαμαράς, 2017).

Μέσα στο πλαίσιο της ευρύτητας της αντιπληροφόρησης μπορούμε να εντάξουμε και τις D.I.Y. (Do It Yourself) προσεγγίσεις του διεθνούς και εγχώριου punk μουσικού ρεύματος που σε ώσμωση με τον αναρχικό/αντιεξουσιαστικό χώρο δημιούργησε και δημιουργεί ακόμη και σήμερα αυτοδιαχειριζόμενους χώρους {προβών και συναυλιών μουσικών συγκροτημάτων, όπως για παράδειγμα το [punk against capitalism](#), τυπογραφείων κ.α.) με πολιτική και κοινωνική στόχευση (Kitis, 2015; Κολοβός, 2015; Σούζας, 2015)

Παράλληλα με τους παλαιότερους ιστορικά αναρχικούς εκδοτικούς οίκους (Ελεύθερος Τύπος & Διεθνής Βιβλιοθήκη) αρχίζουν από τη δεκαετία του 1990-2000 και εντεύθεν να κάνουν την εμφάνισή τους πολλές εκδοτικές προσπάθειες που κρατούν μέχρι και σήμερα (λ.χ. Πανοπτικόν, Στάσει Εκπίπτοντες, Δαίμων Του Τυπογραφείου κ.α.), όπως επίσης και διαδικτυακοί τόποι ([Athens Indymedia](#), [Omniatv-Ενημέρωση Από Τα Κάτω](#), [Ελευθερία ή Τίποτα](#) κ.α.), που σίγουρα με διαφορετικό ύφος και διαφορετική προσέγγιση ο καθένας από αυτούς καθιστούν το διαδίκτυο «προτεραιότητα για την αναρχική αντιπληροφόρηση και τη διάδοση των ιδεών και πρακτικών αυτού του χώρου, με αποκορύφωμα βεβαίως τα γεγονότα του Δεκέμβρη του 2008» (Καλαμαράς, 2017, σ. 25). Διαδικτυακά blogs και ιστοσελίδες είναι επιπλέον σημαντικά (Downing, 2001), όχι γιατί μπορούν απαραίτητα να απαντήσουν άμεσα στα πληροφοριακά μηνύματα των Μ.Μ.Ε., αλλά γιατί ο λόγος τους και οι πρακτικές τους είναι αντιηγεμονικές, αμφισβητούν την κυρίαρχη πληροφόρηση και δημιουργούν συλλογική πολιτική αλλά και πολιτισμική ταυτότητα, (προ)εικονίζοντας στο παρόν τις εικόνες ενός επιθυμητού μέλλοντος (Atton, 2002; Downing, 2001).

Η διαδικτυακή δημοσιογραφία και η συμμετοχική παραγωγή περιεχομένου διάνοιξαν νέους χώρους για φωνές που δεν είχαν εύκολη πρόσβαση στα παραδοσιακά μέσα ενημέρωσης (Heinonen, 2011; Siaperä, 2012). Όπως αναφέραμε, η αντιπληροφόρηση δεν παρέμεινε μόνο έντυπη ή τοπική πρακτική, αλλά απέκτησε ευρύτερη ψηφιακή παρουσία. Ωστόσο, η ψηφιακή «αντιπληροφοριακή» μορφή δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται με απλουστευτικό τρόπο ως πλήρως απελευθερωτική διαδικασία (Van Dijck, 2020). Το διαδίκτυο προσφέρει πράγματι μεγαλύτερη δυνατότητα αυτο-έκφρασης και άμεσης διάδοσης λόγου, αλλά λειτουργεί και μέσα σε

ένα περιβάλλον ταχύτητας, ανταγωνισμού προσοχής, συναισθηματικής φόρτισης και αποσπασματικής ανάγνωσης (Carr, 2010). Αυτό σημαίνει ότι ακόμη και οι «αντι-αφηγήσεις» μπορεί να κυκλοφορούν μέσα από τους ίδιους μηχανισμούς θεαματικότητας και επιτάχυνσης που χαρακτηρίζουν τα Μ.Μ.Ε (Chadwick, 2013; Siaper, 2012).

Επιπλέον, η αντιπληροφόρηση εμπεριέχει και προάγει και ταυτοτικά στοιχεία (Ibanez & Castells, 2008), αφού ένας πολιτικός χώρος δεν απαντά μόνο στο πώς τον παρουσιάζουν οι άλλοι, αλλά και επιχειρεί να ορίσει ο ίδιος τον εαυτό του (Atton, 2002; Downing, 2001). Έτσι, λειτουργεί ως μέσο συγκρότησης συλλογικής ταυτότητας, διότι επιτρέπει στα μέλη και στους υποστηρικτές ενός χώρου να αναγνωρίζουν τον εαυτό τους μέσα σε κοινές αφηγήσεις, σύμβολα και ερμηνείες (Snow & Benford, 1988).

Όμως, θεωρούμε ότι τα παραπάνω έχουν όρια. Επειδή πολύ συχνά παράγονται από τους ίδιους τους πολιτικούς χώρους που εμπλέκονται στα γεγονότα, δεν μπορεί να θεωρηθούν ως «αντικειμενικοί» ή εξωτερικοί παρατηρητές (Atton, 2002). Όπως τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε. διαθέτουν δικές τους πλαισιώσεις, έτσι και τα μέσα αντιπληροφόρησης διαθέτουν δικές τους πολιτικές στοχεύσεις, δική τους γλώσσα και λόγο, δικά τους σημεία έμφασης (Entman, 1993). Για τον λόγο αυτό, η ανάλυσή μας δεν αντικαθιστά άκριτα την κυρίαρχη δημοσιογραφική αφήγηση με την «αντιπληροφοριακή» αφήγηση. Εξετάζουμε και τις δύο ως μορφές λόγου που παράγουν νόημα, ανταγωνίζονται μεταξύ τους και επιχειρούν να επηρεάσουν την δημόσια αντίληψη (Van Dijk, 2013).

Επιπλέον, όπως προαναφέραμε ακροθιγώς, η αντιπληροφόρηση μπορεί να απευθύνεται κυρίως σε ήδη πολιτικοποιημένα ή φιλικά ακροατήρια. Αυτό σηματοδοτεί μάλλον μικρότερη εμβέλεια αναλογικά και συγκριτικά με εκείνη των κυρίαρχων Μ.Μ.Ε. ή σημαίνει ότι τα αντιπληροφοριακά μέσα λειτουργούν περισσότερο ως «χώροι» εσωτερικής συνοχής και πολιτικής συγκρότησης, παρά ως μέσα πειθούς ενός ευρύτερου κοινού (Atton, 2002). Η διάσταση αυτή δεν μειώνει τη σημασία της αντιπληροφόρησης, μάς οδηγεί όμως στο να αναλογιστούμε ότι δεν αρκεί από μόνη της για να ανατρέψει τις κυρίαρχες αναπαραστάσεις (Downing, 2001). Η επίδρασή της εξαρτάται από το μέσο, το ακροατήριο, τη συγκυρία, την αξιοπιστία του περιεχομένου και τη δυνατότητα διάδοσής του.

2.4 Indymedia, Εναλλακτικά Μέσα Και Αυτο-αναπαράσταση Του Αναρχικού Χώρου

Η ανάπτυξη εναλλακτικών μέσων επικοινωνίας αποτελεί κρίσιμο στοιχείο για την κατανόηση της σχέσης ανάμεσα στον αναρχικό χώρο και τα Μ.Μ.Ε. Όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, η αντιπληροφόρηση δεν είναι απλώς διαφορετική ενημέρωση, αλλά μορφή πολιτικής επικοινωνίας και αγώνας για την παραγωγή νοήματος. Στο πλαίσιο αυτό, πλατφόρμες όπως το Indymedia, αλλά και ευρύτερα τα blogs, οι ιστοσελίδες συλλογικοτήτων, τα ψηφιακά αρχεία, οι ανακοινώσεις, τα κοινωνικά δίκτυα και οι αυτοδιαχειριζόμενες εκδόσεις, λειτουργούν ως χώροι αυτο-αναπαράστασης (Καλαμαράς, 2017). Μέσω των παραπάνω ο αναρχικός/αντιεξουσιαστικός χώρος επιχειρεί να απαντήσει στις κυρίαρχες δημοσιογραφικές πλαισιώσεις και να παρουσιάσει τη δική του ιστορική και πολιτική ερμηνεία των γεγονότων.

Το Indymedia αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα εναλλακτικής και συμμετοχικής δημοσιογραφίας (Downing, 2001). Η σημασία του δεν βρίσκεται μόνο στο ότι παρέχει έναν διαφορετικό χώρο δημοσίευσης ειδήσεων, αλλά στο ότι αμφισβητεί την ίδια τη λογική της κεντρικά ελεγχόμενης ενημέρωσης (Couldry & Curran, 2003). Σε αντίθεση με τα παραδοσιακά Μ.Μ.Ε., όπου η επιλογή, η επεξεργασία και η δημοσίευση της είδησης περνούν μέσα από επαγγελματικούς και οργανωτικούς μηχανισμούς, τα εναλλακτικά μέσα δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στη συμμετοχή, στην άμεση δημοσίευση, στη συλλογική παραγωγή περιεχομένου και στην ανάδειξη φωνών που συχνά αποκλείονται από την κυρίαρχη δημοσιογραφία (Harcup, 2012; Heinonen, 2011).

Η λειτουργία των εναλλακτικών μέσων συνδέεται επίσης με την έννοια της αυτόπτου μαρτυρίας. Σε πολλές περιπτώσεις, τα εναλλακτικά μέσα δεν επιχειρούν απλώς να ερμηνεύσουν ένα γεγονός, αλλά να καταγράψουν μια εμπειρία που θεωρείται ότι απουσιάζει από την κυρίαρχη ενημέρωση (Downing, 2001). Ανακοινώσεις, προσωπικές αφηγήσεις, φωτογραφίες, βίντεο, κείμενα συλλογικοτήτων και καταγραφές γεγονότων λειτουργούν ως τρόποι παραγωγής μιας διαφορετικής μνήμης (Atton, 2002), μιας μνήμης που ο Foucault (2011β) ονομάζει «αντιμνήμη». Η μνήμη αυτή δεν είναι ουδέτερη, αλλά πολιτικά τοποθετημένη (Kitis, 2015). Παρ' όλα αυτά, έχει σημασία, διότι δείχνει ότι το ίδιο γεγονός μπορεί να βιώνεται και να ερμηνεύεται

διαφορετικά από τα εμπλεκόμενα υποκείμενα σε σχέση με τον τρόπο που παρουσιάζεται από τα κυρίαρχα μέσα.

Το Indymedia και γενικότερα τα εναλλακτικά μέσα μπορούν, επομένως, να κατανοηθούν ως χώροι «αντιαρχείου» (Atton, 2002). Δεν λειτουργούν μόνο ως μέσα άμεσης ενημέρωσης, αλλά και ως αποθετήρια κειμένων, ανακοινώσεων, μαρτυριών και πολιτικών παρεμβάσεων. Μέσα από αυτά, συγκροτείται ένα διαφορετικό αρχείο της κοινωνικής και πολιτικής ιστορίας, το οποίο δεν οργανώνεται με βάση τις προτεραιότητες της κυρίαρχης ειδησεογραφίας, αλλά με βάση τις ανάγκες και τις οπτικές των ίδιων των κινηματικών υποκειμένων και συλλογικοτήτων.

Ενδεικτικά, αναφέρουμε παρακάτω ως παράδειγμα τον Δεκέμβριο του 2008 και τα γεγονότα που ακολούθησαν τον φόνο του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου στα Εξάρχεια, τα οποία είχαμε εξετάσει σε παλιότερη εργασία μας, που το θέμα της σχετιζόταν με το φαινόμενο της παραπληροφόρησης και των Filter Bubbles (Βαγενάς, 2021). Το Indymedia αλλά και διαδικτυακές πλατφόρμες και αυτοδιαχειριζόμενα blogs εκτός του ότι κατέγραψαν με ακρίβεια το γεγονός της δολοφονίας, διατήρησαν ανακοινώσεις συλλογικοτήτων, μαρτυρίες συμμετεχόντων στις κινητοποιήσεις και δημοσιοποίησαν καταγγελίες για κρατική βία (Παπανικολόπουλος, 2016).

Καταρχάς, πρέπει να τονίσουμε ότι οι πληροφορίες για το γεγονός ήταν έτσι κι αλλιώς μάλλον συγκεχυμένες. Το ρεπορτάζ του Alter (Το πρώτο έκτακτο τηλεοπτικό δελτίο, 2014), αναφέρεται σε αντιεξουσιαστές, που επιτέθηκαν με βόμβες μολότοφ σε αστυνομικούς, εκείνοι αναγκάστηκαν να επέμβουν εν αμύνη, και πυροβολώντας ο ένας από τους δύο, τραυμάτισε σοβαρά έναν από τους επιτιθέμενους, δηλαδή τον Αλέξανδρο Γρηγορόπουλο.

Εν συνεχεία, το ρεπορτάζ του Mega, αναφέρεται σε βίντεο με τριάντα επιτιθέμενους νεαρούς (Το MEGA παραποιεί το βίντεο Γρηγορόπουλου, 2010), «ντύνοντας» όμως με ήχο το αυθεντικό βίντεο που είχε καταγραφεί από κάτοικο της περιοχής, το οποίο όμως δεν περιείχε κανέναν ήχο, που να υπονοεί ότι πριν τον πυροβολισμό έγινε κάποια επίθεση στους αστυνομικούς με βόμβες μολότοφ ή πέτρες (VICE Greece, 2018). Όπως τελικά αποδεικνύεται τα γεγονότα δεν συνέβησαν με τον τρόπο που παρουσιάστηκαν από τα τηλεοπτικά κανάλια. Η απόφαση μάλιστα του δικαστηρίου ήταν ανθρωποκτονία από πρόθεση, χωρίς, επιπλέον, να γίνει δεκτό οποιοδήποτε ελαφρυντικό (Τσιμάρια, 2014).

Από την πλευρά της πολιτικής ζωής, στα κοινοβουλευτικά κόμματα καταγράφονται διάφορες απόψεις. Θα σταθούμε εδώ σε δύο: Ο ΛΑ.Ο.Σ (Δευτέρα 8/12 Αδωνις για 15χρονο κλπ 1ο Μερους, 2008) μέσω βουλευτού του αναφέρεται σε «πόλεμο», σε «οργανωμένο επιχειρησιακό σχέδιο» με τους διαδηλωτές να χαρακτηρίζονται σχεδόν ως στρατιωτικός βραχίονας του αναρχικού πολιτικού χώρου, με «ομάδες κρούσης», ενώ το Κ.Κ.Ε. μέσω εκπροσώπου του επικεντρώνεται στα γεγονότα, αναφερόμενο σε εμπόρους ναρκωτικών και λευκής σαρκός που πυροδοτούν τα επεισόδια για δικούς τους σκοπούς (ΚΚΕ- ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ 2008, 2009). Το εξώφυλλο μάλιστα της Αυριανής στις 19 Δεκεμβρίου του 2008, δηλαδή λίγο μετά την 6η Δεκεμβρίου 2008 (XYZ Contagion, 2011) είναι το εξής: «εάν η αστυνομία είναι ανίκανη... ΝΑ ΑΝΑΛΑΒΟΥΝ ΟΙ ΠΟΛΙΤΕΣ Ή ΤΟ ΚΚΕ την αποκατάσταση της τάξης και την προστασία του δημοκρατικού πολιτεύματος».

Εξάγουμε από τα παραπάνω το συμπέρασμα ότι ορισμένα τηλεοπτικά κανάλια αλλά τουλάχιστον και ένα μέρος των πολιτικών κομμάτων ανέφεραν τα μεν πρώτα μη επιβεβαιωμένες πληροφορίες και πρόβαλλαν ψευδεπίγραφα, παραποιημένα βίντεο, κάποια δε από τα κοινοβουλευτικά κόμματα ενέπλεξαν στη συζήτηση εκείνων των ημερών συνωμοσιολογικές θεωρίες και μάλλον πρακτικές μαφίας (Παπανικολόπουλος, 2016).

Από την δική του πλευρά του το indymedia της Αθήνας διαδραμάτισε τον δικό του ρόλο στην ερμηνεία και εξέλιξη των γεγονότων. Το αρχικό του «ρεπορτάζ» για το γεγονός καταγράφεται στις 06/12/2008 9:18 μμ. (Athens Indymedia, 2008) και ακολουθείται από σχόλια χρηστών και πληροφορίες από το «πεδίο». Στις 10:00 μ.μ. (2008) επιβεβαιώνεται ο θάνατος του Γρηγορόπουλου από σχόλιο στην ίδια ροή πληροφοριών. Το τηλεοπτικό κανάλι Alter εξέπεμψε το έκτακτο δελτίο του στις 21.50. Η αναφορά του Indymedia αμέσως μετά από δέκα λεπτά αναφερόταν σε θάνατο κι όχι σε σοβαρό τραυματισμό.

Από το παραπάνω ενδεικτικό παράδειγμα φαίνεται ότι η εναλλακτική καταγραφή των γεγονότων είναι σημαντική, διότι η δημόσια μνήμη δεν συγκροτείται μόνο από τα γεγονότα, τα οποία συζητούνται, ερμηνεύονται και συχνά αλληλοσυγκρούονται στο κοινωνικοπολιτικό πεδίο ως εν δυνάμει «αλήθειες», αλλά και από τα ίχνη για την ερμηνεία τους, που «αφήνονται» στον δημόσιο λόγο (Αρεντ, 2012).

Παράλληλα, τα εναλλακτικά μέσα επιτρέπουν τη διατύπωση «αντι-αφηγήσεων» απέναντι στη γλώσσα της δημόσιας τάξης. Όταν τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε. χρησιμοποιούν όρους όπως «ανομία», «επεισόδια», «κουκουλοφόροι» ή «βανδαλισμοί», τα εναλλακτικά μέσα επιχειρούν να επαναπλαισιώσουν το γεγονός μέσω διαφορετικών όρων, όπως «κρατική καταστολή», «κοινωνική αντίσταση», «πολιτική παρέμβαση», «αλληλεγγύη» ή «αυτοοργάνωση». Η σύγκρουση αυτή των όρων δείχνει ότι το επίδικο δεν είναι μόνο το γεγονός, αλλά το νόημα του γεγονότος. Η ίδια πράξη μπορεί να εγγραφεί σε εντελώς διαφορετικά ερμηνευτικά πλαίσια, ανάλογα με το ποιος μιλά, από ποια θέση και προς ποιο κοινό (Nagar, 2010; Spencer, 2012).

Βέβαια, η ανοιχτή και συμμετοχική φύση ορισμένων «ανοικτών» πλατφορμών μπορεί να εγείρει ζητήματα αξιοπιστίας, τεκμηρίωσης και εν μέρει ελέγχου του περιεχομένου, και να διευκολύνει τη διάχυση ανεπιβεβαίωτων πληροφοριών, την μην αποφυγή εσωτερικών εντάσεων αλλά και οργανωτικών αδυναμιών (Jeppesen, 2016).

Επίσης, κυρίαρχα και εναλλακτικά μέσα δεν είναι πλήρως αποκομμένα μεταξύ τους. Πληροφορίες, εικόνες ή ανακοινώσεις που δημοσιεύονται σε εναλλακτικά μέσα μπορεί να αναπαραχθούν από κυρίαρχα Μ.Μ.Ε., ενώ δημοσιεύματα των κυρίαρχων μέσων μπορεί να σχολιαστούν, να αμφισβητηθούν ή να αποδομηθούν από εναλλακτικές πλατφόρμες (Anstead, & Mattoni, 2012). Έτσι, η δημόσια εικόνα του αναρχικού χώρου δεν παράγεται σε δύο πλήρως ξεχωριστούς κόσμους, αλλά μέσα από συνεχή αλληλεπίδραση, αντιπαράθεση και ανακύκλωση νοημάτων (Downing, 2001).

Συνολικά, το Indymedia και τα εναλλακτικά μέσα αποτελούν βασικούς μηχανισμούς μέσα από τους οποίους ο αναρχικός/αντιεξουσιαστικός χώρος επιχειρεί να παρέμβει στη δημόσια διαμάχη για την αναπαράστασή του. Δεν καταργούν την κυριαρχία των μεγάλων Μ.Μ.Ε., ούτε εξασφαλίζουν αυτόματα μια πιο αντικειμενική εικόνα. Προσφέρουν, όμως, έναν διαφορετικό χώρο λόγου, όπου η πολιτική ταυτότητα, η κοινωνική δράση και η εμπειρία των ίδιων των δρώντων υποκειμένων μπορούν να διατυπωθούν χωρίς να υποτάσσονται πλήρως στη λογική της κυρίαρχης δημοσιογραφικής πλαισίωσης. Με αυτή την έννοια, η αυτο-αναπαράσταση δεν αποτελεί περιφερειακό φαινόμενο, αλλά κεντρικό στοιχείο της σύγκρουσης ανάμεσα στην κατασκευή του αναρχικού ως απειλής και στην προσπάθεια του ίδιου του χώρου να παρουσιαστεί ως πολιτικό υποκείμενο.

2.5 Συμπεράσματα

Η ανάλυση του παρόντος κεφαλαίου ανέδειξε ότι η σχέση ανάμεσα στο αναρχικό κίνημα και τα Μ.Μ.Ε. δεν μπορεί να κατανοηθεί ως απλή σχέση ενημέρωσης ή δημοσιογραφικής κάλυψης. Πρόκειται για σχέση σύγκρουσης, πλαισίωσης και διαρκούς διαπραγμάτευσης του νοήματος. Ο αναρχικός χώρος δεν εμφανίζεται στον δημόσιο λόγο μόνο ως αντικείμενο περιγραφής, αλλά ως αντικείμενο ερμηνείας, αξιολόγησης και πολιτικής ταξινόμησης. Τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε., τα εναλλακτικά μέσα, οι κρατικοί θεσμοί, οι αστυνομικές πηγές και οι ίδιοι οι κινηματικοί συμμετέχοντες εμπλέκονται σε μια διαρκή αντιπαράθεση γύρω από το τι σημαίνει αναρχική δράση, πολιτική παρέμβαση, βία, ανομία, αντίσταση και τρομοκρατία.

Το κεφάλαιο έδειξε αρχικά ότι τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε. τείνουν να παρουσιάζουν τον αναρχικό χώρο μέσα από πλαίσια δημόσιας τάξης, φόβου και οπτικών συμβολοποιήσεων. Η δημοσιογραφική έμφαση σε εικόνες σύγκρουσης, κουκούλας, φωτιάς, αστυνομικής επέμβασης ή φθοράς συμβάλλει στη συγκρότηση μιας αναγνωρίσιμης εικόνας του αναρχικού ως φορέα αταξίας ή εσωτερικής απειλής. Η εικόνα αυτή δεν είναι αναγκαστικά πλήρως επινενοημένη, γιατί μπορεί να βασίζεται σε πραγματικά περιστατικά έντασης ή σύγκρουσης. Καθίσταται όμως προβληματική όταν οι συγκρουσιακές εικόνες αποκόπτονται από το κοινωνικό, πολιτικό και ιστορικό πλαίσιο και παρουσιάζονται ως αντιπροσωπευτικές του συνόλου ενός πολιτικού χώρου (Altheide, 2006; Spencer, 2012).

Παράλληλα, αναδείξαμε ότι η γλώσσα των Μ.Μ.Ε. έχει καθοριστική σημασία. Οι όροι που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τον αναρχικό χώρο δεν είναι ουδέτεροι. Λέξεις όπως «κουκουλοφόροι», «ταραξίες», «βάνδαλοι» ή «τρομοκράτες» παράγουν διαφορετικά νοήματα και τοποθετούν τους πολιτικούς δρώντες σε διαφορετικά πεδία: στο πολιτικό, στο ποινικό, στο κοινωνικό ή στο πεδίο της ασφάλειας. Η άκριτη εναλλαγή αυτών των όρων μπορεί να οδηγήσει στη σύγχυση ανάμεσα στην πολιτική ταυτότητα, την παραβατική πράξη και την τρομοκρατική απειλή, με αποτέλεσμα την απο-πολιτικοποίηση και τη δαιμονοποίηση του αναρχικού χώρου (Nagar, 2010; Spencer, 2012).

Στη συνέχεια, το κεφάλαιο ανέλυσε την αντιπληροφόρηση ως μορφή πολιτικής επικοινωνίας. Η αντιπληροφόρηση δεν αποτελεί απλώς εναλλακτική ενημέρωση ούτε ταυτίζεται με την παραπληροφόρηση. Είναι προσπάθεια παραγωγής διαφορετικών

ερμηνειών απέναντι στις κυρίαρχες μιντιακές πλαισιώσεις. Μέσα από την αντιπληροφόρηση, ο αναρχικός/αντιεξουσιαστικός χώρος επιχειρεί να απαντήσει στις εικόνες ανομίας και απειλής, να εξηγήσει το πολιτικό πλαίσιο των δράσεων του, να αναδείξει αποσιωπημένες πλευρές τους και να παρουσιάσει τον εαυτό του ως πολιτικό και κοινωνικό υποκείμενο. Με αυτόν τον τρόπο, η αντιπληροφόρηση λειτουργεί ως αγώνας για τον έλεγχο της ερμηνείας των γεγονότων (Atton, 2002; Downing, 2001; Siapera, 2012).

Η ανάλυση του Indymedia και των εναλλακτικών μέσων έδειξε ότι η αυτο-αναπαράσταση αποτελεί κεντρικό στοιχείο της επικοινωνιακής στρατηγικής του αναρχικού χώρου. Τα εναλλακτικά μέσα επιτρέπουν σε πολιτικά υποκείμενα που συχνά αποκλείονται ή διαστρεβλώνονται οι ιδέες και οι ενέργειές τους από τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε. να διατυπώσουν τη δική τους οπτική. Επίσης, λειτουργούν ως χώροι συλλογικής μνήμης, πολιτικής ταυτότητας και εναλλακτικού αρχείου. Μέσα από ανακοινώσεις, κείμενα, μαρτυρίες, φωτογραφίες, βίντεο και πολιτικές αναλύσεις, ο αναρχικός χώρος επιχειρεί να καταγράψει τα γεγονότα με τους δικούς του όρους και να διαμορφώσει μια διαφορετική δημόσια εικόνα από εκείνη που παράγεται από τα κυρίαρχα μέσα.

Η ελληνική περίπτωση ανέδειξε με σαφήνεια τη σύγκρουση των αναπαραστάσεων. Τα Εξάρχεια λειτουργούν ως συμβολικός τόπος όπου συγκρούονται η γλώσσα της ανομίας και η γλώσσα της πολιτικοποίησης. Ο Ρουβίκωνας αναδεικνύει την ένταση ανάμεσα στην πλαισίωση της πολιτικής παρέμβασης και στην πλαισίωση της δημόσιας τάξης. Η «υπόθεση Θεοφίλου» δείχνει τη σημασία της διάκρισης ανάμεσα στην ποινική κατηγορία, τη δημοσιογραφική εικόνα και τη δικαστική κρίση, ενώ η «υπόθεση Ρωμανού» φανερώνει πώς η αναρχική ταυτότητα μπορεί να συνδεθεί με ζητήματα φυλάκισης, δικαιωμάτων, απεργίας πείνας και πολιτικής αλληλεγγύης. Οι περιπτώσεις αυτές δείχνουν ότι η δημόσια εικόνα του αναρχικού χώρου δεν είναι ενιαία, αλλά συγκροτείται μέσα από ανταγωνιστικές αφηγήσεις.

Επί τούτου, αποφύγαμε να παρουσιάσουμε τα εναλλακτικά μέσα με εξιδανικευτικό τρόπο. Προσπαθήσαμε να καταγράψουμε τα όρια και τις αντιφάσεις της εναλλακτικής επικοινωνίας στο ψηφιακό περιβάλλον. Η αντιπληροφόρηση είναι πολιτικά τοποθετημένη, έχει δικές της προτεραιότητες, δικά της φίλτρα, δικές της αποσιωπήσεις και δικές της εντάσεις. Η εμβέλειά της είναι συχνά μικρότερη από εκείνη

των κυρίαρχων M.M.E., ενώ μπορεί να απευθύνεται κυρίως σε ήδη πολιτικοποιημένα ή φιλικά ακροατήρια. Επίσης, η λειτουργία της στο ψηφιακό περιβάλλον την εκθέτει στους ίδιους μηχανισμούς ταχύτητας, αποσπασματικότητας, θεαματικότητας και ανταγωνισμού για την προσοχή, που χαρακτηρίζουν και τα κυρίαρχα μέσα (Chadwick, 2013; Siapera, 2012).

Συνεπώς, η μελέτη της σχέσης αναρχικού κινήματος και M.M.E. απαιτεί κριτική και συγκριτική προσέγγιση. Δεν αρκεί να εξεταστεί μόνο η κυρίαρχη δημοσιογραφική δαιμονοποίηση του αναρχικού χώρου, ούτε να υιοθετηθεί άκριτα η αυτο-αναπαράσταση των ίδιων των κινηματικών συμμετεχόντων. Είναι αναγκαίο να εξεταστεί η διαδικασία μέσα από την οποία διαφορετικές αναπαραστάσεις ανταγωνίζονται για δημόσια νομιμοποίηση. Η αναρχική δράση, η πολιτική βία, η ανομία, η αντίσταση και η τρομοκρατία δεν αποκτούν νόημα έξω από τα πλαίσια λόγου που τις ορίζουν, αλλά δια αυτών.

Στο επόμενο κεφάλαιο, η ανάλυση διευρύνεται προς τη γενικότερη μεταβολή του λόγου περί τρομοκρατίας μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, η οποία λειτουργεί ως πλαίσιο αλλαγής υποδείγματος για την κατανόηση της σύγχρονης κατασκευής του «τρομοκράτη».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η 11^η Σεπτεμβρίου Ως Αλλαγή Υποδείγματος Και Η Συμβολή Των Critical Terrorism Studies

3.1 Από Τις Ουσιοκρατικές Προσεγγίσεις Στην Ανάγκη Κριτικής Ανάλυσης Της Τρομοκρατίας

Το παρόν κεφάλαιο λειτουργεί ως θεωρητική γέφυρα ανάμεσα στην ειδική ανάλυση του αναρχικού ως κατασκευασμένης απειλής και στη γενικότερη συζήτηση για την κοινωνική και μιντιακή κατασκευή του «τρομοκράτη». Τα προηγούμενα κεφάλαια έδειξαν ότι ο αναρχικός δεν πρέπει να ταυτίζεται με τον τρομοκράτη, αλλά ότι στον δημόσιο και μιντιακό λόγο μπορεί να παρουσιαστεί ως «τρομοκρατική» ή εν δυνάμει τρομοκρατική «φιγούρα». Για να κατανοηθεί όμως αυτή η διαδικασία, είναι αναγκαίο να εξεταστεί ευρύτερα πώς συγκροτείται η ίδια η κατηγορία της τρομοκρατίας και ποιοι μηχανισμοί λόγου καθιστούν ορισμένα πρόσωπα, ομάδες ή πολιτικές ταυτότητες αναγνωρίσιμες ως απειλές.

Η τρομοκρατία έχει προσεγγιστεί στη βιβλιογραφία με διαφορετικούς τρόπους. Οι πιο κλασικές ή «ορθόδοξες» προσεγγίσεις τείνουν να την αντιμετωπίζουν ως αντικειμενικά προσδιορίσιμο φαινόμενο πολιτικής βίας. Επικεντρώνονται συνήθως στα χαρακτηριστικά της βίαιης πράξης, στα κίνητρα των δρώντων υποκειμένων, στους στόχους, στις οργανώσεις και στις ακολουθούμενες στρατηγικές. Η τρομοκρατία εμφανίζεται ως μορφή βίας που επιδιώκει να προκαλέσει φόβο πέρα από τα άμεσα θύματα, να ασκήσει πίεση σε κράτη ή κοινωνίες και να μεταδώσει ένα πολιτικό μήνυμα (Hoffman, 2006; Schmid & Jongman, 2005).

Οι προσεγγίσεις αυτές είναι χρήσιμες μεν, διότι επιτρέπουν την αναλυτική διάκριση της τρομοκρατίας από άλλες μορφές βίας, εγκληματικότητας ή κοινωνικής σύγκρουσης, παρουσιάζουν όμως και όρια. Όταν η τρομοκρατία αντιμετωπίζεται αποκλειστικά ως ένα αντικειμενικό και συμπαγές σύνολο πράξεων, παραβλέπεται το γεγονός ότι ο χαρακτηρισμός μιας πράξης ως «τρομοκρατικής» δεν είναι ποτέ απολύτως αντικειμενικός ή ουδέτερος. Η ίδια ή παρόμοια μορφή βίας μπορεί να χαρακτηριστεί διαφορετικά ανάλογα με το ποιος την ασκεί, εναντίον ποιου στρέφεται, ποιος την ερμηνεύει και ποιο πολιτικό πλαίσιο κάθε φορά κυριαρχεί (Jackson, 2005; Jackson et al., 2011).

Η δυσκολία διατύπωσης ενός καθολικά αποδεκτού ορισμού της τρομοκρατίας δείχνει ακριβώς αυτή την πολιτική και εννοιολογική αμφισημία. Η τρομοκρατία δεν είναι απλώς τεχνικός ή νομικός όρος. Είναι κατηγορία, η οποία συνδέεται με τη νομιμότητα της βίας, την κρατική κυριαρχία, τη δημόσια ασφάλεια, την ποινική αντιμετώπιση και την ηθική απαξίωση των υποκειμένων. Ο χαρακτηρισμός «τρομοκράτης» δεν περιγράφει μόνο μια πράξη· τοποθετεί το υποκείμενο σε μια ειδική θέση απόλυτης απειλής, ενώ συχνά τον αποσπά από το πεδίο της κανονικής πολιτικής αντιπαράθεσης (Hülse & Spencer, 2008; Jackson, 2007).

Για τον λόγο αυτό, δεν υιοθετούμε άκριτα τις ουσιοκρατικές προσεγγίσεις για την τρομοκρατία. Δεν αρνούμαστε βέβαια ότι η τρομοκρατία μπορεί να περιλαμβάνει πραγματικές πράξεις βίας, πραγματικά θύματα και πραγματικές συνέπειες. Υποστηρίζουμε όμως ότι η κατανόηση της τρομοκρατίας απαιτεί και ανάλυση των λόγων, των θεσμών, των Μ.Μ.Ε. και των σχέσεων εξουσίας που καθορίζουν ποιος ονομάζεται «τρομοκράτης», ποια βία θεωρείται τρομοκρατική ή όχι και ποιες πολιτικές απαντήσεις εμφανίζονται ως αναγκαίες να επιβληθούν.

3.2 Η 11^η Σεπτεμβρίου 2001 Ως Αλλαγή Υποδείγματος Στον Λόγο Περί Τρομοκρατίας

Εντάσσουμε την 11^η Σεπτεμβρίου 2001 όχι ως αυτοτελές ιστορικό κεφάλαιο, αλλά ως σημείο καμπής και αλλαγής υποδείγματος στον σύγχρονο λόγο περί τρομοκρατίας. Η σημασία της δεν αφορά μόνο το ίδιο το γεγονός της επίθεσης, αλλά εντοπίζεται κυρίως στον τρόπο με τον οποίο το γεγονός αυτό ερμηνεύθηκε, αναπαραστάθηκε και εν τέλει πολιτικοποιήθηκε. Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, η τρομοκρατία μετατράπηκε σε κεντρικό παγκόσμιο πλαίσιο ερμηνείας της ασφάλειας, της πολιτικής βίας, της ετερότητας και της κρατικής διακυβέρνησης (Jackson, 2005; Nacos, 2016).

Πριν από την 11^η Σεπτεμβρίου, η τρομοκρατία εμφανιζόταν στη διεθνή συζήτηση ως φαινόμενο με πολλαπλές μορφές, συνδεδεμένο με εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα, περιφερειακές συγκρούσεις, ιδεολογικές αντιπαράθεσεις και διαφορετικά γεωπολιτικά πλαίσια. Μετά το 2001, η τρομοκρατία άρχισε να παρουσιάζεται πιο συστηματικά ως παγκόσμια, διαρκής και υπαρξιακή απειλή. Η έννοια απέκτησε νέα και έντονη πολιτική βαρύτητα και χρησιμοποιήθηκε για να οργανώσει ένα ευρύ φάσμα

πολιτικών ασφαλείας, στρατιωτικών παρεμβάσεων, ελέγχων, επιτηρήσεων και δημοσίων αφηγήσεων περί κινδύνου (Jackson, 2005; Zarakol, 2011).

Η 11^η Σεπτεμβρίου λειτούργησε επίσης ως κατεξοχήν μιντιακό γεγονός. Η ζωντανή μετάδοση και η συνεχής επανάληψη των εικόνων κατέστησαν το γεγονός παγκόσμιο θέαμα, συλλογικό τραύμα και συμβολικό σημείο αναφοράς. Η τρομοκρατία εμφανίστηκε ως πράξη βίας, αλλά και ως εικόνα, αφήγηση και μνήμη. Η επανάληψη των εικόνων ενίσχυσε την αίσθηση της άμεσης απειλής, παγκόσμιας και διαρκούς, ενώ συνέβαλε στη διαμόρφωση ενός νέου πλαισίου μέσα στο οποίο η ασφάλεια απέκτησε προτεραιότητα έναντι άλλων πολιτικών αξιών (Kellner, 2004; Nacos, 2016).

Ο Holland υποστηρίζει ότι η 11^η Σεπτεμβρίου δημιούργησε αρχικά ένα «κενό νοήματος». Το γεγονός ήταν τόσο έντονο και απροσδόκητο, ώστε οι υπάρχουσες κατηγορίες ερμηνείας δεν επαρκούσαν για να το εξηγήσουν. Το κενό αυτό καλύφθηκε γρήγορα από πολιτικούς και δημοσιογραφικούς λόγους, οι οποίοι μετέτρεψαν το γεγονός σε κρίση και του απέδωσαν συγκεκριμένο νόημα: επίθεση κατά της Δύσης, επίθεση κατά της ελευθερίας, επίθεση κατά του πολιτισμού και αφετηρία ενός νέου παγκόσμιου πολέμου κατά της τρομοκρατίας (Holland, 2009).

Η 11^η Σεπτεμβρίου δείχνει ότι η τρομοκρατία δεν αποκτά δημόσιο νόημα μόνο μέσα από την ίδια την πράξη, αλλά μέσα από τη μετατροπή της πράξης σε αφήγηση. Το γεγονός εντάσσεται σε λόγους περί ασφάλειας, φόβου, εχθρότητας, θρησκευτικής και πολιτισμικής διαφοράς, όπως και κρατικής προστασίας. Έτσι, ο «τρομοκράτης» δεν παρουσιάζεται απλώς ως βίαιος δράστης, αλλά ως απόλυτος εχθρός, ως υποκείμενο εκτός της παγκόσμιας πολιτικής κοινότητας και ως φορέας απειλής για την κοινωνική κανονικότητα (Jackson et al., 2011).

Στο πλαίσιο του «Πολέμου κατά της Τρομοκρατίας», οι λεκτικές διατυπώσεις διαδραμάτισαν κεντρικό ρόλο. Λέξεις και φράσεις όπως «πόλεμος», «εχθρός», «ασφάλεια», «άξονας του κακού» και «μαζί μας ή εναντίον μας» συνέβαλαν στη διαμόρφωση ενός διχαστικού πλαισίου, μέσα στο οποίο ο κόσμος, εν δυνάμει, μετατράπηκε σε πεδίο σύγκρουσης ανάμεσα σε δύο αντίπαλες πλευρές. Αυτές οι λεκτικές επιλογές δεν ήταν μόνο περιγραφικές. Ενέκριναν και μετατράπηκαν σε πολιτικές επιλογές, στρατιωτικές παρεμβάσεις, αυξημένα μέτρα ασφάλειας και νέες μορφές επιτήρησης (Jackson, 2005; Kassimeris & Jackson, 2011).

Η δυναμική του λόγου περί τρομοκρατίας δεν περιορίζεται μόνο στην άμεση, μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, περίοδο, αλλά συνεχίζει να αναπαράγεται και να μετασχηματίζεται και στο σύγχρονο γεωπολιτικό πλαίσιο. Η ρητορική της ασφάλειας βλέπουμε να επανέρχεται με ένταση σε διαφορετικές ιστορικές συγκυρίες, κάθε φορά που πολιτικές ηγεσίες κατασκευάζουν εσωτερικές ή εξωτερικές απειλές και νομιμοποιούν αντίστοιχες πολιτικές επιλογές, όπως η πολιτική της διοίκησης Trump, η οποία επανέφερε, δυναμικά, διχαστικά σχήματα λόγου και ενίσχυσε την κατασκευή «εσωτερικών εχθρών» (χρησιμοποιώντας ακραία ρητορική για τους μετανάστες) (CBS News, 2024), αλλά και εξωτερικών, όπως καταδεικνύεται στις πολύ πρόσφατες συγκρούσεις στη Μέση Ανατολή μεταξύ Η.Π.Α./Ισραήλ και Ιράν (New York Times, 2026). Εντός των συμφραζομένων αυτών η τρομοκρατία συνεχίζει να λειτουργεί ως ερμηνευτικό πλαίσιο που επιτρέπει τη διατήρηση της λογικής της διαρκούς απειλής (εσωτερικής και εξωτερικής) του «Άλλου» (Jackson, 2005; Kassimeris & Jackson, 2011).

Μετά λοιπόν την 11^η Σεπτεμβρίου, η έννοια της τρομοκρατίας απέκτησε αυξημένη ερμηνευτική ισχύ. Άρχισε να λειτουργεί ως ευρύτερη κατηγορία ταξινόμησης απειλών. Δεν αφορούσε μόνο συγκεκριμένες οργανώσεις ή επιθέσεις, αλλά μπορούσε να επεκταθεί σε διαφορετικά πρόσωπα, ομάδες, πρακτικές και πολιτικές ταυτότητες που παρουσιάζονταν ως επικίνδυνες για την κοινωνική τάξη. Υπό αυτή την έννοια, η 11^η Σεπτεμβρίου βοηθά να κατανοηθεί γιατί η δημόσια και μιντιακή κατασκευή του «τρομοκράτη» έχει σημασία και πέρα από το στενό πεδίο των τρομοκρατικών οργανώσεων.

3.3. Μ.Μ.Ε., Φόβος Και Η Κατασκευή Του «Τρομοκρατικού Άλλου»

Τα Μ.Μ.Ε. δεν λειτουργούν ως ουδέτεροι, αντικειμενικοί αγωγοί πληροφόρησης. Επιλέγουν εικόνες, λέξεις, πηγές, τίτλους και ερμηνευτικά σχήματα. Στην περίπτωση της τρομοκρατίας, η επιλογή αυτή είναι καθοριστική, διότι επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο το κοινό αντιλαμβάνεται την απειλή, τον δράστη και τις πιθανές πολιτικές απαντήσεις. Η τρομοκρατία γίνεται δημόσια αναγνωρίσιμη μέσα από επαναλαμβανόμενα μοτίβα φόβου, έκτακτης ανάγκης, εχθρότητας και ανάγκης προστασίας της κοινωνίας (Altheide, 2006; Nacos, 2016).

Η πολιτική του φόβου είναι βασικό στοιχείο αυτής της διαδικασίας. Ο φόβος δεν είναι απλώς ατομικό συναίσθημα, αλλά κοινωνικά και πολιτικά οργανωμένος

τρόπος πρόσληψης και κατανόησης της πραγματικότητας. Όταν η τρομοκρατία παρουσιάζεται ως διαρκής, απρόβλεπτη και πανταχού παρούσα απειλή, τότε η κοινωνία γίνεται περισσότερο δεκτική σε μέτρα ασφάλειας, επιτήρησης και περιορισμού. Η έννοια της απειλής λειτουργεί έτσι ως μηχανισμός αναδιάταξης των πολιτικών προτεραιοτήτων (Altheide, 2006; Huddy et al., 2005).

Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, η κατασκευή του «τρομοκρατικού Άλλου» συνδέθηκε έντονα με πολιτισμικές και θρησκευτικές ταυτότητες, ιδίως με μουσουλμανικές και εν γένει «μεσανατολικές». Στηρίζεται σε απλουστευτικές και στερεοτυπικές αφηγήσεις, μέσω των οποίων η τρομοκρατία παρουσιάζεται ως χαρακτηριστικό ενός ευρύτερου πολιτισμικού ή θρησκευτικού «Άλλου», μη λαμβάνοντας υπόψιν την πολυπλοκότητα του τρομοκρατικού φαινομένου και την πολυμορφία των μουσουλμανικών κοινωνιών (McQueeney, 2014; Nacos, 2016).

Στην περίπτωση του αναρχισμού, όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, ο «Άλλος» λαμβάνει διαφορετική μορφή: αυτή του «εσωτερικού εχθρού», του φορέα ανομίας ή του πολιτικού υποκειμένου που εμφανίζεται ως απειλή για τη δημόσια τάξη. Η σύγκριση αυτή δεν εξομοιώνει τις οι δύο περιπτώσεις, αλλά επισημαίνει ότι η κατηγορία του «τρομοκράτη» μπορεί να λειτουργεί σε διαφορετικά πλαίσια ως μηχανισμός οριοθέτησης της κανονικότητας. Άλλοτε ο τρομοκράτης κατασκευάζεται ως εξωτερικός και πολιτισμικός «Άλλος»· άλλοτε ως «εσωτερικός εχθρός» που απειλεί την κοινωνική τάξη. Αυτή η παρατήρηση επιτρέπει να συνδεθεί η μετά την 11^η Σεπτεμβρίου ανάλυση με το βασικό ερώτημα της εργασίας: πώς ο αναρχικός μπορεί να ενταχθεί σε ένα πλαίσιο απειλής χωρίς να ταυτίζεται ουσιαστικά ή θεωρητικά με την τρομοκρατία;

3.4 Η Συμβολή Των Critical Terrorism Studies

Οι Critical Terrorism Studies (CTS) προσφέρουν το καταλληλότερο θεωρητικό πλαίσιο για την παρούσα εργασία, διότι επιτρέπουν να μελετηθεί η τρομοκρατία όχι ως αυτονόητη ή ουδέτερη κατηγορία, αλλά ως προϊόν λόγου, εξουσιαστικών μηχανισμών και κοινωνικής κατασκευής. Σε αντίθεση με προσεγγίσεις που αντιμετωπίζουν την τρομοκρατία κυρίως ως αντικειμενικό φαινόμενο βίας ή ως ζήτημα ασφάλειας, οι CTS εστιάζουν στο πώς ορίζεται η τρομοκρατία, από ποιους φορείς, μέσα σε ποιες σχέσεις ισχύος και με ποιες συνέπειες (Jackson, 2007; Jackson et al., 2011).

Η βασική συμβολή των CTS είναι ότι μετατοπίζουν το ερώτημα από το «τι είναι τρομοκρατία» στο «πώς παράγεται η κατηγορία της τρομοκρατίας». Αυτό δεν σημαίνει ότι αρνούνται την υλική πραγματικότητα της βίας. Σημαίνει ότι η βία δεν αποκτά πολιτικό νόημα έξω από τα ερμηνευτικά πλαίσια που τη συνοδεύουν. Η ίδια πράξη μπορεί να παρουσιαστεί ως έγκλημα, πόλεμος, αντίσταση, τρομοκρατία ή πολιτική σύγκρουση, ανάλογα με το γλωσσικό (λεκτικό/φραστικό) πλαίσιο και τις σχέσεις εξουσίας μέσα στις οποίες εντάσσεται (Jackson, 2005; Jackson et al., 2011).

Η προσέγγιση αυτή βοηθά επίσης να αποφευχθεί η απλουστευτική ταύτιση αναρχισμού και τρομοκρατίας. Αν ακολουθούσαμε μια στενά ουσιοκρατική λογική, θα επιχειρούσαμε να εντοπίσουμε ομοιότητες ανάμεσα σε αναρχικές πρακτικές και σε τυπικά χαρακτηριστικά της τρομοκρατίας. Αντίθετα, μέσω των CTS, το ερώτημα διατυπώνεται διαφορετικά: ποιοι λόγοι, ποια Μ.Μ.Ε., ποιες εικόνες και ποιες πολιτικές κατηγοριοποιήσεις επιτρέπουν να εμφανιστεί ο αναρχικός ως «τρομοκράτης»; Με αυτόν τον τρόπο, η ανάλυση μεταφέρεται από την ουσία του αναρχισμού στη δημόσια κατασκευή της εικόνας του.

Οι CTS είναι επίσης χρήσιμες επειδή δείχνουν ότι η κατηγορία της τρομοκρατίας έχει πολιτικές συνέπειες. Όταν ένα υποκείμενο χαρακτηριστεί ως τρομοκρατικό, αλλάζει ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζεται δημόσια, δημοσιογραφικά, ποινικά και θεσμικά. Περιορίζεται η δυνατότητα να γίνει αντιληπτό ως πολιτικό υποκείμενο και ενισχύεται η εικόνα του ως απόλυτης απειλής. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία στην περίπτωση του αναρχισμού, διότι η μετατροπή του αναρχικού από πολιτικό υποκείμενο σε «εσωτερικό εχθρό» επηρεάζει τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτή η πολιτική διαφωνία, η διαμαρτυρία, η συλλογική δράση και η σχέση τους με τη βία.

Συνεπώς, υιοθετούμε την κριτική οπτική των CTS όχι ως γενική θεωρητική αναφορά, αλλά ως αναλυτικό εργαλείο. Το εργαλείο αυτό επιτρέπει να συνδεθούν τα προηγούμενα κεφάλαια με το ευρύτερο θεωρητικό ερώτημα της εργασίας: πώς κατασκευάζεται ο «τρομοκράτης» ως κοινωνική και μιντιακή μορφή, και πώς αυτή η μορφή μπορεί να επηρεάσει την εικόνα πολιτικών υποκειμένων όπως ο αναρχικός;

3.5 Συμπεράσματα

Το παρόν κεφάλαιο αναδιαμόρφωσε τη συζήτηση για την τρομοκρατία με τρόπο που «υπηρετεί» το βασικό επιχείρημά μας. Αρχικά, παρουσιάστηκαν τα όρια των ουσιοκρατικών προσεγγίσεων, οι οποίες αντιμετωπίζουν την τρομοκρατία κυρίως ως αντικειμενικό φαινόμενο πολιτικής βίας. Οι προσεγγίσεις αυτές είναι χρήσιμες για την αναγνώριση ορισμένων βασικών χαρακτηριστικών της τρομοκρατίας, αλλά δεν επαρκούν για να εξηγήσουν πώς ο όρος χρησιμοποιείται πολιτικά, δημοσιογραφικά και θεσμικά για την ταξινόμηση προσώπων, ομάδων και μορφών δράσης.

Στη συνέχεια, η 11^η Σεπτεμβρίου αναλύθηκε ως σημείο αλλαγής υποδείγματος στον δημόσιο λόγο περί τρομοκρατίας. Η σημασία της δεν έγκειται μόνο στο ίδιο το γεγονός της επίθεσης, αλλά στον τρόπο με τον οποίο το γεγονός μετατράπηκε σε παγκόσμιο πλαίσιο ερμηνείας της ασφάλειας, της απειλής και της πολιτικής βίας. Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, η τρομοκρατία απέκτησε αυξημένη ερμηνευτική ισχύ και άρχισε να λειτουργεί ως ευρύτερη κατηγορία ταξινόμησης απειλών.

Το κεφάλαιο έδειξε επίσης ότι τα M.M.E. και η πολιτική του φόβου παίζουν κρίσιμο ρόλο στη δημόσια συγκρότηση της τρομοκρατίας. Η τρομοκρατία δεν γίνεται αντιληπτή μόνο μέσα από τα γεγονότα, αλλά μέσα από τις εικόνες, τις λέξεις, τις αφηγήσεις και τα πλαίσια που τα συνοδεύουν. Η κατασκευή του «τρομοκρατικού Άλλου» μετά την 11^η Σεπτεμβρίου προσφέρει ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο η κατηγορία του τρομοκράτη μπορεί να συνδεθεί με ευρύτερες πολιτισμικές, θρησκευτικές ή πολιτικές ταυτότητες.

Τέλος, υποστηρίξαμε ότι οι Critical Terrorism Studies αποτελούν το πιο κατάλληλο θεωρητικό πλαίσιο για την παρούσα εργασία, γιατί επιτρέπουν να εξεταστεί η τρομοκρατία ως κατηγορία λόγου και εξουσίας, χωρίς φυσικά να αγνοείται η πραγματικότητα της βίας. Η συμβολή τους βοηθά να κατανοηθεί πώς ο «τρομοκράτης» κατασκευάζεται δημόσια και πώς η ετικέτα αυτή μπορεί να εφαρμοστεί, να επεκταθεί ή να υπονοηθεί σε σχέση με πολιτικά υποκείμενα όπως ο αναρχικός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η Κοινωνική Και Μιντιακή Κατασκευή Του «τρομοκράτη» Ως Κατηγορίας Απειλής

4.1 Εισαγωγικές Παρατηρήσεις: Από Την Πράξη Στην Κατηγορία

Μετά την ανάλυση του αναρχικού ως μιντιακά κατασκευασμένης απειλής, τη σύγκρουση ανάμεσα σε κυρίαρχες αναπαραστάσεις και αντιπληροφόρηση, καθώς και τη μεταβολή του λόγου περί τρομοκρατίας μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, το κεφάλαιο αυτό επιστρέφει στο κεντρικό θεωρητικό ζήτημα: πώς συγκροτείται δημόσια η μορφή του «τρομοκράτη» ως κατηγορία απειλής.

Δεν αρνούμαστε ότι υπάρχουν πράξεις που μπορούν να χαρακτηριστούν τρομοκρατικές με βάση τη χρήση βίας, την πολιτική στόχευση και την επιδίωξη παραγωγής φόβου. Εκείνο που εξετάζουμε είναι ότι η αναγνώριση μιας πράξης ως τρομοκρατικής δεν συμβαίνει εν κενώ. Γίνεται μέσα σε συγκεκριμένα ιστορικά, θεσμικά, δημοσιογραφικά και πολιτικά πλαίσια. Επομένως, η ανάλυση της τρομοκρατίας πρέπει να συμπεριλαμβάνει τόσο την πράξη όσο και τη διαδικασία δημόσιας νοηματοδότησής της.

Το κεφάλαιο εξετάζει τρία βασικά ζητήματα. Πρώτον, το πρόβλημα του ορισμού της τρομοκρατίας και την πολιτική αμφισημία που χαρακτηρίζει τον όρο. Δεύτερον, τον τρόπο με τον οποίο ο «τρομοκράτης» πλαισιώνεται στον δημόσιο και δημοσιογραφικό λόγο ως μορφή φόβου, κινδύνου και ετερότητας. Τρίτον, τη διάκριση ανάμεσα στον τρομοκράτη ως εξωτερικό εχθρό και στον τρομοκράτη ως εσωτερικό, διάκριση που επιτρέπει να επανέλθει η ανάλυση στο βασικό αντικείμενο της εργασίας: τη μιντιακή και κοινωνική κατασκευή του αναρχικού ως απειλής.

4.2 Το Πρόβλημα Του Ορισμού Της Τρομοκρατίας

Ένα από τα σταθερότερα ζητήματα στη διεθνή βιβλιογραφία για την τρομοκρατία είναι η δυσκολία διαμόρφωσης ενός ενιαίου, καθολικά αποδεκτού και ουδέτερου ορισμού. Παρά την πληθώρα νομικών κειμένων, διεθνών συμβάσεων, θεωρητικών επεξεργασιών και εμπειρικών μελετών, δεν έχει διαμορφωθεί έως σήμερα ένας πλήρως οικουμενικός και διεθνώς αδιαμφισβήτητος ορισμός της τρομοκρατίας (Abbasi & Khatwani, 2014; Schmid & Jongman, 2005).

Συγκεκριμένα, παρά τις πολυετείς προσπάθειες στο πλαίσιο του ΟΗΕ, δεν υπάρχει ακόμη ένας διεθνώς συμφωνημένος, δεσμευτικός νομικός ορισμός της «τρομοκρατίας». Όπως επισημαίνει η UNODC (United Nations Office on Drugs and Crime, n.d.) δεν υφίσταται οικουμενικός ορισμός.

Αντίστοιχα, το Γραφείο του Υπατού Αρμοστή για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα επισημαίνει ότι εδώ και σχεδόν έναν αιώνα η διεθνής κοινότητα αδυνατεί να καταλήξει σε έναν κοινό ορισμό, και προειδοποιεί ότι αόριστοι, γενικοί και ιδιαίτερα ευρείας ανάγνωσης ορισμοί ενέχουν σοβαρούς κινδύνους για την παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων εντός των κρατών, που τους υιοθετούν (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 2025).

Στο ίδιο μήκος κύματος η Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. επισημαίνει ότι ένας συμφωνημένος ορισμός του φαινομένου της τρομοκρατίας θα εμπόδιζε τα κράτη να «εφευρίσκουν» ετερόκλητες διατυπώσεις, με αποτέλεσμα να είχε αποφευχθεί η υπερδιεύρυνση και πολιτικοποίηση των εθνικών ποινικών δικαίων, κάτι που δεν προωθεί τη διάκριση των εξουσιών, τη νομιμότητα, και το κράτος δικαίου (United Nations Human Rights Council, 2026).

Είναι χαρακτηριστικό ότι η καθηγήτρια παγκόσμιας ιστορίας και διεθνών σπουδών Duyvesteyn θεωρεί ότι μάλλον είναι απίθανο να επιτευχθεί οποιαδήποτε μορφή συμφωνίας σχετικά με τον ορισμό της τρομοκρατίας στο προβλεπόμενο μέλλον. Οι συχνά αναφερόμενοι στη βιβλιογραφία 109 ορισμοί του Alex Schmid που καταγράφηκαν τη δεκαετία του 1980 συνεχίζουν να είναι αντιπροσωπευτικοί του τομέα σπουδών τρομοκρατίας (Duyvesteyn, 2007).

Η δυσκολία αυτή δεν είναι απλώς τεχνική ή μεθοδολογική, αλλά συνδέεται με το γεγονός ότι ο όρος «τρομοκρατία» δεν περιγράφει μόνο μια μορφή βίας, αλλά περιέχει και αξιολογική κρίση για το ποια βία θεωρείται παράνομη, αθέμιτη, απειλητική ή απολύτως απο-νομιμοποιημένη (Schmid & Jongman, 2005; Turk, 2004).

Οι περισσότεροι ορισμοί συγκλίνουν σε ορισμένα βασικά στοιχεία: τη χρήση ή απειλή βίας, την πολιτική ή ιδεολογική στόχευση, τη συμβολική σημασία της πράξης και την επιδίωξη παραγωγής φόβου πέρα από το άμεσο θύμα. Με αυτή την έννοια, η τρομοκρατία διαφοροποιείται από την απλή εγκληματικότητα, διότι δεν αποσκοπεί μόνο σε άμεσο υλικό αποτέλεσμα, αλλά και σε ευρύτερο επικοινωνιακό, πολιτικό και ψυχολογικό αντίκτυπο (Hoffman, 2006; Nacos, 2016).

Άλλες προσεγγίσεις συνδέονται με την κοινωνιολογία και τις πολιτισμικές σπουδές και εστιάζουν στη σχέση τρομοκρατίας και ταυτότητας. Οι προσεγγίσεις αυτές υποστηρίζουν ότι η τρομοκρατία δεν απειλεί μόνο τη φυσική ασφάλεια, αλλά και τη συμβολική συνοχή μιας κοινωνίας. Σε αυτό το πλαίσιο, ο «τρομοκράτης» συγκροτείται ως ο απόλυτος «Άλλος», δηλαδή ως μια φιγούρα που αντιπροσωπεύει την απόκλιση από τις κυρίαρχες αξίες και λειτουργεί ως σημείο αναφοράς για την ανασυγκρότηση της συλλογικής ταυτότητας, που βρίσκεται σε κίνδυνο (Bogain, 2018; Zarakol, 2011). Η κατασκευή αυτή ενισχύεται ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης, όπου τα κράτη και τα Μ.Μ.Ε. ενεργοποιούν λόγους που διαχωρίζουν σαφώς το «εμείς» από το «αυτοί».

Αυτή η κατασκευή δεν είναι ιστορικά νέα. Βασίζεται σε παλαιότερες δυτικές παραδόσεις κατηγοριοποίησης της απόκλισης. Το έργο του Michel Foucault παρέχει ένα χρήσιμο πλαίσιο για την κατανόηση αυτής της διαδικασίας. Στις αναλύσεις του για την τρέλα, την πειθαρχία και την «ανωμαλία», ο Foucault (2010 και 2011α) καταδεικνύει πώς οι σύγχρονες κοινωνίες κατασκευάζουν κατηγορίες απόκλισης προκειμένου να ορίσουν και να ρυθμίσουν την κανονικότητα. Το «ανώμαλο» υποκείμενο παράγεται μέσω του λόγου και των θεσμικών πρακτικών, αντί να ανακαλύπτεται ως αντικειμενική πραγματικότητα. Οι σύγχρονες αναπαραστάσεις του τρομοκράτη μπορούν να γίνουν κατανοητές ως επέκταση αυτής της λογικής, όπου η φιγούρα του τρομοκράτη ενσαρκώνει μια μορφή ριζικής απόκλισης που δικαιολογεί τον αποκλεισμό και τον έλεγχο (Foucault, 2011α; Puar & Rai, 2002).

Ας δούμε μερικές χαρακτηριστικές θεωρήσεις για την τρομοκρατία, κάποιες προσπάθειες ορισμού της:

Ο Stuurman (2019) υποστηρίζει ότι τρομοκρατία είναι η τακτική χρησιμοποίηση ψυχολογικής τρομοκράτησης ή απρόβλεπτης βίας κατά κυβερνήσεων, ομάδων ή ατόμων, με προσδοκώμενο αποτέλεσμα την επίτευξη ενός ιδεολογικοπολιτικού ή θρησκευτικού στόχου, κάτι που συμπεριλαμβάνει και την αντικρατική αλλά και την κρατική βία.

Οι Alexander και Myers (1982) θεωρούν ότι στόχος των τρομοκρατικών ενεργειών είναι η άσκηση πίεσης είτε σε κυβερνήσεις είτε σε κοινωνίες, ώστε να υποχωρήσουν σε συγκεκριμένες απαιτήσεις. Τη θεωρούν «καθιερωμένο τρόπο σύγκρουσης» και παραφράζοντας τον Κλαούζεβιτς «υποκατάστατο πολέμου», που

προσπαθεί να αλλάξει την ισορροπία δυνάμεων, να αναδιατάξει δηλαδή το πλαίσιο των δυνάμεων προς όφελος των τρομοκρατών.

Κατά τον Bockstette (2008) κύριο χαρακτηριστικό της τρομοκρατίας δεν είναι τόσο η καταστροφή, η επίθεση ως γεγονός, όσο η χρησιμοποίηση των Μ.Μ.Ε. ως βατήρα διάχυσης των ιδεών και των πράξεων των τρομοκρατών, κάτι το οποίο ο Bockstette θεωρεί δομικό.

Ο Rapoport (2022) ορίζει την τρομοκρατία ως βία που εξυπηρετεί θρησκευτικούς ή πολιτικούς σκοπούς και δεν περιορίζεται από τα αποδεκτά ηθικά πρότυπα, που θεσμικά και κοινωνικά περιορίζουν τη βία, μπορεί δε να χρησιμοποιηθεί τόσο από κυβερνήσεις όσο και από αντάρτες.

Ωστόσο, οι παραπάνω ενδεικτικοί ορισμοί δεν αρκούν για να εξαλειφθεί η ασάφεια του όρου, διότι παραμένει ανοιχτό το ερώτημα ποιος έχει την εξουσία να αποφασίζει πότε μια πράξη βίας είναι «τρομοκρατική» και πότε εντάσσεται σε άλλες κατηγορίες, όπως αντίσταση, εξέγερση, πολιτική σύγκρουση, ένοπλος αγώνας ή κοινό έγκλημα. Το πρόβλημα γίνεται ακόμη πιο σύνθετο επειδή η τρομοκρατία είναι έννοια που χρησιμοποιείται μέσα σε σχέσεις εξουσίας. Τα κράτη, οι διεθνείς οργανισμοί, τα Μ.Μ.Ε., τα δικαστήρια και οι πολιτικές ηγεσίες δεν περιγράφουν απλώς την τρομοκρατία· συμβάλλουν στη δημόσια συγκρότηση του νοήματός της. Ο χαρακτηρισμός μιας πράξης ή μιας ομάδας ως «τρομοκρατικής» έχει σοβαρές συνέπειες, καθώς ενεργοποιεί ειδικές μορφές ποινικής, αστυνομικής, πολιτικής και δημοσιογραφικής αντιμετώπισης. Με άλλα λόγια, ο ορισμός της τρομοκρατίας δεν είναι ουδέτερο εργαλείο ταξινόμησης, αλλά μηχανισμός που μπορεί να μεταβάλει ριζικά τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία αντιλαμβάνεται έναν δράντα (Jackson, 2005; Jackson et al., 2011).

Η σχετική βιβλιογραφία έχει επισημάνει ότι η ίδια ή παρόμοια μορφή βίας μπορεί να ερμηνευθεί διαφορετικά ανάλογα με το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο. Ορισμένες οργανώσεις ή κινήματα έχουν κατά καιρούς χαρακτηριστεί ως τρομοκρατικά, ενώ σε άλλες συγκυρίες αντιμετωπίστηκαν ως πολιτικοί συνομιλητές, εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα ή φορείς αντίστασης. Αυτό δείχνει ότι ο χαρακτηρισμός «τρομοκράτης» δεν απορρέει αποκλειστικά από την πράξη, αλλά και από το πλαίσιο μέσα στο οποίο η πράξη ερμηνεύεται. Η τρομοκρατία, επομένως, είναι

ταυτόχρονα μορφή βίας και πεδίο αγώνα για τον ορισμό της βίας (Jackson et al., 2011; Zarakol, 2011).

Χαρακτηριστικά παραδείγματα του ευμετάβλητου πεδίου της τρομοκρατίας αποτελούν το African National Congress (ANC), ο Irish Republican Army (IRA) και η Palestine Liberation Organization (PLO), οργανώσεις οι οποίες σε διαφορετικές ιστορικές συγκυρίες αντιμετωπίστηκαν άλλοτε ως τρομοκρατικές και άλλοτε ως φορείς πολιτικής νομιμότητας ή εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα (Hoffman, 2006; Jackson, 2005; Jackson et al., 2011). Το ANC αποποινικοποιήθηκε και νομιμοποιήθηκε, όταν το καθεστώς του απαρτχάιντ καταδικάστηκε διεθνώς (Hoffman, 2006). Αντίστοιχα, ο IRA έχει παρουσιαστεί τόσο ως τρομοκρατική όσο και ως εθνικοαπελευθερωτική οργάνωση (Jackson, 2005; Jackson et al., 2011), ενώ η PLO πέρασε από τη φάση της διεθνούς στιγματοποίησης ως τρομοκρατική οργάνωση κατά τις δεκαετίες 1970-1980 στη φάση της πολιτικής αναγνώρισης και της θεσμικής διαπραγμάτευσης μετά την περίοδο αυτή (Jackson, 2005; Jackson et al., 2011). Τα παραδείγματα αυτά καταδεικνύουν ότι ο χαρακτηρισμός «τρομοκράτης» δεν απορρέει αποκλειστικά από τις ίδιες τις πράξεις βίας, αλλά συγκροτείται μέσα από τα εκάστοτε ερμηνευτικά και πολιτικά πλαίσια (Jackson et al., 2011).

Αν λοιπόν ο όρος «τρομοκρατία» χρησιμοποιηθεί υπερβολικά ή αδιαφοροποίητα, τότε χάνει την αναλυτική του ακρίβεια και μετατρέπεται σε πολιτική ετικέτα. Στην περίπτωση του αναρχισμού, ο κίνδυνος αυτός είναι ιδιαίτερα εμφανής. Μια πράξη σύγκρουσης, φθοράς, διαμαρτυρίας ή αντιπαράθεσης με την αστυνομία δεν μπορεί να χαρακτηρίζεται αυτόματα ως τρομοκρατική μόνο επειδή συνδέεται με αναρχική/αντιεξουσιαστική ταυτότητα. Για να υπάρξει επιστημονικά ασφαλής ανάλυση, πρέπει να διακρίνεται η τρομοκρατία από άλλες μορφές πολιτικής βίας, κοινωνικής διαμαρτυρίας, παραβατικότητας ή κινηματικής δράσης.

Η διάκριση αυτή δεν σημαίνει υποτίμηση ή άρνηση της βίας. Σημαίνει ότι η βία πρέπει να εξετάζεται μέσα στο ιστορικό, κοινωνικό, πολιτικό και μιντιακό της πλαίσιο. Η ίδια πράξη δεν αποκτά νόημα μόνο από το υλικό της αποτέλεσμα, αλλά και από τον τρόπο με τον οποίο ονομάζεται, παρουσιάζεται και εντάσσεται σε δημόσιες αφηγήσεις. Έτσι, η επιστημονική ανάλυση οφείλει να εξετάζει τόσο την πράξη όσο και το πλαίσιο ερμηνείας της. Αυτό ακριβώς υπογραμμίζουν οι Critical Terrorism Studies, οι οποίες δεν αρνούνται την πραγματικότητα της βίας, αλλά επιμένουν ότι η τρομοκρατία ως

κατηγορία συγκροτείται μέσα από λόγους, θεσμούς, M.M.E. και σχέσεις ισχύος (Jackson, 2007; Jackson et al., 2011).

Συνεπώς, προσεγγίζουμε την τρομοκρατία ως αμφισβητούμενη κατηγορία πολιτικής βίας, η οποία αποκτά δημόσιο νόημα μέσα από διαδικασίες ορισμού, πλαισίωσης και κοινωνικής αναπαράστασης. Δεν αναζητούμε έναν τελικό και απόλυτο ορισμό, αλλά προσπαθούμε να εξετάσουμε πώς ο όρος χρησιμοποιείται για να κατασκευάσει ορισμένους δρώντες ως απειλές. Αυτή η προσέγγιση επιτρέπει να αναλυθεί με μεγαλύτερη ακρίβεια η εικόνα του «αναρχικού τρομοκράτη»: όχι ως αυτονόητη πραγματικότητα, αλλά ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων ιστορικών, πολιτικών και μιντιακών μηχανισμών.

4.3 Ο «Τρομοκράτης» Ως Εσωτερικός ή Εξωτερικός Εχθρός.

Η κοινωνική και μιντιακή κατασκευή του «τρομοκράτη» συνδέεται άμεσα με τη διάκριση ανάμεσα στον εξωτερικό και στον εσωτερικό εχθρό. Ο τρομοκράτης δεν παρουσιάζεται πάντοτε με τον ίδιο τρόπο ούτε εντάσσεται πάντοτε στο ίδιο ερμηνευτικό πλαίσιο. Σε ορισμένες περιπτώσεις κατασκευάζεται ως εξωτερικός «Άλλος», δηλαδή ως πρόσωπο ή ομάδα που βρίσκεται έξω από την πολιτισμική, εθνική ή πολιτική κοινότητα. Σε άλλες περιπτώσεις παρουσιάζεται ως «εσωτερικός εχθρός», δηλαδή ως υποκείμενο που βρίσκεται μέσα στην κοινωνία, αλλά θεωρείται ότι απειλεί την κανονικότητα, τη δημόσια τάξη και την ασφάλειά της. Η διάκριση αυτή είναι κρίσιμη για την παρούσα εργασία, διότι επιτρέπει να κατανοηθεί πώς ο αναρχικός μπορεί να πλαισιωθεί ως απειλή χωρίς να ταυτίζεται ουσιαστικά με την τρομοκρατία.

Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, η κυρίαρχη διεθνής αναπαράσταση του τρομοκράτη συνδέθηκε σε μεγάλο βαθμό με την εικόνα του εξωτερικού «Άλλου». Στο πλαίσιο του «Πολέμου κατά της Τρομοκρατίας», ο τρομοκράτης παρουσιάστηκε συχνά ως πρόσωπο που απειλεί τη Δύση, τη δημοκρατία, την ασφάλεια και τον πολιτισμό. Η εικόνα αυτή συνδέθηκε ιδιαίτερα με μουσουλμανικές και «μεσανατολικές» ταυτότητες, με αποτέλεσμα να ενισχυθούν στερεοτυπικές και ισλαμοφοβικές αναπαραστάσεις. Η τρομοκρατία δεν παρουσιαζόταν μόνο ως μορφή πολιτικής βίας, αλλά ως χαρακτηριστικό ενός πολιτισμικά και θρησκευτικά διαφοροποιημένου «Άλλου» (Jackson, 2005; McQueeney, 2014; Nacos, 2016).

Κεντρικό χαρακτηριστικό του λόγου αυτού είναι η κατασκευή μιας απόλυτα διηρημένης πραγματικότητας, εντός της οποίας ο κόσμος παρουσιάζεται χωρισμένος σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα: το ένα συγκροτείται από τις δημοκρατικές, φιλελεύθερες κοινωνίες της Δύσης, ενώ το άλλο από τις τρομοκρατικές απειλές που γίνονται αντιληπτές ως εξωτερικές, ανορθολογικές και απολύτως εχθρικές (Breen-Smyth et al., 2008). Ο διαχωρισμός αυτός δεν αποτελεί απλή περιγραφική κατηγορία, αλλά ιδεολογική και απλουστευτική ανακατασκευή της πολυπλοκότητας, που χαρακτηρίζει τη διεθνή πολιτική σκηνή (Kassimeris & Jackson, 2011).

Η χρήση τέτοιων απόλυτα διχαστικών σχημάτων επιτρέπει τη δημιουργία ενός στιβαρού, αμετακίνητου ηθικού πλαισίου, στο οποίο οι πράξεις της μίας πλευράς θεωρούνται νόμιμες και αναγκαίες, ενώ της άλλης παρουσιάζονται ως παράνομες και καταδικαστέες (Kassimeris, 2006). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ρητορική του «Μαζί Μας ή Εναντίον Μας» («With Us Or Against Us») μέσω της οποίας η πολιτική στάση απέναντι στον «Πόλεμο Κατά Της Τρομοκρατίας» παρουσιάστηκε ως απόλυτη επιλογή μεταξύ συμμαχίας και εχθρότητας (Jackson, 2005; Kassimeris & Jackson, 2011). Έτσι, η τρομοκρατία δεν εμφανίζεται απλώς ως μια μορφή βίας, αλλά ως απόλυτο κακό, κάτι που με τη σειρά του ενισχύει τη νομιμοποίηση πολιτικών επιλογών και στρατιωτικών αντιδράσεων (Jackson, 2005).

Η κατασκευή του εξωτερικού «Άλλου» λειτουργεί μέσα από σχήματα απόστασης και ετερότητας. Ο τρομοκράτης παρουσιάζεται ως ξένος, ανορθολογικός, βάρβαρος, φανατικός ή αποκομμένος από τις αξίες της πολιτικής κοινότητας. Με αυτόν τον τρόπο, η κοινωνία που τον περιγράφει αυτο-παρουσιάζεται ως φορέας κανονικότητας, λογικής, δημοκρατίας και πολιτισμού. Η μορφή του τρομοκράτη, επομένως, δεν συγκροτεί μόνο την εικόνα του εχθρού, αλλά και την εικόνα του «εμείς» που απειλείται. Η κατασκευή του «Άλλου» είναι ταυτόχρονα διαδικασία κατασκευής συλλογικής ταυτότητας (Jackson et al., 2011; Zarakol, 2011).

Ωστόσο, ο «τρομοκράτης» δεν κατασκευάζεται πάντοτε ως εξωτερικός εχθρός. Σε πολλές περιπτώσεις, η απειλή παρουσιάζεται ως εσωτερική. Ο «εσωτερικός εχθρός» δεν βρίσκεται έξω από την κοινωνία, αλλά μέσα σε αυτήν. Μπορεί να είναι πολιτικό υποκείμενο, κοινωνική ομάδα, ριζοσπαστικός χώρος ή συλλογικότητα που θεωρείται ότι υπονομεύει τη δημόσια τάξη, τη νομιμότητα ή την κοινωνική συνοχή. Στην

περίπτωση αυτή, η απειλή δεν συνδέεται τόσο με την πολιτισμική «ξενότητα», όσο με τον φόβο της εσωτερικής αποσταθεροποίησης (Altheide, 2006; Talbot, 2008).

Η μορφή του «εσωτερικού εχθρού» είναι ιδιαίτερα σημαντική για την κατανόηση του αναρχικού ως «τρομοκρατικής» ή εν δυνάμει τρομοκρατικής «φιγούρας» στον δημόσιο λόγο. Ο αναρχικός δεν παρουσιάζεται συνήθως ως εξωτερικός πολιτισμικός «Άλλος». Αντίθετα, εμφανίζεται ως εσωτερική απειλή: ως πρόσωπο ή συλλογικότητα που δρα εντός της κοινωνίας, αλλά αμφισβητεί το κράτος, τη δημόσια τάξη, την ιδιοκτησία, την αστυνομική εξουσία ή τις κυρίαρχες πολιτικές μορφές. Η απειλή, επομένως, δεν παράγεται από ένα εξωτερικό πεδίο, αλλά από μία εσωτερική αμφισβήτηση.

Στην ελληνική περίπτωση, αυτή η κατασκευή συνδέεται συχνά με τόπους, εικόνες και επαναλαμβανόμενα δημοσιογραφικά μοτίβα. Τα Εξάρχεια, οι συγκρούσεις με την αστυνομία, οι κουκούλες, οι μολότοφ, οι φθορές, οι καταλήψεις και οι αναφορές σε «ανομία» ή «άβατο» λειτουργούν ως στοιχεία που συγκροτούν την εικόνα του αναρχικού ως εσωτερικού κινδύνου. Ο αναρχικός χώρος παρουσιάζεται έτσι όχι μόνο ως πολιτικός χώρος διαφωνίας, αλλά ως πεδίο που πρέπει να ελεγχθεί, να αστυνομευθεί ή να επανενταχθεί στην κανονικότητα (Altheide, 2006; Παπαδημητρόπουλος, 2018; Spencer, 2012).

Η διάκριση ανάμεσα στον εξωτερικό και τον εσωτερικό εχθρό βοηθά επίσης να αποφευχθεί μια αναλυτικά επικίνδυνη απλούστευση. Ο μουσουλμάνος ή «μεσανατολίτης» τρομοκράτης του μετά την 11^η Σεπτεμβρίου λόγου και ο αναρχικός ως «εσωτερικός εχθρός» δεν αποτελούν ίδιες περιπτώσεις. Διαφέρουν ως προς το ιστορικό πλαίσιο, τις πολιτικές ταυτότητες, τα στερεότυπα που ενεργοποιούνται και τις κοινωνικές συνέπειες της αναπαράστασης. Ωστόσο, και στις δύο περιπτώσεις παρατηρείται ένας κοινός μηχανισμός: ένα υποκείμενο ή μια ομάδα παρουσιάζεται ως απειλή για την κανονικότητα και τοποθετείται έξω από τα όρια της αποδεκτής πολιτικής κοινότητας.

Η λειτουργία της ονομασίας είναι εδώ καθοριστική. Όταν ένα δρων υποκείμενο παρουσιάζεται ως «τρομοκράτης», «απειλή» ή «εσωτερικός εχθρός», δεν περιγράφεται απλώς η δράση του. Αναδιαμορφώνεται η θέση του στον δημόσιο λόγο. Η ετικέτα της τρομοκρατίας μπορεί να νομιμοποιήσει αυστηρότερες μορφές ελέγχου και να

περιορίσει τη δυνατότητα σύνθετης κατανόησης του φαινομένου (Jackson, 2005; Jackson et al., 2011).

Η περίπτωση του αναρχισμού δείχνει με ιδιαίτερη σαφήνεια αυτή τη διαδικασία. Όταν ο αναρχικός παρουσιάζεται μόνο μέσα από εικόνες σύγκρουσης ή δημόσιας αταξίας, η πολιτική του πολυμορφία εξαφανίζεται. Δεν εμφανίζεται ως φορέας κοινωνικής κριτικής, συλλογικής δράσης ή αντιεξουσιαστικής παράδοσης, αλλά ως πιθανή απειλή. Με αυτόν τον τρόπο, η δημόσια συζήτηση μετατοπίζεται από το ερώτημα τι εκφράζει ο αναρχικός χώρος στο ερώτημα πώς πρέπει να ελεγχθεί. Αυτή η μετατόπιση αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό της κατασκευής του «εσωτερικού εχθρού».

Συνεπώς, ο «τρομοκράτης» ως κατηγορία απειλής δεν είναι μόνο εξωτερικός εχθρός ούτε μόνο εσωτερικός. Μπορεί να λάβει διαφορετικές μορφές ανάλογα με το ιστορικό, πολιτικό και μιντιακό πλαίσιο. Το κοινό στοιχείο είναι ότι λειτουργεί ως μορφή αποκλεισμού: το υποκείμενο που χαρακτηρίζεται ως απειλή απομακρύνεται από το πεδίο της κανονικής πολιτικής διαφωνίας και εντάσσεται σε ένα πεδίο φόβου, ασφάλειας και άμεσης αντιμετώπισης. Η κατανόηση αυτής της διαδικασίας είναι απαραίτητη για την παρούσα εργασία, διότι εξηγεί πώς η εικόνα του «αναρχικού τρομοκράτη» μπορεί να συγκροτηθεί στον δημόσιο και μιντιακό λόγο χωρίς να αποτελεί αντικειμενική ή αυτονόητη πραγματικότητα.

4.4 Συμπεράσματα

Το παρόν κεφάλαιο ανέδειξε ότι ο «τρομοκράτης» δεν μπορεί να κατανοηθεί μόνο ως δράστης μιας συγκεκριμένης μορφής βίας, αλλά και ως κοινωνική, πολιτική και μιντιακή κατηγορία απειλής. Η τρομοκρατία έχει ασφαλώς υλική διάσταση, καθώς συνδέεται με πράξεις βίας, θύματα, πολιτικές επιδιώξεις και κοινωνικές συνέπειες. Ωστόσο, η δημόσια σημασία της δεν παράγεται αποκλειστικά από την πράξη. Παράγεται και από τον τρόπο με τον οποίο η πράξη ονομάζεται, ερμηνεύεται, πλαισιώνεται και εντάσσεται σε ευρύτερες αφηγήσεις περί φόβου, ασφάλειας, δημόσιας τάξης και πολιτικής νομιμότητας.

Η ανάλυση του προβλήματος του ορισμού έδειξε ότι η τρομοκρατία αποτελεί βαθιά αμφισβητούμενη έννοια. Παρά τις προσπάθειες της βιβλιογραφίας να εντοπίσει κοινά χαρακτηριστικά, όπως η χρήση ή απειλή βίας, η πολιτική στόχευση, η συμβολική

διάσταση και η παραγωγή φόβου πέρα από το άμεσο θύμα, δεν υπάρχει ένας απολύτως ουδέτερος και καθολικά αποδεκτός ορισμός. Η δυσκολία αυτή δεν αποτελεί απλώς θεωρητικό πρόβλημα. Δείχνει ότι η τρομοκρατία είναι πεδίο πολιτικής και κοινωνικής διαπραγμάτευσης, όπου η ονομασία μιας πράξης ως τρομοκρατικής έχει σοβαρές συνέπειες για τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται το δρών υποκείμενο (Schmid & Jongman, 2005; Hoffman, 2006; Jackson et al., 2011).

Στη συνέχεια, το κεφάλαιο έδειξε ότι η πλαisiώση του «τρομοκράτη» στον δημόσιο και δημοσιογραφικό λόγο είναι καθοριστική. Τα Μ.Μ.Ε. δεν μεταδίδουν απλώς γεγονότα, αλλά συμμετέχουν στη συγκρότηση του νοήματός τους. Μέσα από λέξεις, εικόνες, τίτλους, πηγές, μεταφορές και επαναλαμβανόμενα μοτίβα, συμβάλλουν στο ποιος παρουσιάζεται ως απειλή και ποια αντίδραση θεωρείται αναγκαία. Η χρήση μεταφορών όπως πόλεμος, έγκλημα, κακό ή ασθένεια δεν είναι απλή γλωσσική/λεκτική επιλογή, αλλά τρόπος οργάνωσης της κοινωνικής αντίληψης και της δέουσας πολιτικής απάντησης (Entman, 1993; Altheide, 2006; Spencer, 2012).

Ιδιαίτερη σημασία είχε η διάκριση ανάμεσα στον τρομοκράτη ως «εξωτερικό» και ως «εσωτερικό» εχθρό. Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, η διεθνής εικόνα του τρομοκράτη συνδέθηκε σε μεγάλο βαθμό με τη μορφή του εξωτερικού «Άλλου», δηλαδή με πρόσωπα ή ομάδες που παρουσιάζονται ως ξένες προς τη δυτική πολιτική, πολιτισμική και κοινωνική κανονικότητα. Ωστόσο, η κατηγορία του τρομοκράτη μπορεί να λειτουργήσει και στο εσωτερικό μιας κοινωνίας, όταν ένα πολιτικό υποκείμενο ή ένας κοινωνικός χώρος παρουσιάζεται ως απειλή για τη δημόσια τάξη, τη νομιμότητα και την κοινωνική συνοχή (Jackson, 2005; McQueeney, 2014; Nacos, 2016).

Η διάκριση αυτή είναι κρίσιμη για τη συνολική επιχειρηματολογία της εργασίας. Ο αναρχικός δεν ταυτίζεται αναγκαστικά με τον τρομοκράτη. Ωστόσο, μπορεί να πλαισιωθεί ως «εσωτερικός εχθρός» μέσα από μηχανισμούς παρόμοιους με εκείνους που συγκροτούν τη δημόσια εικόνα της τρομοκρατικής απειλής και με αυτόν τον τρόπο η πολιτική του πολυμορφία να υποχωρήσει. Έτσι, η δημόσια συζήτηση δεν εστιάζει στο τι εκφράζει ένας πολιτικός χώρος, αλλά στο πώς πρέπει να ελεγχθεί ή να περιοριστεί.

Το κεφάλαιο κατέδειξε, επομένως, ότι η ετικέτα της τρομοκρατίας έχει ιδιαίτερη πολιτική ισχύ. Όταν ένα πρόσωπο, μια ομάδα ή μια μορφή δράσης ενταχθεί

στο πλαίσιο της τρομοκρατικής απειλής, μεταβάλλεται ριζικά η κοινωνική και θεσμική του πρόσληψη. Η δυνατότητα πολιτικής κατανόησης περιορίζεται, ενώ ενισχύονται η ηθική απαξίωση, η ποινική αυστηρότητα και η λογική της ασφάλειας.

Με βάση τα παραπάνω, το Κεφάλαιο 4 συμπληρώνει και ενοποιεί τα προηγούμενα κεφάλαια. Το Κεφάλαιο 1 ανέδειξε την ιστορική και μιντιακή κατασκευή του αναρχικού ως απειλής. Το Κεφάλαιο 2 έδειξε ότι αυτή η κατασκευή δεν μένει αναπάντητη, αλλά συγκρούεται με μορφές αντιπληροφόρησης και αυτο-αναπαράστασης. Το Κεφάλαιο 3 εξήγησε γιατί η 11^η Σεπτεμβρίου λειτούργησε ως αλλαγή υποδείγματος στον λόγο περί τρομοκρατίας και γιατί οι Critical Terrorism Studies προσφέρουν το καταλληλότερο θεωρητικό πλαίσιο. Στο παρόν κεφάλαιο προσπαθήσαμε να συνδέσουμε αυτά τα επίπεδα, δείχνοντας πώς ο «τρομοκράτης» συγκροτείται ως κοινωνική και μιντιακή κατηγορία απειλής.

Συνεπώς, η βασική συμβολή του κεφαλαίου είναι ότι επιτρέπει να διατυπωθεί με ακρίβεια το κεντρικό επιχείρημα της εργασίας: η εικόνα του «αναρχικού τρομοκράτη» δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένη ούτε να αντιμετωπίζεται ως ουδέτερη περιγραφή. Αποτελεί προϊόν ιστορικών μνημών, μιντιακών πλαισιώσεων, πολιτικών χαρακτηρισμών, θεσμικών κατηγοριοποιήσεων και δημόσιων φόβων. Η αναλυτική διάκριση ανάμεσα στην τρομοκρατία, την πολιτική βία, την παραβατικότητα, τη διαμαρτυρία και την πολιτική ταυτότητα είναι επομένως απαραίτητη, ώστε να αποφεύγονται απλουστευτικές και πολιτικά φορτισμένες ταυτίσεις.

Το κεφάλαιο οδηγεί έτσι στα τελικά συμπεράσματα της εργασίας. Εκεί θα συνοψιστεί ότι η τρομοκρατία δεν είναι μόνο πράξη, αλλά και λόγος: ότι ο «τρομοκράτης» δεν είναι μόνο δράστης, αλλά και κατασκευασμένη κοινωνική μορφή και ότι ο αναρχικός, όταν παρουσιάζεται ως τρομοκράτης ή ως «εσωτερικός εχθρός», δεν αποκαλύπτεται απλώς ως τέτοιος, αλλά συγκροτείται μέσα από συγκεκριμένες ιστορικές, πολιτικές και μιντιακές διαδικασίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Συμπεράσματα

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξέτασε την κοινωνική και μιντιακή κατασκευή του «τρομοκράτη», με ιδιαίτερη έμφαση στον τρόπο με τον οποίο ο αναρχικός παρουσιάζεται στον δημόσιο και δημοσιογραφικό λόγο ως φορέας απειλής, αταξίας ή τρομοκρατικής βίας. Βασική θέση της εργασίας υπήρξε ότι η τρομοκρατία δεν μπορεί να κατανοηθεί αποκλειστικά ως σύνολο βίαιων πράξεων ή ως ουδέτερη νομικοπολιτική κατηγορία. Αντίθετα, αποτελεί ταυτόχρονα κατηγορία λόγου, μηχανισμό κοινωνικής ταξινόμησης και πεδίο πολιτικής νοηματοδότησης. Ο χαρακτηρισμός ενός προσώπου, μιας ομάδας ή μιας πράξης ως «τρομοκρατικής» δεν περιγράφει απλώς μια αντικειμενική πραγματικότητα, αλλά παράγει συγκεκριμένες συνέπειες για τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία αντιλαμβάνεται την απειλή, την ασφάλεια, την πολιτική διαφωνία και τη νομιμότητα της κρατικής αντίδρασης.

Το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα της εργασίας αφορούσε τους τρόπους με τους οποίους ο αναρχικός κατασκευάζεται στον δημόσιο και μιντιακό λόγο ως μορφή τρομοκρατικής ή τρομοκρατικής απειλής, καθώς και το πώς αυτή η κατασκευή συνδέεται με τη γενικότερη κοινωνική και πολιτική παραγωγή της εικόνας του «τρομοκράτη». Η απάντηση που προέκυψε από την ανάλυση είναι ότι η εικόνα του «αναρχικού τρομοκράτη» δεν είναι «φυσική», σταθερή ή αυτονόητη. Αντίθετα, συγκροτείται μέσα από τη συνάντηση ιστορικών μνημών, πραγματικών ή αποδιδόμενων πράξεων πολιτικής βίας, δημοσιογραφικών πλαισιώσεων, κρατικών λόγων περί δημόσιας τάξης, οπτικών στερεοτύπων και ευρύτερων κοινωνικών φόβων.

Η εργασία έδειξε ότι ο αναρχισμός αποτελεί σύνθετο και εσωτερικά διαφοροποιημένο πολιτικό ρεύμα, το οποίο περιλαμβάνει θεωρητικές, κοινωνικές, κινηματικές και πρακτικές διαστάσεις. Συνδέεται με την κριτική του κράτους, της ιεραρχίας, της κοινωνικής ανισότητας και των μηχανισμών καταναγκασμού, αλλά και με πρακτικές αυτο-οργάνωσης, αλληλεγγύης και συλλογικής δράσης. Όταν ο αναρχισμός περιορίζεται αποκλειστικά σε εικόνες βίας, η πολιτική και κοινωνική του πολυμορφία αποσιωπάται και αποκρύπτεται. Έτσι, ο αναρχικός δεν γίνεται αντιληπτός ως πολιτικό υποκείμενο και μετατρέπεται σε συμβολική μορφή κινδύνου.

Η ελληνική περίπτωση ενίσχυσε αυτή τη διαπίστωση. Η ιστορική αναφορά στους αναρχικούς και αναρχοσοσιαλιστικούς κύκλους της Πάτρας και του Πύργου

έδειξε ότι ο αναρχικός λόγος μπορούσε να αντιμετωπιστεί ως απειλή ακόμη και χωρίς να υπάρχει σύνδεση με τρομοκρατική δράση. Αντίστοιχα, η σύγχρονη ελληνική περίπτωση, με αναφορές στα Εξάρχεια, στον Ρουβίκωνα, στις υποθέσεις «Θεοφίλου» και «Ρωμανού», έδειξε ότι η δημόσια εικόνα του αναρχικού συγκροτείται μέσα από τη σύνδεση τόπων, πράξεων, ποινικών κατηγοριών, πολιτικών ταυτοτήτων και δημοσιογραφικών αφηγήσεων. Η ανάλυση κατέδειξε ότι η εικόνα αυτή δεν πρέπει να συγχέεται με την ίδια την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα του αναρχικού χώρου.

Στη συνέχεια εξετάστηκε η σχέση ανάμεσα στο αναρχικό κίνημα και τα Μ.Μ.Ε., όχι μόνο από την πλευρά της κυρίαρχης αναπαράστασης, αλλά και από την πλευρά της αντιπληροφόρησης και της αυτο-αναπαράστασης. Τα κυρίαρχα Μ.Μ.Ε. έχουν ασφαλώς μεγάλη δύναμη πλαisiώσης, καθώς επιλέγουν λέξεις, εικόνες, τίτλους και πηγές που συχνά συνδέουν τον αναρχικό χώρο με τη δημόσια τάξη, τον φόβο, την ανομία ή την αστυνομική διαχείριση. Ωστόσο, ο αναρχικός/αντιεξουσιαστικός χώρος δεν παραμένει παθητικό αντικείμενο αυτής της αναπαράστασης. Αναπτύσσει δικά του μέσα, λόγους και πρακτικές επικοινωνίας, μέσα από τα οποία επιχειρεί να αντιπαρατεθεί στις κυρίαρχες αφηγήσεις.

Η αντιπληροφόρηση αναλύθηκε ως μορφή πολιτικής επικοινωνίας και όχι ως απλή εναλλακτική ενημέρωση. Μέσα από έντυπα, αφίσες, προκηρύξεις, ιστοσελίδες, blogs, πλατφόρμες όπως το Indymedia και άλλες και μορφές έντυπης και ψηφιακής αυτοπαρουσίασης, ο αναρχικός χώρος επιχειρεί να απαντήσει στις μιντιακές πλαisiώσεις, να εξηγήσει το πολιτικό νόημα των δράσεων, να αναδείξει «βουβές» πλευρές και να συγκροτήσει δική του συλλογική μνήμη. Το Indymedia και τα εναλλακτικά μέσα λειτουργούν έτσι ως χώροι «αντι-αφήγησης» και «αντι-αρχείου». Δεν καταργούν την κυριαρχία των μεγάλων Μ.Μ.Ε., αλλά δημιουργούν ένα ανταγωνιστικό πεδίο λόγου, στο οποίο η ερμηνεία των γεγονότων γίνεται αντικείμενο σύγκρουσης.

Παράλληλα, αποφύγαμε την εξιδανίκευση των εναλλακτικών μέσων. Η αντιπληροφόρηση είναι επίσης πολιτικά τοποθετημένη, έχει δικές της προτεραιότητες, φίλτρα, αποσιωπήσεις και αδυναμίες, ενώ συχνά απευθύνεται κυρίως σε ήδη πολιτικοποιημένα ακροατήρια. Συνεπώς, η ανάλυση δεν αντικατέστησε την κυρίαρχη δημοσιογραφική αφήγηση με μια άκριτη κινηματική αφήγηση. Θέλησε να αναδείξει

ότι τόσο τα κυρίαρχα όσο και τα εναλλακτικά μέσα παράγουν νοήματα, επιλέγουν στοιχεία, δίνουν έμφαση σε συγκεκριμένες όψεις και συμμετέχουν στον αγώνα για το ποιος θα ορίσει δημόσια τι σημαίνει αναρχική δράση, πολιτική παρέμβαση, ανομία, βία ή τρομοκρατία.

Στη συνέχεια αναλύθηκε η 11^η Σεπτεμβρίου 2001 ως αλλαγή υποδείγματος στον λόγο περί τρομοκρατίας και παρουσιάστηκε η συμβολή των Critical Terrorism Studies. Μετά τις επιθέσεις, η τρομοκρατία μετατράπηκε σε κυρίαρχο παγκόσμιο ερμηνευτικό σχήμα για ζητήματα ασφάλειας, πολιτικής βίας, ετερότητας, επιτήρησης και κρατικής διακυβέρνησης. Ο «τρομοκράτης» συγκροτήθηκε ως απόλυτος εχθρός, ως υποκείμενο εκτός της πολιτικής κοινότητας και ως φορέας υπαρξιακής απειλής.

Η σημασία της 11^{ης} Σεπτεμβρίου για την παρούσα εργασία βρίσκεται στο ότι δείχνει πώς ένα γεγονός βίας μετατρέπεται σε αφήγηση, μνήμη, εικόνα και πολιτικό πλαίσιο. Η γλώσσα του «Πολέμου κατά της Τρομοκρατίας», οι εικόνες της επίθεσης, η πολιτική ρητορική περί εχθρού και η ένταση των μέτρων ασφαλείας συνέβαλαν στη διεύρυνση της κατηγορίας της τρομοκρατίας. Έτσι, η τρομοκρατία άρχισε να λειτουργεί όχι μόνο ως περιγραφή συγκεκριμένων οργανώσεων ή πράξεων, αλλά ως ευρύτερος μηχανισμός ταξινόμησης απειλών.

Οι Critical Terrorism Studies αποτέλεσαν το βασικό θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας, διότι επιτρέπουν να εξεταστεί η τρομοκρατία ως κατηγορία λόγου και εξουσίας. Η κριτική αυτή οπτική δεν αρνείται την πραγματικότητα της βίας ούτε υποβαθμίζει τις συνέπειές της. Υποστηρίζει όμως ότι η βία δεν αποκτά πολιτικό και κοινωνικό νόημα έξω από τα ερμηνευτικά πλαίσια που τη συνοδεύουν. Αυτό το θεωρητικό πλαίσιο επέτρεψε στην εργασία να αποφύγει την ουσιοκρατική ταύτιση του αναρχισμού με την τρομοκρατία και να εστιάσει στη δημόσια κατασκευή της εικόνας του «αναρχικού τρομοκράτη».

Τέλος, εξετάστηκε η κοινωνική και μιντιακή κατασκευή του «τρομοκράτη» ως κατηγορίας απειλής. Προσπαθήσαμε να αναδείξουμε ότι ο «τρομοκράτης» δεν είναι μόνο δράστης μιας συγκεκριμένης μορφής βίας, αλλά και δημόσια κατασκευασμένη φιγούρα. Η δυσκολία ορισμού της τρομοκρατίας, η δύναμη των Μ.Μ.Ε., η χρήση μεταφορών, η πολιτική του φόβου και η διάκριση ανάμεσα στον εξωτερικό και στον εσωτερικό εχθρό δείχνουν ότι η τρομοκρατία λειτουργεί ως μηχανισμός ταξινόμησης και από-νομιμοποίησης.

Η διάκριση ανάμεσα στον τρομοκράτη ως εξωτερικό «Άλλο» και στον τρομοκράτη ως «εσωτερικό εχθρό» είναι σημαντική. Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, ο τρομοκράτης κατασκευάστηκε συχνά ως εξωτερικός, πολιτισμικός ή θρησκευτικός «Άλλος», ιδίως μέσα από τη σύνδεση με μουσουλμανικές και «μεσανατολικές» ταυτότητες. Στην περίπτωση του αναρχισμού, όμως, η απειλή παρουσιάζεται κυρίως ως εσωτερική. Ο αναρχικός εμφανίζεται ως δρών πολιτικό υποκείμενο που ναι μεν βρίσκεται εντός της κοινωνίας, αλλά αμφισβητεί την κρατική εξουσία, τη δημόσια τάξη, την αστυνομική κυριαρχία ή τις «καθεστωτικές» μορφές πολιτικής οργάνωσης. Έτσι, η εικόνα του αναρχικού ως εσωτερικού εχθρού παράγεται μέσα από τη γλώσσα της ανομίας, της αποκατάστασης της τάξης και της ανάγκης ελέγχου.

Το συνολικό συμπέρασμα της εργασίας είναι ότι η ταύτιση του αναρχικού με τον τρομοκράτη δεν πρέπει να θεωρείται δεδομένη. Η αναρχική ταυτότητα, η πολιτική βία, η διαμαρτυρία, η παραβατικότητα και η τρομοκρατία είναι διαφορετικές κατηγορίες και πρέπει να αναλύονται η ανάλυση να τις διακρίνει. Η υπερβολική ή αδιαφοροποίητη χρήση του όρου «τρομοκρατία» οδηγεί σε απώλεια αναλυτικής ακρίβειας και μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο στιγματισμού. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα όταν ένας ολόκληρος πολιτικός χώρος παρουσιάζεται μέσα από συγκρουσιακές εικόνες ή μέσω επιμέρους πράξεων, που δεν μπορούν να εκφράσουν το σύνολο της ιδεολογικής και κοινωνικής του πολυμορφίας.

Η εργασία δεν αρνήθηκε ότι υπήρξαν ιστορικές και σύγχρονες μορφές βίας που συνδέθηκαν με αναρχικούς/αντιεξουσιαστικούς δρώντες. Αντίθετα, υποστήριξε ότι η βία αυτή πρέπει να αναλύεται συγκεκριμένα, μέσα στο ιστορικό, κοινωνικό, πολιτικό και μιντιακό της πλαίσιο. Το πρόβλημα δεν είναι η αναγνώριση της βίας όπου αυτή υπάρχει, αλλά η μετατροπή επιμέρους πράξεων, εικόνων ή κατηγοριών σε συνολική ταύτιση του αναρχισμού με την τρομοκρατία. Η επιστημονικά ασφαλής ανάλυση απαιτεί να εξετάζονται ταυτόχρονα η πράξη, το πλαίσιο, η πρόθεση, η ποινική αξιολόγηση, η δημοσιογραφική πλαισίωση και η πολιτική λειτουργία της ονομασίας.

Θεωρούμε ότι η συμβολή της εργασίας βρίσκεται ακριβώς σε αυτή τη διάκριση. Αντί να αντιμετωπίσει τον «τρομοκράτη» ως αυτονόητη μορφή και τον αναρχικό ως πιθανή αποτύπωση αυτής της μορφής, η εργασία εξέτασε πώς παράγεται η ίδια η εικόνα της τρομοκρατικής απειλής και πώς ο αναρχικός μπορεί να ενταχθεί σε αυτήν μέσα από συγκεκριμένους μηχανισμούς λόγου. Με αυτόν τον τρόπο, η εργασία ανέδειξε ότι η

τρομοκρατία είναι ταυτόχρονα πράξη, λόγος, εικόνα και μηχανισμός εξουσίας. Η κατανόησή της απαιτεί κριτική ανάλυση των Μ.Μ.Ε., των πολιτικών χαρακτηρισμών, των ιστορικών μνημών και των κοινωνικών φόβων που καθιστούν ορισμένα υποκείμενα αναγνωρίσιμα ως απειλές.

Επομένως, η εικόνα του «αναρχικού τρομοκράτη» πρέπει να αντιμετωπίζεται ως αντικείμενο κριτικής διερεύνησης και όχι ως δεδομένη πραγματικότητα. Ο αναρχικός δεν «αποκαλύπτεται» απλώς ως τρομοκράτης μέσα από τις μιντιακές αναπαραστάσεις· συγκροτείται ως τέτοιος μέσα από διαδικασίες επιλογής, πλαισίωσης, επανάληψης και πολιτικής νοηματοδότησης. Η αναγνώριση αυτής της διαδικασίας είναι αναγκαία όχι μόνο για την κατανόηση του αναρχισμού, αλλά και για τη γενικότερη κριτική μελέτη της τρομοκρατίας, της πολιτικής βίας και της δημόσιας κατασκευής της απειλής.

Με αυτόν τον τρόπο, επιχειρήσαμε να συμβάλλουμε στην κριτική κατανόηση των τρόπων με τους οποίους ειδικά το αναρχικό πολιτικό υποκείμενο «αποστεώνεται» στον δημόσιο και μιντιακό λόγο από την ιδεολογικοπολιτική και κοινωνική του ταυτότητα, μετατοπίζεται και τελικά «ενσαρκώνεται» στο πεδίο της απειλής και του «εσωτερικού εχθρού». Επίσης, πρέπει να θέσουμε ξανά την αρχική μας επισημάνση, δηλαδή, ότι η εργασία δεν στηρίχθηκε σε πρωτογενή ερευνητικά δεδομένα, όπως συστηματική ανάλυση ειδησεογραφικού υλικού, οπτικών συμβολοποιήσεων ή συνεντεύξεων, αλλά κυρίως σε θεωρητική, βιβλιογραφική και ερμηνευτική σύνθεση. Για τον λόγο αυτό, μια μελλοντική έρευνα θα μπορούσε να στραφεί είτε σε επικεντρωμένη μελέτη διαφορετικών ιστορικών περιόδων (π.χ. την περίοδο της μεταπολίτευσης και ειδικά τη δεκαετία του 1980-1990) και των τρόπων με τους οποίους τα Μ.Μ.Ε. πλαισίωσαν και αποτύπωσαν τον νεοπαγή τότε εγχώριο αναρχικό πολιτικό χώρο είτε και σε εμβληματικά πρόσωπα των λεγομένων «συνήθων υπόπτων» (π.χ. Σερίφης, Σκυφτούλης, Μπουκετσίδης, Κυρίτσης κ.α.) και πως αυτά παρουσιάστηκαν, αναλύθηκαν και πλαισιώθηκαν από τα Μ.Μ.Ε., ως παγιωμένοι «εσωτερικοί εχθροί».

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Abbasi, I. A., & Khatwani, M. K. (2014). An overview of the political theories of terrorism. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 19(8), 103-107. <https://doi.org/10.9790/0837-1985103107>
- Alexander, Y., & Myers, K. A. (Eds.). (1982). Terrorism in Europe (Routledge Library Editions: *Terrorism & Insurgency, Vol. 1*). Croom Helm. (Reprinted 2015 by Routledge . <https://doi.org/10.4324/9781315697260>
- Altheide, D. L. (2006). Terrorism and the politics of fear. *Cultural Studies ↔ Critical Methodologies*, 6(4), 415–439. <https://doi.org/10.1177/1532708605285733>
- Anstead, N., & Mattoni, A. (2012). Media practices and protest politics: How precarious workers mobilise [Review of the book *Media practices and protest politics: How precarious workers mobilise*]. *LSE Review of Books*.
- Apoifis, N. (2016). *Anarchy in Athens: An ethnography of militancy, emotions and violence*. Manchester University Press.
- Asal, V., & Rethemeyer, R. K. (2008). The nature of the beast: Organizational structures and the lethality of terrorist attacks. *The Journal of Politics*, 70(2), 437–449. <https://doi.org/10.1017/S0022381608080419>
- Atton, C. (2002). *Alternative media*. SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781446220153>
- Barton, M. S. (2015). The global war on anarchism: The United States and international anarchist terrorism, 1898–1904. *Diplomatic History*, 39(2), 303–330. <https://doi.org/10.1093/dh/dhu004>
- Bockstette, C. (2008). Jihadist terrorist use of strategic communication management techniques. *George C. Marshall European Center for Security Studies*. <https://doi.org/10.21236/ada512956>
- Bogain, A. (2018). Terrorism and the discursive construction of national identity in France. *National Identities*. <https://doi.org/10.1080/14608944.2018.1431877>
- Bray, M. (2013). *Translating anarchy: The anarchism of Occupy Wall Street*. Zero Books.

- Breen-Smyth, M., Gunning, J., Jackson, R., Kassimeris, G., & Robinson, P. (2008). Critical terrorism studies-an introduction. *Critical Studies on Terrorism*, 1(1), 1-4 <https://doi.org/10.1080/17539150701868538>
- Carr, N. (2010). *The shallows: What the Internet is doing to our brains*. W. W. Norton & Company.
- Chadwick, A. (2013). *The hybrid media system: Politics and power*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199759477.001.0001>
- Couldry, N., & Curran, J. (Eds.). (2003). *Contesting media power: Alternative media in a networked world*. Rowman & Littlefield.
- Dardis, F. E. (2006). Marginalization devices in U.S. press coverage of Iraq War protest: A content analysis. *Mass Communication and Society*, 9(2), 117–135. https://doi.org/10.1207/s15327825mcs0902_1
- Della Porta, D. (1995). *Social movements, political violence, and the state: A comparative analysis of Italy and Germany*. Cambridge University Press.
- Downing, J. D. H. (2001). *Radical media: Rebellious communication and social movements*. SAGE Publications.
- Duyvesteyn, I. (2007). The role of history and continuity in terrorism research. In M. Ranstorp (Ed.), *Mapping terrorism research: State of the art, gaps and future direction* (pp. 51–75). Routledge
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>
- Falk, R. (2010). Anarchism without “anarchism”: Searching for progressive politics in the early 21st century. *Millennium: Journal of International Studies*, 39(2), 381–398. <https://doi.org/10.1177/0305829810384305>
- Freedman, D., & Thussu, D. K. (Eds.). (2012). *Media and terrorism: Global perspectives*. SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781446288429>
- Harcup, T. (2012). *Alternative journalism, alternative voices*. Routledge.
- Heinonen, A. (2011). The journalist’s relationship with users: New dimensions to conventional roles. In J. B. Singer, A. Hermida, D. Domingo, A. Heinonen, S.

- Paulussen, T. Quandt, Z. Reich, & M. Vujnovic (Eds.), *Participatory journalism: Guarding open gates at online newspapers* (pp. 34–55). Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444340747.ch3>
- Hoffman, B. (2006). *Inside terrorism* (2nd ed.). Columbia University Press.
- Holland, J. (2009). From September 11th, 2001 to 9/11: From void to crisis. *International Political Sociology*, 3(3), 275–292. <https://doi.org/10.1111/j.1749-5687.2009.00076.x>
- Hong, N. (1992). Constructing the anarchist beast in American periodical literature, 1880–1903. *Critical Studies in Mass Communication*, 9(1), 110–130. <https://doi.org/10.1080/15295039209366818>
- Huddy, L., Feldman, S., Taber, C., & Lahav, G. (2005). Threat, anxiety, and support for anti-terrorism policies. *American Journal of Political Science*, 49(3), 593–608. <https://doi.org/10.2307/3647734>
- Hülse, R., & Spencer, A. (2008). The metaphor of terrorism: Terrorism studies and the constructivist turn. *Security Dialogue*, 39(6), 571–592. <https://doi.org/10.1177/0967010608098210>
- Jackson, R. (2005). *Writing the war on terrorism: Language, politics and counter-terrorism*. Manchester University Press.
- Jackson, R. (2007). Constructing enemies: “Islamic terrorism” in political and academic discourse. *Government and Opposition*, 42(3), 394–426. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2007.00229.x>
- Jackson, R., Smyth, M. B., Gunning, J., & Jarvis, L. (2011). *Terrorism: A critical introduction*. Palgrave Macmillan.
- Jensen, R. (2009). The international campaign against anarchist terrorism, 1880–1930. *Terrorism and Political Violence*, 20(1), 89–109. <https://doi.org/10.1080/09546550802544862>
- Jeppesen, S. (2016). Understanding alternative media power: Mapping content and practice to theory, ideology, and political action. *Democratic Communiqué*, 27(1). <https://doi.org/10.7275/democratic-communique.185>

- Kassel, W. (2009). Terrorism and the international anarchist movement of the late nineteenth and early twentieth centuries. *Studies in Conflict & Terrorism*, 32(3), 237–252. <https://doi.org/10.1080/10576100802671009>
- Kassimeris, G. (Ed.). (2006). *The barbarization of warfare*. New York University Press.
- Kassimeris, G., & Jackson, L. (2011). The West, the rest, and the “war on terror”: Representation of Muslims in neoconservative media discourse. *Contemporary Politics*, 17(1), 19–33. <https://doi.org/10.1080/13569775.2011.552684>
- Kellner, D. (2004). 9/11, spectacles of terror, and media manipulation: A critique of Jihadist and Bush media politics. *Critical Discourse Studies*, 1(1), 41–64. <https://doi.org/10.1080/17405900410001674515>
- Kinna, R. (2005). *Anarchism: A beginner’s guide*. Oneworld.
- Kitis, E. D. (2015). The anti-authoritarian chóros: A space for youth socialization and radicalization in Greece (1974–2010). *Journal for the Study of Radicalism*, 9(1), 1–36. <https://doi.org/10.14321/jstudradi.9.1.0001>
- Lacey, S., & Paget, D. (Eds.). (2015). *The “war on terror”: Post-9/11 television drama, docudrama and documentary*. University of Wales Press.
- Marshall, P. (2010). *Demanding the impossible: A history of anarchism*. PM Press.
- McChesney, R. W. (2008). *The political economy of media: Enduring issues, emerging dilemmas*. New York University Press.
- McQueeney, K. (2014). Disrupting Islamophobia: Teaching the social construction of terrorism in the mass media. *International Journal of Teaching and Learning in Higher Education*, 26(2), 297–309.
- Melucci, A. (1995). The process of collective identity. In H. Johnston & B. Klandermans (Eds.), *Social movements and culture* (pp. 41–63). University of Minnesota Press.
- Nacos, B. L. (2016). *Mass-mediated terrorism: The central role of the media in terrorism and counterterrorism* (3rd ed.). Rowman & Littlefield.

- Nagar, N. A. (2010). Who is afraid of the T-word? Labeling terror in the media coverage of political violence before and after 9/11. *Studies in Conflict & Terrorism*, 33(6), 533–547. <https://doi.org/10.1080/10576101003752655>
- Puar, J. K., & Rai, A. S. (2002). Monster, terrorist, fag: The war on terrorism and the production of docile patriots. *Social Text*, 20(3), 117-148. https://doi.org/10.1215/01642472-20-3_74-117
- Rapoport, D. C. (2022). INTRODUCTION. In *Waves of Global Terrorism: From 1879 to the Present* (pp. 1-12). Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/rapo13302>
- Ryan, C. (1991). *Prime time activism: Media strategies for grassroots organizing*. South End Press.
- Schmid, A. P., & Jongman, A. J. (2005). *Political terrorism: A new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories, and literature*. Transaction Publishers.
- Siapera, E. (2012). Forms of online journalism and politics. In E. Siapera & A. Veglis (Eds.), *The handbook of global online journalism* (pp. 155–176). Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118313978.ch9>
- Skoll, G. R. (2016). *Globalization of American fear culture: The empire in the twenty-first century*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-57034-5>
- Snow, D. A., & Benford, R. D. (1988). Ideology, frame resonance, and participant mobilization. *International Social Movement Research*, 1, 197–217.
- Spencer, A. (2012). The social construction of terrorism: Media, metaphors and policy implications. *Journal of International Relations and Development*, 15(3), 393–421. <https://doi.org/10.1057/jird.2012.4>
- Stuurman, Z. (2019). Terrorism as controversy: The shifting definition of terrorism in state politics. *E-international Relations*, 24.
- Talbot, S. (2008). “Us” and “them”: Terrorism, conflict and (O)ther discursive formations. *Sociological Research Online*, 13(1). <https://doi.org/10.5153/sro.1689>
- Turk, A. T. (2004). Sociology of terrorism. *Annual Review of Sociology*, 30(1), 271–286. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.30.012703.110510>

- Van Dijk, T. A. (2013). Ideology and discourse analysis. In M. Freeden, L. T. Sargent, & M. Stears (Eds.), *The meaning of ideology: Cross-disciplinary perspectives* (pp. 110–135). Routledge.
- Van Dijk, J. A. G. M. (2020). *The network society* (4th ed.). SAGE Publications.
- Webster, A. (2016). Anarchy and society: Reflections on anarchist sociology [Review of the book *Anarchy and society: Reflections on anarchist sociology*, by J. Shantz & D. M. Williams]. *Social Movement Studies*, 15(3), 342–343.
<https://doi.org/10.1080/14742837.2015.1070341>
- Zarakol, A. (2011). What makes terrorism modern? Terrorism, legitimacy, and the international system. *Review of International Studies*, 37(5), 2311–2336.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

- Αρεντ, Χ. (2012). *Ελευθερία, αλήθεια και πολιτική*. Στάσει Εκπίπτοντες.
- Βαγενάς, Η. (2021). *Παραπληροφόρηση-Filter Bubble*. Αδημοσίευτη τελική εργασία εξαμήνου, Θεματική Ενότητα ΣΔΣ 50: Δημοσιογραφία και Επικοινωνία στο Σύγχρονο Κόσμο, Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Σύγχρονες Δημοσιογραφικές Σπουδές», Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Baudrillard, J. (2002). *Το πνεύμα της τρομοκρατίας* (Π. Μπουρλάκης, Μεταφρ.). Εκδόσεις Κριτική.
- Debord, G. (2000). *Η κοινωνία του θεάματος* (Π. Τσαχαγέας & Ν. Β. Αλεξίου, Μεταφρ.). Ελεύθερος Τύπος.
- Foucault, M. (2010). *Οι μη κανονικοί: Παραδόσεις στο Κολέγιο της Γαλλίας* (1974-1975) (Σ. Ροζάνης, Μεταφρ.). Βιβλιοπωλείον της Εστίας
- Foucault, M. (2011α). *Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής* (Τ. Μπέτζελος, Μεταφρ.). Πλέθρον.
- Foucault, M. (2011β). *Τρία κείμενα για τον Νίτσε* (Τ. Μπετζέλος, Επιμ. Δ. Γκινοςάτης, Μεταφρ.). Πλέθρον
- Graeber, D. (2007). *Αποσπάσματα μιας αναρχικής ανθρωπολογίας* (Σ. Κουρούκλης, Μεταφρ.). Στάσει Εκπίπτοντες
- Ibáñez, T., & Castells, M. (2008). *Ο νεοαναρχισμός και η σύγχρονη κοινωνία* (Π. Καλαμαράς Μετ. & Επιμ.). Ελευθεριακή Κουλτούρα.

- Καλαμαράς, Π. (2017). *Ο αναρχισμός στην Ελλάδα τον 21ο αιώνα*. Ελευθεριακή Κουλτούρα.
- Καλαματιανού, Κ. (2005). *Εικόνες και αναπαραστάσεις της περιθωριοποίησης* [Μεταπτυχιακή εργασία, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών]. Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Πάνδημος. <https://pandemos.panteion.gr/>
- Κολοβός, Γ. Ν. (2015). *Κοινωνικά απόβλητα; Η ιστορία της πανκ σκηνής στην Αθήνα, 1979–2015*. Εκδόσεις Απρόβλεπτες.
- Παπαδημητρόπουλος, Π. (2018). *Προσεγγίζοντας τον πολιτισμό της συλλογικής δράσης: Πρακτικές κοινωνικότητας και παραγωγή της πολιτικής υποκειμενικότητας στο αναρχικό ρεύμα της Αθήνας* [Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αιγαίου]. Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών. <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/44516>
- Παπανικολόπουλος, Δ. (2016). *Δεκέμβρης 2008: Ανάλυση και ερμηνεία: Οι αιτιώδεις μηχανισμοί πίσω από τα συγκρουσιακά γεγονότα*. Οι Εκδόσεις των Συναδέλφων.
- Πελεκούδας, Ν. (2017). *Η πρώτη σπορά: Σοσιαλιστικές και αναρχικές ομάδες στην Ελλάδα 1877–1907*. Ακυβέρνητες Πολιτείες.
- Σούζας, Ν. (2015). *Σταμάτα να μιλάς για θάνατο μωρό μου*. Ναυτίλος.
- Τρωαδίτης, Δ. (2017). *Ο ήλιος της αναρχίας ανέτειλε: Για μια ιστορία του αναρχικού κινήματος στον «ελλαδικό» χώρο*. Κουρσάλ Συνεργατικές Εκδόσεις.
- Χαρμπίλας, Χ. (2014). *Οι αναρχικοί της Πάτρας και του Πύργου: Τέλη 19ου–αρχές 20ού αιώνα: Διασυνδέσεις, επιρροές, ο πολιτικός τους ρόλος*. Opportuna.
- Woodcock, G. (2022). *Ιστορία της αναρχίας* (Γ. Λυκιαρδόπουλος, Μεταφρ.). Πανοπτικόν.

Διαδικτυακές Πηγές

- Αργυριάδης, Α. (2019, Σεπτεμβρίου 7). *Ο ιδεολογικός χειρισμός των Μ.Μ.Ε. και η κατασκευή ψευδών εικονικών αναπαραστάσεων*. Merlin's. <https://merlins.gr/blog/1311-2019-09-07-15-23-22>
- Athens Indymedia. (2008, Δεκέμβριος 6). *Επειγον! Σοβαρός τραυματισμός στη Μεσολογγίου (Εξάρχεια)*. <https://athens.indymedia.org/post/933042/>

- CBS News. (2024, October 21). *Trump's anti-immigrant, domestic 'enemy' rhetoric in focus*. <https://www.cbsnews.com/news/donald-trump-rhetoric-enemy-anti-immigrant/>
- CNN Greece. (2025, Απρίλιος 16). *Χρυσοχοϊδης: «Τα Εξάρχεια δεν είναι άβατο ανομίας, ούτε δυστοπία βίας»*. <https://www.cnn.gr/politiki/story/472515/xrysoxoidis-ta-eksarxeia-den-einai-avato-anomias-oyte-dystopia-vias>
- Δευτέρα 8/12 Άδωνις για 15χρονο κ.λπ. 1ο μέρος [Βίντεο]. (2008, Δεκέμβριος). YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=jC285sJh8VM>
- Euronews. (2014, Δεκέμβριος 10). *Ν. Ρωμανός: «Σταματώ την απεργία πείνας έχοντας σημειώσει μια σημαντική νίκη»*. <https://gr.euronews.com/2014/12/10/stamataei-tin-apergia-peinas-nikos-romanos-karolos-papoulias-samaras-tsipras>
- Euronews. (2017, Ιούλιος 7). *Αθώος ο αναρχικός Τ. Θεοφίλου για την ληστεία της Πάρου*. <https://gr.euronews.com/2017/07/07/athoos-o-anarxikos-tasos-theofilou-gia-tin-ypothesi-tis-listeias-parou>
- EPT News. (2017, Ιούλιος 7). *Αθώο για όλα έκρινε το Εφετείο τον Τάσο Θεοφίλου*. <https://www.ertnews.gr/eidiseis/ellada/kinonia/athoo-gia-ola-ekrine-efetio-ton-taso-theofilou/>
- Εφημερίδα των Συντακτών. (2014, Νοέμβριος 8). *Απεργία πείνας αρχίζει ο Νίκος Ρωμανός*. https://www.efsyn.gr/ellada/dikaiosyni/2984_apergia-peinas-arhizei-o-nikos-romanos/
- Εφημερίδα των Συντακτών. (2018, Οκτώβριος 17). *Ο Ρουβίκωνας ανακατέλαβε τη Φιλοσοφική*. https://www.efsyn.gr/ellada/ekpaideysi/168542_o-roybikonas-anakatelabe-ti-filosofiki/
- Εφημερίδα των Συντακτών. (2022, Ιούνιος 19). *23 προσαγωγές μετά την παρέμβαση του Ρουβίκωνα στο Υπ. Δικαιοσύνης*. https://www.efsyn.gr/ellada/astynomiko/348829_23-prosagoges-meta-tin-parembasi-toy-roybikona-sto-yp-dikaiosisynis

- Η Καθημερινή. (2025, Απρίλιος 16). *Μ. Χρυσόχοϊδης: Τα Εξάρχεια δεν είναι πια άβατο ανομίας*. <https://www.kathimerini.gr/politics/563567887/m-chrysocho-dis-ta-exarcheia-den-einai-pia-avato-anomias/>
- Η Ναυτεμπορική. (2026, Μάιος 10). *Θεσσαλονίκη: 13 προσαγωγές έπειτα από έφοδο του «Ρουβίκωνα» σε κατάστημα εστίασης*. <https://www.naftemporiki.gr/society/2108689/thessaloniki-13-prosagoges-epeita-apo-paremvasi-toy-royvikona-se-katastima-estiasis/>
- ΚΚΕ – Δεκέμβρης 2008 [Βίντεο]. (2009). YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=zjbuHCs-04o>
- Lifo. (2014, Δεκέμβριος 10). *Σταμάτησε την απεργία πείνας ο Νίκος Ρωμανός*. <https://www.lifo.gr/now/greece/stamatise-tin-apergia-peinas-o-nikos-romanos>
- Lifo. (2018, Οκτώβριος 24). *Μέλος Ρουβίκωνα: Χίλιες φορές να μας βγάλουν από τη Φιλοσοφική, χίλιες θα ξαναμπούμε*. <https://www.lifo.gr/now/greece/melos-royvikona-hilies-fores-na-mas-bgaloy-n-apo-ti-filosofiki-hilies-tha-xanampoyme>
- New York Times. (2026, April 21). *Iran War Timeline: Key Moments and Attacks*. <https://www.nytimes.com/article/iran-war-trump-us-oil-hormuz-key-dates-events.html>
- Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. (2025). *Call for inputs: Definitions of terrorism, terrorist organisation and violent extremism*. <https://www.ohchr.org/en/calls-for-input/2025/call-inputs-definitions-terrorism-terrorist-organisation-and-violent-extremism>
- Το βίντεο της δολοφονίας του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου* [Βίντεο]. (2018). VICE Greece. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=JHm1km2rtho>
- Το ΜΕΓΑ παραποιεί το βίντεο Γρηγορόπουλου* [Βίντεο]. (2010). YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=cEwcL2pXhOY>
- Το πρώτο έκτακτο τηλεοπτικό δελτίο της δολοφονίας Γρηγορόπουλου (Νάντια Αλεξίου – Alter TV Channel)* [Βίντεο]. (2014). YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=o1IFbKwiXSE>

- Τσιμάρα, Μ. (2014, Δεκέμβριος 6). *6 χρόνια από τη δολοφονία του Αλέξη Γρηγορόπουλου*. Frapress. <https://frapress.gr/2014/12/6-chronia-apo-tin-dolofonia-tou-alexi-grigoropoulou/>
- United Nations Human Rights Council. (2026). *Report A/HRC/61/52*.
<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/g25/215/34/pdf/g2521534.pdf>
- United Nations Office on Drugs and Crime. (n.d.). *Key issues: Defining terrorism*.
<https://www.unodc.org/e4j/en/terrorism/module-4/key-issues/defining-terrorism.html>
- XYZ Contagion. (2011, Οκτώβριος 22). *Ένα προφητικό πρωτοσέλιδο της «Αυριανής» από τον Δεκέμβριο του 2008*.
<https://xyzcontagion.wordpress.com/2011/10/22/avriani-protoselido-dekembrios-2008/>